

MARA BEŠTER

"POJEM IN POMEN POKAZATELJEV
DRUŽBENEGA PRODUKTA V SODOBNI
TEORIJI IN PRAKSI"

Enkratna štipendija-inozem.58

Del.št.:56/58

Mara BEŠTER:

POJEM IN POMEN POKAZATELJEV
DRUŽBENEGA PRODUKTA V SODOBNI
TEORIJI IN PRAKSI
/doktorska disertacija/

V. S.
E. H. S.

080002583

Inv. št. 97/59

K A Z A L O

UVOD:

1. Družbeni produkt-pomemben pokazatelj za usmerjanje narodnega gospodarstva 1
2. Osnovna konceptijska vprašanja definicije družbenega produkta 3
 - 2.1 Proizvodnja kot vir družbenega produkta
 - 2.2 Opredelitev n e t o oziroma b r u t o globala
 - 2.3 Cenitev agregiranih produktov
3. Naša teza glede odgovorov na postavljena vprašanja . 6
4. Družbeni produkt-le generični pojem za razne pokazatelje družbene proizvodnje 9

Prvo poglavje:

PROIZVODNJA KOT VIR DRUŽBENEGA PRODUKTA

1. Meščanska teorija in praksa zapadnih dežel o mejah proizvodne sfere 10
 - 1.0 Kriterij tržnosti
 - 1.1 Opredelitev narodnogospodarskih panog
 - 1.2 Odstopi od tržnega načela
 - 1.3 Razvojna stopnja ekonomije in pojem proizvodnje
 - 1.4 Analitični namen in opredelitev pojma proizvodnje
2. Problem opredelitve pojma proizvodnje v sovjetski teoriji in praksi 14
 - 2.0 Materialna proizvodnja kot vir družbenega produkta
 - 2.1 Opredelitev narodnogospodarskih panog
 - 2.2 Sovjetska teorija in drubačna pojmovanja virov
 - 2.3 Viri družbenega produkta v luči analitičnih namenov
3. Vprašanje virov družbenega produkta v naših metodologijah in teoretičnih razpravah 19
 - 3.0 Metodologije: Koncept virov je v skladu z zadavnimi Marxovimi postavkami

- 3.1 Razmejitev narodnogospodarskih panog
- 3.2 Problem virov družbenega produkta v teoretičnih razpravah
- 4. Naša teza glede virov družbenega produkta 21
 - 4.0 Kratek povzetek prikaza obravnavanih metodologij
 - 4.1 Oba glavna koncepta virov sta logični izraz dveh koncepcij splošne teorije
 - A/ Meščanski koncept virov družbenega produkta - izraz splošne meščanske ekonomske teorije
 - 4.2 Problem gospodarjenja v moderni meščanski teoriji in osnovni smisel izračunavanja družbenega produkta
 - 4.3 Omejitev našega proučevanja
 - 4.4 Kratek prikaz subjektivne teorije vrednosti
 - 4.5 Vprašanje konsistentnosti agregata
 - 4.6 Problematika primerjanja družbene blaginje
 - 4.7 Dve skupini analitičnih namenov izračunavanja družbenega produkta
 - 4.8 Pojem stroškov v moderni meščanski teoriji
 - 4.9 Analitični nameni in koncept materialne proizvodnje
 - 4.10 Kratek zaključek
 - B/ Koncept materialne proizvodnje kot vir družbenega produkta - marksistični koncept
 - 4.11 Marksistična definicija virov družbenega produkta - izraz osnovnih Marxovih postavk
 - 4.12 Sporni problemi definicije v luči splošnih Marxovih postavk
 - 4.13 Marx in pojem produktivnega dela
 - 4.14 Pojem kolektivnega delavca
 - 4.15 Opredelitev trgovinske dejavnosti
 - 4.16 Vprašanje opredelitve potniškega transporta
 - 4.17 Razmejitev proizvodnje nasproti potrošnji
 - 4.18 Koncept materialne proizvodnje v luči analitičnih namenov
 - 4.19 Koncept proizvodnje in družbeni računi
 - 4.20 Zajemanje rezultatov družbenega udejstvovanja v nematerialni sferi

Drugo poglavje:

O VPRAŠANJU OPREDELITVE NETO OZIROMA
BRUTO POKAZATELJEV DRUŽBENE PROIZVODNJE

1. Opredelitev neto oziroma bruto globalov v zahodni teoriji in praksi 57
 - 1.0 Obračunske metode
 - 1.1 Neto pokazatelji družbene proizvodnje
 - 1.2 Bruto pokazatelj družbene proizvodnje v zahodni statistični praksi
 - 1.3 Meščanska teorija o vprašanju več vrst bruto agregatov

2. Definiranje neto oziroma bruto pokazateljev v sovjetski teoriji in praksi 68
 - 2.0 Obračunske metode
 - 2.1 Statistična praksa in pokazatelji družbene proizvodnje
 - 2.2 Neto družbeni produkt
 - 2.3 Pokazatelji celokupne proizvodnje
 - 2.4 Karakteristike sovjetskih pokazateljev bruto proizvodnje
 - 2.5 Bruto pokazatelji v luči analitičnih namenov
 - 2.6 Diskusija Marxovega pojmovanja bruto družbenega produkta

3. Naša teorija in praksa o opredelitvi neto in bruto družbenega produkta 74
 - 3.0 Obračunske metode
 - 3.1 Definiranje neto družbenega produkta
 - 3.2 Definicija bruto družbenega produkta
 - 3.3 Družbeni produkt - vsota amortizacije in neto produkta
 - 3.4 V družbenem produktu naj se zajamejo tudi začetne zaloge
 - 3.5 Družbeni produkt - vsota bruto produktov podjetij

4. Naša teza glede opredelitve obravnavanih agregatov 82
 - 4.0 Kratek povzetek in kritična ocena meščanskih stališč
 - 4.1 Kritična ocena marxističnih metodologij
 - 4.2 Neto družbeni produkt - teoretsko jasno in enolično opredeljiva kategorija
 - 4.3 Opredelitev bruto pokazateljev je vezana na analitični namen
 - 4.4 Naše pojmovanje Marxovega stališča

Tretje poglavje:

O CENITVI DRUŽBENEGA PRODUKTA

1. Problem ceditve družbenega produkta v meščanski teoriji in praksi	93
1.0 Zgodovina koncepta stroškov faktorjev	
1.1 Dve skupini analitičnih namenov in dva vidika postavljanja ekvivalence	
1.2 Koncept zamenljivosti z vidika proizvodnje	
1.3 Pojem stroškov faktorjev	
1.4 Kritične pripombe samih zagovornikov	
1.5 Kritika koncepta stroškov faktorjev v meščanski literaturi	
1.6 Principielna kritika dveh osnov ceditve	
1.7 Kritika operativne definicije	
1.8 Kritika aplikativne vrednosti koncepta	
2. Sovjetske metodologije in teorija o ceditvi družbenega produkta	112
2.0 Obračun na osnovi faktičnih cen realizacije	
2.1 Teoretična osnova cene	
2.2 Obračunska cena v luči analitičnih namenov	
2.3 Ceditve družbenega produkta SZ od strani zahodnih ekonomistov	
3. Vprašanje obračunske cene v naši statistični praksi in teoriji	117
3.0 Tržna cena kot obračunska cena	
3.1 Obračunska cena in analitični nameni	
3.2 Diskusija problema cen	
3.3 Ocena "factor cost" koncepta v naši literaturi	
4. Naša teza glede obračunske cene	123
4.0 Povzetek in kritična ocena prikazanih stališč	
4.1 Prednost produktnega aspekta	
4.2 Študij obračunske cene vezan na analitični namen	
4.3 Analiza krožnega gibanja družbenega produkta in problem ceditve	
4.4 Družbeni produkt kot osnova strukturnim analizam in vprašanje ceditve	
4.5 Strukturne analize in vprašanje obračunske cene v naših pogojih	

U V O D

1. Izračunavanje družbenega produkta ima že svojo zgodovino. Prvi poizkusi sežejo v nekaterih deželah že na začetek dvajsetega stoletja, prve pomembnejše cenitve pa v trideseta leta tega stoletja.^{1/} Glede na našo nadaljnjo analizo je smiselno razdeliti razdobje računanja pokazateljev celotnega družbenega udejstvovanja na dve etapi, in sicer na čas do velike gospodarske krize in na razdobje po tej krizi vse do danes.

Za prvo razdobje računanja družbenega produkta je značilno, da imajo cenitve le več ali manj akademski značaj. Gre namreč za razdobje, ko se že kljub močnim potresom v sistemu kapitalističnih ekonomik skuša vendarle še vztrajati na načelu oziroma pri politiki "laissez-faire", ko torej ni še razvita objektivna potreba po izračunavanju pokazateljev družbene proizvodnje in ko je tudi teorija skladno s tem skoraj v celoti obrnjena k reševanju mikroekonomskih problemov.

Konec dvajsetih let pa pomeni velik preokret v gospodarstvih v svetovnem merilu. Velika gospodarska kriza, ki je prizadela predvsem visoko razvite kapitalistične države, je pokazala, da so ekonomsko - družbena protislovja kapitalističnega sistema z razvojem proizvodjalnih sil vse globlja, da ta protislovja vodijo do silnih zaostritev in nasilnih razrešitev z uničevanjem proizvodjalnih sil v vse krajših razdobjih in da krize tudi ne morejo ostati lokalizirane, temveč da zajamejo v taki ali drugačni meri državo za državo. Pred teorijo in prakso se je imperativno postavilo vprašanje iskanja novih poti v reševanju kapitalističnega sistema kot sistema in državni kapitalizem pomeni tako dejansko novo etapo na razvojni poti kapitalizma. Država razširi svoje udejstvovanje preko klasično pojmovanih okvirov svojega področja /administracije, notranje in zunanje varnosti/, in sicer tako v sferi materialne proizvodnje kot tudi v nematerialni sferi družbene aktivnosti. Pri tem gre, bodisi za direktno organiziranje in vodenje določenih področij družbenega življenja po državi /vključno materialno proizvodnjo v določenem obsegu/, bodisi za vrsto ekonomskih in socialnih ukrepov za nadaljnje razvijanje proizvodnje in reguliranje družbenih odnosov. Druga svetovna vojna pomeni nadaljnjo krepitev državnokapitalističnih tendenc v teh visoko razvitih deželah, kajti totalna vojna je zahtevala skrajno mobilizacijo produktivne zmogljivosti vse dežele in državno intervencijo na raznih področjih družbenega življenja. Tudi povojno

^{1/} Podrobnejši prikaz zgodovine izračunov družbenega produkta po posameznih deželah je podan v študiji Ekonomskega inštituta Srbije, Narodni dohodak - metodološka studija, Beograd 1955, str. 10 - 13

razdobje seveda ni moglo prinesiti tem deželam povratka na liberalistično gospodarjenje, ampak nasprotno pomeni to razdobje nove korake v smeri razvijanja državnega kapitalizma: Gigantski razvoj proizvodnih sil v zadnjih desetletjih je z vso silo postavil v ospredje makroekonomske probleme, probleme v zvezi s planiranjem oziroma dirigiranjem celotnega narodnega gospodarstva.

Poleg visoko razvitih kapitalističnih dežel pa je danes v svetu še vrsta nerazvitih dežel, predvsem mislimo tu na novoosamosvojene države v Aziji in Afriki po drugi svetovni vojni. Osnovni problem, ki se postavlja v teh nerazvitih deželah je problem pospešenega ekonomskega razvoja, problem pospešenega investiranja in tako "prisiljevanje normalnega ekonomskega razvoja". Jasno je, da to ekonomsko nalogo lahko izpolni le država. Te dežele pomenijo tako drugo torišče, kjer se z novega aspekta postavlja nujnost državno-intervencionističnih ukrepov.

Poleg Sovjetske zveze, ki je z Oktobrsko revolucijo odprla novo ero v zgodovini človeštva, nastane po drugi svetovni vojni še vrsta držav, novih narodnih gospodarstev, temelječih na podružbljenju produkcijskih sredstev, kjer država v imenu družbe ali pa družba sama neposredno prevzame nalogo pospešenega in predvsem tudi skladnejšega razvoja narodnega gospodarstva, poleg tega pa še nalogo graditve socialističnih družbenih odnosov.

In končno so zadnja desetletja postavila na dnevni red še nov problem, problem mednarodnega sodelovanja na ekonomskem področju in pomoči v mednarodnem merilu. Gre za dejstvo, da je svet postal že v taki meri celota, da je skladnejši razvoj med posameznimi deželami postala objektivna nujnost, kajti po eni strani je nadaljnji razvoj tudi visoko razvitih kapitalističnih dežela odvisen prav tako od hitrejšega razvoja zaostalih območij, po drugi strani pa so v nerazvitih deželah močna nacionalna in tudi socialistična gibanja, ki so predvsem tudi na mednarodni politični tehtnici že upoštevanja vreden činitelj, ki pa terjajo hitrejši ekonomski razvoj zadevnih dežela. "Normalni" razvoj pa pogloblja prepad med razvitimi in nerazvitimi deželami in za preusmeritev tega razvoja je potrebna intervencija na mednarodnem planu.

Če kratko povzamemo: Intervencija države, bodisi zaradi reševanja starega ekonomsko - družbenega sistema ali pa zaradi graditve novega, bodisi zaradi reševanja problemov na mednarodni ravni je postala danes v taki ali drugačni meri stvarnost.

Državna intervencija pa je seveda mogoča le na temelju določenih pokazateljev v narodnogospodarskem merilu. Gre za pokazatelje, ki dajejo podlago za razne ekonomske in socialne analize, za pripravo ekonomskih planov in s tem v zvezi za bilansiranje narodnega gospodarstva, gre za možnost študija dolgoročnih ekonomskih trendov itd. Družbeni produkt je postal tako v zadnjih desetletjih prvo-razredna makroekonomska veličina, nujna statistična osnova za usmerjanje in vodenje narodnih gospodarstev.

2. Za računanje družbenega produkta je potrebna metodologija, ki mora najprej na temelju splošne ekonomske teorije definirati družbeni produkt kot teoretsko kategorijo in nato zaradi možnosti merjenja še kot statistično /evidencijsko/ kategorijo. Poleg tega pa mora metodologija reševati še vprašanja, vezana na razpoložljive statistične vire, vprašanja v zvezi z zbiranjem podatkov itd.

V naših nadaljnjih izvajanjih se bomo omejili le na konceptijske probleme in skušali s tem v zvezi osvetliti predvsem troje osnovnih vprašanj, na katerih temelji definicija družbenega produkta: Gre za določitev virov družbenega produkta, dalje za rešitev vprašanja, kaj je bruto in kaj neto pokazatelj in končno gre za vprašanje ponderacije v zvezi z agregiranjem v družbenem produktu zajetih dobrin.

2.1 Prvo vprašanje, ki ga mora reševati oziroma natančno opredeliti sleherna metodologija za obračunavanje družbenega produkta, je vprašanje v i r o v tega agregata.

Če pogledamo katerokoli definicijo družbenega produkta, vidimo, da gre za pokazatelj ustvarjene p r o i z v o d n j e ali za pokazatelj p r o i z v e d e n i h dobrin in podobno. Problem je torej najprej v kvalitativni opredelitvi pojma proizvodnje.

Vsa družbena dejavnost poteka v celi vrsti udejstvanj in rezultat tega delovanja je množstvo raznovrstnih dobrin, materialnih in nematerialnih. Nastane vprašanje: ali gre smatrati vse to udejstvovanje družbe za produktivno in če ne, kako potem ločiti vso to družbeno dejavnost na proizvodnjo in na drugo aktivnost, to se pravi na sfero, kjer pomeni rezultat udejstvanja prispevek k družbenemu produktu, oziroma na sfero, kjer rezultati dela ne vstopajo v ta agregat.

Ko pa je pojem proizvodnje kvalitativno opredeljen, pa je treba zaradi merjenja ustvarjene proizvodnje v metodologiji preiti na konkretno določitev narodnogospodarskih panog oziroma področij družbenega udejstvovanja, ki naj tvorijo proizvodno sfero.

2.2 Drugi osnovni problem v zvezi z definiranjem družbenega produkta je problem opredelitve n e t o oziroma b r u t o totala.

Družbena aktivnost se da prikazati kot krožni tok, ki teče od proizvodnje preko porazdelitve, menjave do potrošnje. Te posamezne faze ekonomskega krožnega toka nudijo tako oporišča, kjer načelno lahko zajamemo in merimo ustvarjeno proizvodnjo. Merjenje družbene proizvodnje s teh raznih vidikov narekuje potreba gospodarske prakse v zvezi s formiranjem bilanc narodnega gospodarstva in glede na razne potrebne strukture, ki naj jih zagotovi ravno merjenje družbene proizvodnje na več oporiščih ekonomskega krožnega toka. Tako poznamo danes tri glavne načine obračunavanja družbenega produkta, in sicer poleg proizvodne metode še dohodkovno in razhodkovno metodo. Glede na naš problem opredelitve n e t o oziroma b r u t o globala je treba takoj podčrtati, da le proizvodna metoda omogoča računanje b r u t o pokazateljev, da sta pa drugi dve

metodi v bistvu metodi n e t o družbenega produkta.

/1/ V čem je problem opredelitev neto in bruto globalov z uporabo p r o i z v o d n e metode?

Če analiziramo delovni proces z njegove naturalne plati, potem lahko govorimo o dveh osnovnih tvorcih tega procesa, in sicer o proizvodnih sredstvih /o delovnem sredstvu in predmetu dela/, ki predstavljajo že popredmetno delo - rezultirajo torej še iz nekega predhodnega proizvodnega procesa - in o smotrni dejavnosti, to je o živem delu samem. Navedena faktorja, predmetni kot osebni, sta tvorca proizvoda kot uporabne vrednosti. Analiza delovnega procesa z družbene plati, delovnega procesa v določeni zgodovinski obliki, konkretno analiza delovnega procesa kot blagovne proizvodnje pa nam odkrije posebno vlogo, ki pripada osebnemu faktorju tega procesa, delu kot ustvarjalcu nove vrednosti in kot faktorju, ki ohranja stare vrednosti s tem, da jih prenaša s proizvodnih sredstev na novoustvarjeni produkt. Vrednost produkta sestoji tako iz dveh delov: iz prenesene in novoustvarjene vrednosti.

Proizvodno udejstvovanje družbe je po eni strani kontinualno v času, po drugi strani pa poteka preko nešteti proizvodnih procesov po posameznih proizvajalnih enotah. Za merjenje celotnega udejstvovanja družbe je treba določiti neki časovni interval in obračunsko enoto, katere končni učinek dela želimo ugotoviti. Pojem prenesene vrednosti dobi glede na navedeno razmejitev relativni značaj, in sicer z dveh aspektov, z upravo gospodarskega in časovnega: Gre za preneseno vrednost iz proizvodnih sredstev, ki so bila proizvedena v neki drugi proizvajalni enoti in za preneseno vrednost iz proizvodnih sredstev, ki so bila proizvedena sicer v lastni proizvajalni enoti, toda v predhodni obračunski periodi.

Kaj pomeni fiksiranje takšne ali drugačne obračunske enote? Odgovor na postavljeno vprašanje pomeni odločitev o tem, kolikšen del produkcijskih sredstev bo vstopil v vrednost produkta oziroma kolikšen del bo iz obračuna izločen, ker predstavlja le medfazni produkt, gledano s stališča obračunske enote, katere končni učinek dela želimo ugotoviti. Čim večji kompleks proizvajalnih enot tvori eno obračunsko enoto, tem manj je preskokov proizvodnih sredstev zaradi vertikalne delitve dela med obračunskimi enotami; z drugimi besedami, tem manjkrat zajamemo isto proizvodno sredstvo v obračunu celotne družbene proizvodnje.

Analogno se načelno postavlja vprašanje v zvezi s časovno razmejitvijo produkcijskega procesa.

Postavlja se sedaj vprašanje, kako glede na navedeno problematiko najprej kvalitativno in nato statistično opredeliti n e t o družbeni produkt. Dalje, na kakšnem nivoju konsolidirati obračunavanje družbene proizvodnje v zvezi z izračunom družbenega b r u t o produkta, z drugimi besedami, kako fiksirati obračunsko enoto; s tem v zvezi gre dalje še za vprašanje enakega ali neenakega obravnavanja obeh delov proizvodnih sredstev. Končno gre za problem vpliva časovnega aspekta razmejitve družbenega procesa proizvodnje na formiranje družbenega bruto produkta.

/2/ Definicija neto pokazatelja družbene proizvodnje na temelju dohodkovne metode.

Ustvarjeni produkt se porazdeli v obliki dohodkov in tako predstavlja sfera porazdelitve, kot rečeno, drugo oporišče za merjenje družbenega produkta. Ker pa se dohodki prelivajo oziroma ponovno porazdeljujejo, in to v raznih oblikah in celo v več stopnjah, ni mogoče vseh v stvarnosti ugotovljenih dohodkov kar agregirati zaradi izračuna neto družbenega produkta oziroma narodnega dohodka, temveč je naloga metodologije, da kvalitativno opredeli dohodke, ki tvorijo iskani global in da formulira kriterij, po katerem bi bilo mogoče dohodke, ki spadajo v iskani global, razmejiti od ostalih.

/3/ In končno ustvarjeno družbeno proizvodnjo lahko zagememo v sferi potrošnje, bodisi z zasledovanjem toka dobrin, bodisi z razhodi.

Družbeno proizvodnjo po namenu delimo predvsem v dve veliki skupini, in sicer v proizvodna in potrošna sredstva. Proizvodna sredstva se nadalje dele v tista, ki gredo za enostavno reprodukcijo in tista, ki predstavljajo stvarno akumulacijo, ki so osnova razširjene reprodukcije. Glede na gornjo klasifikacijo ustvarjene družbene proizvodnje po namenu ločimo tudi nakupe oziroma razhodke, ki nastanejo z njimi v zvezi. Pred metodologijo se tako postavlja problem kvalitativne opredelitve razhodkov oziroma nakupov, ki naj predstavljajo neto družbeni produkt, kot tudi naloga formuliranja kriterija za njihovo razmejitev nasproti drugim razhodkom.

2.3 Družbeni produkt kot sintetični pokazatelj ustvarjene proizvodnje zahteva strnitev zajetih dobrin na skupni imenovalec. Glede na fizično raznolikost produktov je praktično mogoče agregirati zajete dobrine le na podlagi njihove cene. Postavljamo sedaj vprašanje, v čem je bistvo cene produktov oziroma kakšno spoznavno vrednost lahko pripisujemo tako obračunanemu agregatu?

V osnovi cene leži vrednost produkta, ki je po meščanski politični ekonomiji izraz koristnosti dobrin, po marksistični pa izraz vsebovanega družbeno potrebnega dela. Smisel zakona vrednosti je po Marxu v njegovem makroekonomskem delovanju, v razporeditvi celotnega fonda družbenega dela v skladu z družbenimi potrebami na posamezne panoge družbenega udejstvovanja. Smisel cen kot denarnega izraza vrednosti je zato dvojen, mikro in makro. Pomen cen v mikroanalizah je v tem, da omogočajo spoznavanje menjalnih razmerij blaga, njihov pomen v makroanalizah pa je ravno v tem, da na njihovi podlagi spoznavamo delovanje zakona vrednosti v celotnem narodnem gospodarstvu.^{2/}

Zakon vrednosti deluje v kapitalistični blagovni proizvodnji v modificirani obliki, v obliki produkcijske cene zaradi formiranja povprečne profitne mere. Vrednost se krije s produkcijsko ceno le v vsoti vseh produktov, pri posameznem produktu pa produkcij-

^{2/} Primerjaj, O. LANGE a. F. TAYLOR, On the Economic Theory of Socialism, 1948

ska cena praviloma odstopa od vrednosti. Producerska cena izraža tako družbene potrebe, ker upošteva tudi povpraševanje, z drugimi besedami, producerska cena označuje relativni pomen posameznih produktov, kar je osnovna zahteva, ki se stavi na ponderacijo v zvezi z agregiranjem dobrin glede na vrsto analitskih namenov, katerim naj služi obračun družbene proizvodnje.

Tako meščanska kot marksistična teorija vrednosti oziroma cene temeljita na določenem hipotetičnem modelu gospodarstva in vrsti predpostavk. Predvsem gre za predpostavko popolne konkurence in prostega trga, ki zagotavlja tendencialno ujemanje tržne cene s producersko ceno. Navedena predpostavka pa ni nikoli celo v dobi najliberalnejšega kapitalizma ne, ustrezala stvarnosti, danes pa še posebno ni resnična. Ne samo da gre za večji ali manjši vpliv monopolov na oblikovanje cen, temveč je treba imeti pred očmi tudi dejstvo, da danes nastopa tudi država kot nov, pomemben činitelj v organiziranju oziroma usmerjanju družbene proizvodnje. Dejstvo je, da se danes ekonomske funkcije, v takem ali drugačnem razmerju seveda, povsod izvajajo s pomočjo dveh mehanizmov, na trgu in z dirigiranjem po državi. V zvezi s tretjim osnovnim vprašanjem definicije družbenega produkta odpiramo tako vprašanje, ali je tržna cena, oblikovana ob današnjih stvarnih pogojih, upravičena in smiselna podlaga cenitve v družbenem produktu zajetih dobrin ali pa bi bilo smiselno iskati poleg tržne cene še neko drugo ponderacijo?

3. V naši razpravi smo skušali najti odgovor na postavljena tri osnovna vprašanja definicije družbenega produkta.

3.1 Kar se tiče odgovora na prvo osnovno vprašanje definicije, na vprašanje, kje iskati vire družbenega produkta oziroma katere družbene dejavnosti zajeti v ta pokazatelj, menimo prvič, da je koncept materialne proizvodnje dokazal svoj veliki smisel in upravičenost kot področje lastnih zakonitosti in kot enota zase prav v tem drugem razdobju izračunavanja globalov družbene proizvodnje, ko se postavlja v ospredje name izračunavanja in še posebej izračun družbenega produkta za makroproizvodne analize, za mednarodne in za časovne primerjave. Ko so na zahodu glede na potrebe navedenih analiz morali opustiti spekulativna razmišljanja o narodnem dohodku in s tem v zvezi o klasifikaciji dohodkov, ki naj se oziroma ki naj se ne zajamejo v ta global in ko so morali dati prednost produktnemu aspektu na rezultate družbene aktivnosti, so se nujno pokazali največji problemi v metodologijah zahodnih dežel in v teoriji, ki stoji za temi metodologijami, ravno glede na vključitev nematerialne sfere aktivnosti v enotni pokazatelj.

Problemi, ki so se pojavili, so takega značaja, da se danes v zahodni literaturi v zvezi z določenimi analitičnimi nameni daje izrecno ali pa vsaj posredno prednost konceptu materialne proizvodnje in da je nasploh obveljalo stališče, da noben koncept proizvodnje ni najboljši za vse analitske namene.

V zvezi s prvim osnovnim vprašanjem definicije menimo, drugič, da se je prav v zadnjih desetletjih tako spremenil medseboj-

ni vpliv materialne in nematerialne sfere, njun relativni obseg, njuna struktura itd., da je treba vprašanje globljega proučevanja zakonitosti materialne sfere danes postaviti v ospredje.

Problem proučevanja nematerialne sfere se nam postavlja z dveh vidikov, in sicer po eni strani se tudi na tem področju postavlja vprašanje produktivnosti dela, podružbljenje dela in zvišanja stopnje kooperacije itd., po drugi strani pa je v današnji dobi tudi nematerialna sfera postala izredno zanimiva za celo vrsto družbeno ekonomskih analiz. Naj navedemo le primer blaginje oziroma življenjskega standarda, za katerega gibanje so prav pokazatelji rezultatov nematerialne sfere tudi izredno pomembni. Za določene analitične namene je torej upravičeno in smiselno izkazovati poleg rezultatov dela v materialni sferi tudi rezultate nematerialne sfere ali vsaj določenega njenega področja, toda problem je treba reševati z več pokazatelji, ne pa z enostavnim agregiranjem rezultatov obeh sfer v enem globalu.

In končno menimo, da je v zvezi s prvim osnovnim vprašanjem definicije družbenega produkta treba podčrtati zgodovinsko determiniranost kategorij materialne in nematerialne sfere. Gre za premik meja med obema sferama glede na nenehni proces družbene delitve dela in glede na plansko vodenje gospodarstev. Z drugimi besedami, gre za širjenje pojma kolektivnega delavca danes tudi preko meja podjetja.

3.2 Glede na postavljeno drugo osnovno vprašanje definicije lahko rečemo, da je pojem družbenega neto produkta enolično opredeljiva kategorija, katere kvalitativna definicija je nesporna. Glede na enotnost faz ekonomskega krožnega toka vodijo načeloma obračuni družbene proizvodnje po katerekoli metodi že /proizvodni, dohodkovni ali razhodkovni/ do istega kvantitativnega rezultata.

Problemi pa lahko nastanejo in dejansko nastajajo pri konkretiziranju pojmov kvalitativne definicije glede na pojavne oblike v določeni gospodarski stvarnosti.

V zvezi z opredelitvijo družbenega bruto produkta menimo, da ta pokazatelj že po definiciji vsebuje del produkcijskih sredstev, da se pa glede na relativnost obračunske enote in obračunske periode postavlja vprašanje, kateri del produkcijskih sredstev in v kakšnem obsegu zajeti v tem agregatu. Menimo, da je načelno važno razločevati med preneseno in novoustvarjeno vrednostjo v celotni vrednosti produkta, da pa je vprašanje nivoja konsolidacije v obračunavanju vezano z določenim analitičnim namenom, za katerega izračunavamo ta pokazatelj in da glede na pestrost analitičnih namenov ni enega samega odgovora na postavljeno vprašanje, da je tako smiselno in nujno računati vrsto bruto pokazateljev družbene proizvodnje. Med temi pokazatelji pa so gotovo nekateri, ki igrajo pomembnejšo vlogo oziroma služijo več analitičnim namenom.

3.3 Tudi na tretje osnovno vprašanje definicije družbenega produkta ni mogoče danes dati enega samega odgovora, temveč se tudi vprašanje p o n d e r a c i j e v družbenem produktu

zajetih dobrin nujno postavlja v luči analitskih namenov.

Dejanski ekonomski proces predstavlja neprestano prilaganje družbene proizvodnje družbenim potrebam in tako neprestano iskanje odgovora na vprašanje, katere vrste produktov je treba proizvajati in v kakšni količini, kako v zvezi s tem porazdeliti produkcijske faktorje, kako nato porazdeliti ustvarjene produkte in predvsem tudi, koliko izločiti iz tekoče proizvodnje oziroma, z drugimi besedami, koliko akumulirati zaradi potreb bodočega razvoja in kam investirati izločena sredstva. Navedene ekonomske funkcije opravljata danes povsod tržni in planski mehanizem, pri čemer odigravajo cene aktivno vlogo v rokah države oziroma družbe. Tržna cena se oblikuje tako ne le pod vplivom delovanja zakona vrednosti, ampak tudi še pod vplivom drugih zakonov in zaradi tega načeloma nujno odstopa od vrednosti oziroma njenih modificiranih oblik glede na konkretno strukturo gospodarstva.

Tržna cena taka, kot se oblikuje danes, je kot operativni sistem cen ekonomsko opravičljiva /ne mislimo pri tem na določene deformacije, ki se n.pr. zaradi slabosti v planiranju dejansko lahko pojavijo/ in tudi nujna osnova cenitve družbenega produkta za določene analize, katerim naj služi ta agregat kot izhodišče. Naj navedemo na tem mestu uporabo družbenega produkta kot osnove družbenim računom, ko vrednostna bilanca predstavlja samo registracijo dejanskih ekonomskih tokov v narodnem gospodarstvu, prikazanih po določeni metodi in ko je zaradi tega jasno, da kot obračunske cene lahko figurirajo le veljavne tekoče tržne cene.

Za neke druge analize pa tržna cena, oblikovana pod današnjimi pogoji, ne ustreza. Navedimo kot najvažnejši primer strukturne analize. Družba oziroma njeni organi formulirajo družbene cilje v družbenem planu. Ne glede na to, da bodoče odločitve družbe ne bodo podvržene vsebinskim nujnostim zakona vrednosti, pa mora družba poznati dejanske odnose v gospodarstvu, predvsem relativni pomen panog. Z drugimi besedami, v analitične namene se nujno postavlja problem obračunavanja družbenega produkta po cenah, ki bodo izražale relativni pomen v tem agregatu zajetih produktov, oziroma se postavlja naloga izračuna družbenega produkta, ki bi bil pokazatelj relativnega pomena panog, relativnega pomena republik in ki bi s tem v zvezi lahko bil podlaga za študij alokacije produkcijskih faktorjev.

Zgoraj navedene karakteristike, ki se zahteva od obračunske cene za tovrstne analize, pa ob današnjih pogojih oblikovana tržna cena, kot rečeno, nima, zato je načelno utemeljena zahteva po še drugi osnovi cenitve družbenega produkta /poleg tržne cene/ glede na določene analitične namene.

Kje iskati rešitev? Ali v poizkusu oblikovanja neke stroškovne cene ob naših pogojih ali pa poti formiranja nekakšne socialistične produkcijske cene? Odgovor na to vprašanje bi bilo mogoče dati seveda šele na podlagi podrobnega študija v tej smeri in na temelju konkretnih izračunov.

4. Kot smo videli, na osnovna vprašanja definicije družbenega produkta ni mogoče dati enega samega odgovora. Zato menimo, da so prizadevanja danes, bodisi v teoriji, bodisi v praksi, v smeri iskanja enolično definiranega družbenega produkta /bruto oziroma neto/ preostanek prvega razdobja tovrstnih izračunavanj, ko so se iskale neke teoretske rešitve na sploh. Danes je družbeni produkt lahko le generični pojem za razne pokazatelje družbene proizvodnje glede na pestrost analitskih namenov, katerim naj služi njegovo izračunavanje. Tako stališče seveda ne pomeni tehnokratskega pogleda na ta global. Nasprotno, družbeni produkt kot statistična kategorija mora temeljiti na splošni ekonomski teoriji. Gre le za to, da se pri prelivanju teoretskih kategorij v evidencijske upošteva analitični namen, kateremu naj služi izračun družbenega produkta.

5. Vprašanje definiranja družbenega produkta so zaradi izredne aktualnosti in neposredne uporabljivosti tega pokazatelja v praksi neposredno pred drugo vojno in zlasti po njej predmet mnogih teoretskih razprav in posvetovanj.^{3/} V naših nadaljnjih izvajanjih se bomo v glavnem omejili le na proučevanje pokazateljev ustvarjene družbene proizvodnje, ki se računajo v uradni statistični praksi nekaterih dežel, oziroma na teoretično razpravljanje, ki stoji za to statistično prakso. Za analizo smo izbrali uradne statistične cenitve v ZDA in v Veliki Britaniji, ki vsaj v glavnem lahko predstavljajo cenitve vseh zahodnih dežel in kjer je bila zadevna problematika zelo široko obravnavana, dalje cenitve v Sovjetski zvezi kot predstavniku vzhodnoevropskih dežel in končno cenitve v Jugoslaviji.

^{3/} A. L. BOWLEY daje v svoji knjigi "Studies in the National Income", 1942 pregled vseh važnejših del s področja narodnega dohodka v meščanski literaturi do tedaj. Na tem mestu pa je treba predvsem tudi omeniti dve stalni izdaji razprav s tega področja in sicer:

- a/ INTERNATIONAL ASSOCIATION FOR RESEARCH IN INCOME AND WEALTH, Income and Wealth, London
- b/ NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH - Conference and Research in Income and Wealth, Studies in Income and Wealth, New York

PRVO POGlavJE

PROIZVODNJA KOT VIR DRUŽBENEGA PRODUKTA

1. Meščanska teorija in praksa zahodnih dežel o mejah proizvodne sfere.

1.o Definicije pokazateljev družbene proizvodnje /pokazateljev nacionalnega outputa/ v zahodnih deželah govore o agregatih proizvedenih ekonomskih dobrin. "Narodni dohodek lahko definiramo kot neto vrednost vseh ekonomskih dobrin, ki jih proizvede narod." 4/ /Podčrtala M.B./

Splošna meščanska ekonomska teorija označuje ekonomsko dobrino s tremi osnovnimi karakteristikami, in sicer, da je izvor satisfakcij, da je relativno redka in da je na razpolago posamezniku, podjetju ali družbi. Dobrina se lahko pojavlja v raznih oblikah: je lahko popredmetena v blagu, lahko je storitev, ki se da ločiti od svojega materialnega vira, ali pa je lahko le družbena oziroma osebna lastnost, neločljiva od človeka. 5/

Današnje uradne zahodne metodologije računanja pokazateljev družbene proizvodnje pa tudi teoretiki s tega področja v zahodnih deželah zavzemajo stališče, da je tako definirana ekonomska dobrina preširok pojem za statistične koncepte. Menijo, da so na prej navedeni način opredeljene ekonomske dobrine lahko rezultat ekonomske aktivnosti, lahko so pa tudi rezultat neekonomske aktivnosti in da je treba zaradi izračunov omejiti pojem ekonomskih dobrin samo na tiste dobrine, ki so rezultat ekonomske dejavnosti. Zato je prva naloga metodologije, da razmeji ekonomsko aktivnost od drugih. 6/

Ker je ta razmejitev težka ter med deželami in v času različna, postavljajo zahodne metodologije kriterij za razločevanje med ekonomsko in neekonomsko aktivnostjo le za svoj razvit gospodarstva. Za ta gospodarstva menijo, da je

4/ S. KUZNETS, National Income and its Composition 1919-1938, New York str.3. Tako in podobno glase definicije pokazateljev družbene proizvodnje v meščanski teoriji. Primerjaj še: PIGOU, Income

CENTRAL STATISTICAL OFFICE, National Income Statistics, Sources and Methods, London 1956, str. 1

5/ KUZNETS, op. cit. pod 4 str. 6

6/ UNITED STATES, DEPARTMENT OF COMMERCE, National Income 1954 Edition, Washington 1954, str. 30

CENTRAL STATISTICAL OFFICE op. cit. pod 4

najbolj značilen atribut ekonomske aktivnosti njena tesna povezanost s trgov. Zato mora ekonomska dobrina, ki naj se zajame v obračunu družbene proizvodnje, poleg že navedenih treh oznak imeti še eno karakteristiko - "tržnost". Z ekonomsko proizvodnjo razumejo tako le tisto dejavnost, ki se izraža v tržnih transakcijah, z neekonomskimi aktivnostmi pa taka opravila, ki so najtesneje povezana z osebnim življenjem vsakega človeka; gre za delo, ki je neposredno in prav tako najtesneje povezano s končno osebno potrošnjo dobrin. 7/

S tako očrtanim pojmom ekonomske dobrine je zbrisala meščanska ekonomska teorija sleherno razločevanje med materialno in nematerialno sfero družbenega udejstvovanja in smatra obe za vir družbenega produkta. S kriterijem tržnosti pa hoče izločiti le tiste ekonomske dobrine, ki so proizvedene ob pogojih, ki so bistveni za njihov ekonomski sistem. Z uvajanjem načela tržnosti hočejo predvsem razmejiti proizvodnjo nasproti potrošnji, ko dobrina že izpade iz družbenega gibanja.

1.1 Po zgoraj postavljenem teoretskem kriteriju se kot proizvodno področje opredeljujeta v zahodnih metodologijah dva velika sektorja družbenega udejstvovanja, in sicer podjetniški sektor^{8/} in sektor državne dejavnosti, medtem ko se gospodinjsko udejstvovanje z redkimi izjemami^{9/} izloča iz obračuna družbenega produkta. V družbeni produkt zajemajo glede na strukturo po dejavnostih konkretno naslednje:

kmetijstvo, gozdarstvo, ribarstvo,
rudarstvo, gradbeništvo, predelovalno industrijo,
veletrgovino in trgovino na drobno,
finance, zavarovalstvo in trgovino z nepremičninami,
transport,
zveze,
komunalne storitve /plin, elektrika/,
storitve /hoteli, osebne storitve, zdravstvene, prosvetne storitve itd./,
država in državna podjetja /administracija, vojska, šolstvo itd./^{10/}

7/ V neekonomsko aktivnost štejejo tudi dejavnost amaterjev.

8/ Kot podjetniška enota se seveda lahko pojavlja tudi posameznik

9/ Izjema je n.pr. Norveška, ki računa tudi gospodinjsko delo v družbeni produkt.

Primerjaj: UN, National Income Statistics 1938-1947, str.19

10/ USA DEPARTMENT OF COMMERCE, op.cit pod 6 str. 176

1.2 V današnjem svetu pa ne moremo govoriti o nekih čistih tržnih gospodarstvih celo v najbolj razvitih kapitalističnih deželah. Zato tržnega načela ni mogoče izvesti dosledno niti v teh deželah, še manj pa seveda v nerazvitih. Praksa terja določene *o d - s t o p e*, ki vodijo do razlik, glede na konkretne pogoje dane dežele. ^{11/} Za večino dežel velja, da vključujejo v družbeni produkt tudi tisti del produkta produkcijske enote, ki se potroši doma /kot je predvsem primer v kmetijski proizvodnji za lastno potrošnjo/, dalje plačila v naravi in "renta" od stanovanja v lastni hiši. Po drugi strani pa v obračunu družbene proizvodnje ne upoštevajo nezakonite dejavnosti, čeprav gre pri tem za tržne transakcije, ker sodijo, da njeni rezultati ne pomenijo satisfakcije s stališča družbe kot celote.

1.3 Tržnost kot kriterij za razmejitev ekonomske dejavnosti od druge družbene aktivnosti je v zahodni literaturi, kot smo videli postavljena za njihova razvita gospodarstva in ne kot splošno načelo. Zahodni teoretiki tudi izrečno priznavajo, da je treba kriterij za razmejitev postaviti glede na *r a z v o j n o s t o p n j o*, glede na konkretne pogoje, v katerih se razvija neko dano gospodarstvo. Načelno obstoji po njih mnenju cela vrsta možnosti, od zajetja samo dobrin, ki se prodajajo za denar na privatnem trgu, pa do zajetja vseh ekonomskih dobrin, definiranih v najširšem smislu /tudi delo v gospodinjstvih/. ^{12/} Nekateri poudarjajo, da je konkretna odločitev glede tega, kaj je treba v neki določeni deželi zajeti v družbeni produkt, odvisna predvsem od vprašanja, pri proizvodnji in distribuciji katerih dobrin je potreben kapital in katere dejavnosti so tako zanimive s stališča kapitalistične družbe. ^{13/} Navajajo še druge momente, ki vodijo do različnih definicij med deželami, predvsem tudi razne zgodovinske in tradicionalne faktorje. ^{14/}

1.4 Poleg razlik v kriteriju glede na stopnjo razvoja nekega narodnega gospodarstva, ugotavljajo tudi zahodni pisci, da nobena definicija pojma proizvodnje ni najboljša rešitev za vse *n a m e n e*, katerim naj služi izračun in da gre zato za razne možne načine definiranja tega pojma glede na konkretne analitske potrebe. Ta vidik poudarjajo predvsem tisti zahodni teoretiki, ki menijo, da je glavni cilj računanja pokazateljev družbene proizvodnje v tem, da nam nudijo ti pokazatelji osnovo za podroben sistem družbenih računov. ^{15/}

^{11/} V nekaterih deželah /n.pr. Peru, Panama/ ne vračunavajo "rente" od stanovanja v lastni hiši. Nekje ne upoštevajo kmetijske proizvodnje za lastno potrošnjo in drugje izpuščajo iz obračuna plačila v naravi. Primerjaj, UN op. cit. pod 9 str. 8-22

^{12/} KUZNETS, op. cit. pod 4 str. 9

^{13/} T. BARNA, International Comparisons of National Accounts in Economic Analysis, Income and Wealth, Series III, 1953

^{14/} H. FRANKEL, Concepts of Income and Welfare - in Advanced and Underdeveloped Societies - with Special Reference to the

Intercomparability of National Income Aggregates, Income
and Wealth, Series III, 1953

15/ KUZNETS, op.cit. pod 4 str. 6-9

BARNA, op.cit. pod 13

J.E. MEADE a.R.STONE, National Income and Expenditure

KLEIN, National Income and Product of the United States
1929-1950, The Am.Ec.Rev. March 1953

2. Problem opredelitve pojma proizvodnje v sovjetski teoriji in praksi.

2.0 O definiciji proizvodnje so v Sovjetski zvezi veliko razpravljali. Tako v teoretičnih razpravah kot tudi v konkretnih metodologijah se dosledno vsi sklicujejo na Marxa in trdijo, da je njihov koncept proizvodnje v skladu z Marxovim pojmovanjem produktivnega dela. Kljub temu pa lahko ugotovimo v definicijah nekatere znatne razlike tako v teoriji kot tudi v praksi posameznih obdobj. ^{16/}

Sovjetska metodologija pojmuje s pojmom proizvodnja le materialno proizvodnjo. "Narodni dohodek predstavlja tisti del vrednosti družbenega produkta, ki je rezultat potrošnje živega dela v sferi materialne proizvodnje" ^{17/} /Podčrtala M.B./ Z materialno proizvodnjo razume sovjetska metodologija delovanje človeka na narodo in njene sile zaradi njihove preobrazbe za človekove potrebe. ^{18/} V družbeni produkt štejejo rezultate tistega dela, ki se popredmeti, in pa tistega, ki se sicer ne fiksira v samostojnem predmetu, ki pa povečuje ali pa ohranja že obstoječe uporabne vrednosti. ^{19/}

Za razmejitev med materialno proizvodnjo in delom, ki že spada v sfero potrošnje, jemljejo kot kriterij dva momenta: obstoj družbene potrebe in družbeno organizirano delo za zadovoljitev te potrebe. ^{20/}

2.1 Ko sovjetska metodologija glede na zgornja teoretska načela konkretno opredeljuje narodno - gospodarske panoge, prišteva v materialno sfero naslednja področja družbenega udejstvovanja: ekstraktivno in predelovalno industrijo, gradbeništvo, kmetijstvo, gozdarstvo, vse oblike tovarnega transporta, zveze /kolikor služijo materialni proizvodnji/, trgovino /kolikor gre za proizvodne funkcije/, preskrbo s kmetijskimi produkti, materialno-

^{16/} Primerjaj, J.A. KRONROD, Osnovna pitanja marksističko-leninističnog učenja o proizvodnom radu u kapitalizmu, naprijed, Zagreb, 1948

I.M. KRASNOLOBOV je v svojem delu, Planirovanie i učet narodnogo dohoda, dal pregled praktičnih rešitev tega problema v posameznih petletkah.

^{17/} P.M. MOSKVIN, Voprosi statistiki nacionalnogo dohoda SSSR, Gosstatizdat, Moskva 1955, str. 18

^{18/} V.I. LENIN opredeljuje pojem proizvodnje takole: "V vsaki družbeni ureditvi je proizvodnja delovanje delavca na materijo in njene sile" /Primerjaj V.I. LENIN, Razvitie kapitalizma v Rossii, Soč.T.III. str.158/

^{19/} KRASNOLOBOV, op. cit. pod 16

^{20/} Glej n.pr. ČERNOMORDIKOVO razpravo v zbirnem delu Akademije nauke SSSR, Narodni dohodak - njegovo stvaranje i izračunavanje, Moskva 1939

tehnično preskrbo ^{21/} in druge materialne produkcije /industrija odpadkov, fotografiranje, domačo proizvodnjo drv, gradbenega materiala, primarno predelavo kmetijskih produktov/. ^{22/}

V nematerialno sfero štejejo opravljanje raznih storitev, državno administracijo in obrambo, znanost in finančno poslovanje za narodno gospodarstvo. ^{23/}

Vprašanje razmejitve med proizvodnjo in potrošnjo vsekakor ni enostavno in je, kakor povsod v svetu, tudi v Sovjetski zvezi konvencionalno rešeno. Meje med obema sferama so zelo gibljive in vrsta dejavnosti, ki so v nekem razvitem gospodarstvu že družbeno organizirane, se v nekem nerazvitem gospodarstvu opravljajo še v okviru gospodinjstva. Zato terja statistična praksa določene odstopne od dosledne uporabe gornjega kriterija razmejitve in izločitev nekaterih poslov iz gospodinjstvskega sektorja oziroma zajetje nekaterih dejavnosti v gospodinjstvih, v račun družbenega produkta. "Druge produkcije" v Sovjetski zvezi so taka konvencionalna rešitev tega problema.

Kar se tiče opredelitve trgovine kot narodno-gospodarske panoge v materialno oziroma v nematerialno sfero, sodi današnja sovjetska metodologija, da gre pri trgovini načelno za produktivne in neproduktivne funkcije, da pa so v njihovi socialistični trgovini relativno izredno porastle ravno produktivne funkcije in da zaradi tega ni več mogoče prišteti celotne trgovinske dejavnosti v neproizvodno sfero. Danes zato uvrščajo trgovino, kolikor izpolnjuje produktivne funkcije, v materialno proizvodnjo. ^{24/}

Vključitev ali ne vključitev potniškega transporta v obračun je bila v sovjetski teoriji vseskozi sporna in tudi sedanja rešitev je ostro kritizirana. ^{25/}

Sovjetski teoretiki, ki stojijo na stališču, da potniški transport ni vir družbenega produkta ^{26/}, se sklicujejo na Marxovo načelno stališče glede pojma materialne proizvodnje oziroma glede problema vključitve storitev nasploh v obračun družbene

^{21/} Gre za promet proizvodnih sredstev med podjetji.

^{22/} MOSKVIN, op. cit. pod 17 str. 19

^{23/} MOSKVIN, op. cit. pod 17 str. 23

^{24/} MOSKVIN, op. cit. pod 17 str. 22

^{25/} Primerjaj n.pr. SUZDALTSEV, Vestnik Statistiki, No 1 1954, str. 86

M. BOR, Voprosi ekonomiki, No 10 1954, str. 82 - 83

^{26/} MOSKVIN, op. cit. pod 17 str. 20 - 21

produzodnje. Poleg tega citirajo tudi znano mesto iz Teorij I., kjer Marx izrecno govori, da gre pri transportu ljudi za storitve. Tisti v sovjetski teoriji, ki pa menijo, da bi b i l o t r e b a rezultate dela potniškega transporta prišteti v družbeni produkt ^{27/}, tudi citirajo Marxa, in sicer neko drugo mesto v Teorijah I., kjer da Marx izrecno opredeljuje celotno transportno panogo v materialno sfero. /O tem problemu še kasneje, ko bomo prikazali svoje pojmovanje Marxovega stališča v tem vprašanju./ Zagovorniki vključitve potniškega transporta v račun družbenega produkta so postavili še druge argumente, s katerimi skušajo braniti potniški transport kot področje materialne sfere. Kot argument navajajo n.pr. dejstvo, da potniški transport služi tudi prevozu d e l o v n e s i l e iz kraja bivanja na delovno mesto. Dalje poudarjajo visoko tehnizacijo te veje itd. ^{28/}

2.2 V sovjetski teoriji pa najdemo tudi drugačne poglede glede virov družbenega produkta.

Po eni strani se je v teoriji pojavilo n a t u r a l n o - p r e d m e t n o p o j m o v a n j e produktivnega dela. Bistveno za to pojmovanje je, da se za produktivno delo šteje le tisto delo, ki se fiksira v predmetu. Po tem konceptu bi iz obračuna družbenega produkta izpadle tudi v načelu p r o i z v o d n e storitve. Zagovorniki tako pojmovanega produktivnega dela izhajajo predvsem iz Smithove druge definicije produktivnega dela kot dela, ki proizvaja blago. ^{29/}

V teoriji pa so se pojavile po drugi strani tudi različne ideje o š i r š e m k o n c e p t u v i r o v . Tu so najprej tisti sovjetski teoretiki, ki sicer sodijo, da je treba ločiti materialno sfero in sfero storitev in da spada le prva v obračun družbenega produkta ^{30/}, da pa je treba v konkretnih sovjetskih razmerah drugače opredeliti pojem kolektivnega delavca in tako premakniti mejo med materialno in nematerialno sfero. Zastopajo stališče, da je treba razširiti Marxov pojem "kolektivnega delavca" preko meja podjetja tudi na višje gospodarske organizacije, planske organe, kreditne ustanove, ki služijo panogam materialne proizvodnje.

Poleg tega stališča zasledimo v teoriji še drugo tako imenovano "raztegljivo verzijo produktivnega dela" ^{31/}, ki predstavlja v bistvu današnje zahodno stališče o tem problemu. Ta koncept ima pravzaprav dve skupini zagovornikov:

^{27/} KRASNOLOBOV, op. cit. pod 16 str. 18-19

^{28/} MOSKVIN, op. cit. pod 17 str. 21

ČERNOMORDIK, op. cit. pod 20

^{29/} KRONROD, op. cit. pod 16 str. 28-29

^{30/} Glej PAŠKOVO razpravo v že citiranem zbirnem delu Akademije nauke SSSR, op. cit. pod 20

^{31/} KRONROD, op. cit. pod 16 str. 26

Tu so n a j p r e j t i s t i , ki zagovarjajo ta koncept že za kapitalistični sistem proizvodnje. "Vsako delo, ki zadovoljuje družbeno potrebo in ki je zato objektivno potrebno za dani ekonomski sistem, je treba priznati za produktivno." ^{32/} Za odločilni moment za priznanje produktivnega značaja storitvam smatrajo njih organizacijo na kapitalističnih proizvodnih načelih. Svoje stališče utemeljujejo z znanimi Marxovimi citati iz "Teorij I." o katerih bomo razpravljali kasneje. ^{33/}

D r u g a s k u p i n a zagovornikov te "verzije" produktivnega dela pa trdi, "da je v socialistični družbi vse delo nujno, koristno, da zadovoljuje družbene potrebe, da se zavestno regulira s planom, da je zato vse produktivno". ^{34/} Problem razmejnitve produktivnega in neproduktivnega dela s tem po njih mnenju v socializmu odpade. To stališče je bilo v Sovjetski zvezi precej razširjeno v razdobju med obema vojnama in so ga svojčas zastopali celo tako ugledni inštituti kot je "Lenigrajski inštitut marksizma". ^{35/} Tako široko pojmovanje produktivnega dela je bilo kasneje zavrnjeno tudi za socialistično gospodarstvo. Argumente za zavrnitev so sovjetski teoretiki iskali po eni strani pri Marxu in Engelsu in citirajo njuno mnenje, da tudi v socializmu ostajata obe vrsti dela, produktivno in neproduktivno. "Namesto delitve dela mora priti do take organizacije proizvodnje, pri kateri nihče ne bo mogel prevaliti na drugega svoj delež sodelovanja v produktivnem delu kot prirodnem pogoj obstoja ljudi". ^{36/} Po drugi strani pa citirajo Stalina, ki meni, da je le delo, objektivno produktivno, osnova za obstoj socialistične družbe. ^{37/}

Nekateri sovjetski pisci so poizkušali dati tudi definicijo " p r o d u k t i v n e g a d e l a v s o c i a l i z m u ". Analogno z Marxovo definicijo "produktivnega dela v kapitalizmu" so menili, da proizvodnja socialističnega presežnega produkta "daje specifično, zgodovinsko označbo produktivnega dela v socializmu" ^{38/}, kajti s stališča s o c i a l i s t i č n e g a gospodarstva naturalna,

^{32/} BOGDANOV, citiram po Kronrodu op. cit. pod 16 str. 26

^{33/} Gre za znane citate o Miltonu in pevki itd. /Primerjaj, K. MARX, Teorije o višku vrednosti I, str. 378, Kultura, Beograd/

^{34/} S. TURETSKY, Planove Hozjajstvo, No 1, 1940, str. 105
KRONROD, op. cit. pod 16 str. 33

^{35/} LENINGRAJSKI ZNANSTVENO-RAZISKOVALNI INŠTITUT MARKSIZMA, 1929. Predgovor inštituta h knjigi B. Hofmana "Produktivno delo" /Citiram po Kronrodu/

^{36/} F. ENGELS, Zbrana dela, XIV zvezek, str. 299

^{37/} J. STALIN, Pitanja leninizma, str. 519, Kultura 1946

^{38/} KRONROD, op. cit. pod 16 str. 40-42

drobna ali kapitalistična proizvodnja ni vir razvoja. Zgodovinska kategorija socialističnega produktivnega dela ne bi upoštevala teh dejavnosti, čeprav se opravljajo v materialni sferi. Ta definicija produktivnega dela ni imela nobenega vpliva na konkretno metodologijo za izračunavanje družbenega produkta kakor tudi ne različne druge deklaracije o spremembi družbenega značaja in strukture produktivnega dela, njegovega odnosa do neproduktivnega dela itd.

2.3 Osvetlimo še vprašanje definicije virov družbenega produkta v luči n a m e n o v izračunavanja tega globala v sovjetski teoriji.

V sovjetski teoriji je izrecno poudarjeno, da vprašanja narodnega dohodka oziroma družbenega produkta ni mogoče postavljati samostojno, temveč, da je treba ta problem nujno reševati na temelju teorije reprodukcije.^{39/} Z drugimi besedami, definiranje družbenega produkta ne more biti, po mnenju sovjetske teorije, rezultat nekega zgolj splošnega razmišljanja, temveč je definicijo tega pokazatelja nujno treba gledati v odnosu na določen analitski namen, za katerega računamo ta agregat.

^{39/} V.I. LENIN, Soč. Tom III, str. 41

KRASNOLOBOV, op. cit. pod 16 str. 12

MOSKVIN, op. cit. pod 17 str. 3

3. Vprašanje virov družbenega produkta v naših metodologijah in teoretičnih razpravah.

3.0 Vse naše metodologije za izračunavanje družbenega produkta ^{40/}, prav tako kot metodologije v Sovjetski zvezi in drugih vzhodnoevropskih državah, poudarjajo, da temelji njihov kriterij za delo, ki predstavlja vir družbenega produkta, na za dev - nih M a r x o v i h p o s t a v k a h . Kljub temu pa ostane dejstvo, da se stališča v naših uradno objavljenih metodologijah razločujejo od stališč v sovjetskih metodologijah in da so neke razlike v stališčih naših metodologij samih.

Tudi vse naše metodologije sodijo, da je le m a t e - r i a l n a sfera družbenega udejstvovanja vir družbenega produkta. "Shodno samoj definiciji narodnog dohotka, koju su postavili i razradili Marx i Lenjin, pri njegovom izračunavanju uzimaju se u obzir samo delatnosti materialne proizvodnje, t.j. one, u kojima se rad opredmečuje, kao i one, čiji se rad ne opredmečuje ali je produktivan, obzirom da uslovljava završetak ciklusa proizvodnje " ^{41/}. Naše metodologije razmejujejo tako materialno proizvodnjo od nematerialne sfere družbenega udejstvovanja.

Tudi naše metodologije razmejujejo materialno proizvodnjo od dela v sferi potrošnje: delo v sferi potrošnje se načeloma omejuje na delo v privatnih gospodinjstvih.

3.1 Pri konkretni razmejnitvi n a r o d n o - g o s p o - d a r s k i h p a n o g prišteva naša metodologija v proizvodno sfero naslednje: industrijo in rudarstvo, proizvodjalno obrt, kmetijstvo, gozdarstvo, gradbeništvo, transport in trgovino.

^{40/} Oktobra 1948 je Zvezna planska komisija poslala republičkim planskim komisijam "Opšta uputstva za planiranje narodnog dohotka u planskoj 1949 godini". Po teh navodilih se je obračunal narodni dohodek za naslednja leta: 1947, 1948, 1949 in 1950. Junija 1950 je izdala Zvezna planska komisija novo "Uputstvo za dobijanje elemenata društvenog produkta i narodnog dohotka za 1951 godinu". To navodilo je le delno spremenjeno glede na navodilo iz leta 1948. "Splošna navodila" so postala tako stalna metodologija za obračun narodnega dohodka vse do leta 1952. Razen te neobjavljene metodologije Zvezne planske komisije iz leta 1948 imamo po vojni še dve objavljeni metodologiji Zveznega zavoda za statistiko in evidenco in sicer za obračun narodnega dohodka l. 1952 in l. 1954.

^{41/} Metodologija 1949 str. 5

Medtem ko šteje Metodologija 1949 t r g o v i n o za proizvajalno narodnogospodarsko panogo in naglaša, da gre za plansko, socialistično trgovino ^{42/}, s čimer je hotela predvsem pokazati na dejstvo, da gre za drugačno vlogo čistih stroškov pa opredelujeta Metodologiji 1952 in 1954 celotno trgovinsko dejavnost kot neproizvajalno. Po zadnjih dveh metodologijah gre v trgovini le za realizacijo dela presežnega produkta, ki je ustvarjen že v proizvodnji, ki ga pa proizvodnja sama direktno ni realizirala.^{43/} Razlika v pojmovanju značaja dela v trgovini med našimi metodologijami pa ne vpliva na praktični izračun družbenega produkta oziroma na njegovo višino.

Vprašanje transporta oziroma bolje, vprašanje potniškega transporta je bilo v naših metodologijah vseskozi enako obravnavano. Celotna transportna dejavnost spada po naših metodologijah v proizvodno sfero. ^{44/}

3.2 Kar se tiče naše t e o r i j e , se je o vprašanju virov družbenega produkta precej razpravljalo. Eni so branili koncept materialne proizvodnje kot področja produktivnega dela na temelju marksistične ekonomske teorije ^{45/}. Drugi so zagovarjali širši, zahodni koncept. Argumenti, postavljeni v obrambo širšega koncepta, so bili različni. Po eni strani so skušali zagovarjati širši koncept predvsem s potrebami družbenega računovodstva ^{46/} oziroma s trditvijo, da je formiranje družbenih računov na konceptu materialne proizvodnje nemogoče, ker v potrošnji sodelujejo tudi tako imenovani neproduktivni sloji.

Širši koncept virov pa so nekateri branili tudi načelno glede na spremenjeno vlogo storitev v modernem gospodarstvu, in to predvsem z vidika družbenega produkta kot pokazatelja blaginje. ^{47/} Podrobnejši pregled teh teoretskih konceptov je podan v naslednjem kritičnem delu tega poglavja.

^{42/} METODOLOGIJA 1949

^{43/} METODOLOGIJA 1952, str.9

^{44/} METODOLOGIJA 1952 str. 24

^{45/} RAKIĆ, Ekonomska politika, Beograd, 1955, br. 158,162,168
R. DAVIDOVIĆ, Ekonomska politika, Beograd, 1955, br.180

^{46/} G. GRDJIĆ, Narodni dohodak - Metodološka studija, Beograd 1955, str.59

^{47/} K. MIHAILOVIĆ, Ekonomska politika, 1955, br. 159, 164
R. RADOVANOVIĆ, Ekonomska politika, 1955 br. 160, 170
G. GRDJIĆ, Ekonomska politika, 1955 br. 183
B. HORVAT, Teoretske osnove društvenog proizvoda, Jugoslovensko statističko društvo, Beograd, 1959

4. Koncept virov družbenega produkta je nujni izraz splošnih postavk ekonomske teorije.

4.0 Pregled navedenih metodologij nam je pokazal, da računa današnja statistična praksa povsod v svetu, brez izjeme, družbeni produkt na osnovi le na en sam način definiranega proizvodnega področja. Dalje, čeprav ima vsaka dežela več ali manj neke specifičnosti v obračunu, gre danes v svetu v glavnem le za dve konceptiji virov družbenega produkta: za koncept, na katerem temelje obračuni družbenega produkta na zahodu, in za marksistični koncept, ki je v rabi v deželah Vzhodnega bloka in v Jugoslaviji. Osnovna razlika med obema konceptoma je v tem, da skušajo zahodne metodologije oceniti in računati v družbeni produkt tudi rezultate dela v nematerialni sferi /tako imenovane storitve/, medtem ko obračunavajo metodologije, ki temelje na marksističnem konceptu, le materialni produkt.

4.1 Vprašamo se sedaj, kaj je v ozadju te glavne razlike v pojmovanju virov družbenega produkta? Oba navedena glavna koncepta virov družbenega produkta sta logični izraz dveh koncepcij splošne ekonomske teorije. Agregiranje dobrin, zajetih v družbenem produktu, zahteva strnitev dobrin na skupni imenovallec oziroma vrednotenje zajetih dobrin. Marksistični koncept virov temelji na Marxovi delovni teoriji vrednosti: Vrednost dobrin kot kategorija proizvodnje je refleks vsebovanega družbeno potrebnega dela. Zahodni koncept virov pa temelji na subjektivni teoriji vrednosti: Vrednost kot kategorija potrošnje je izraz korigirane vrednosti dobrin.

Vrednost kot kategorija proizvodnje oziroma vrednost kot kategorija potrošnje izhajata iz dveh različnih pogledov na to, kje iskati in odkrivati zakone ekonomskega procesa. Od tod pa tudi oba prominentna namena izračunavanja družbenega produkta: družbeni produkt za proučevanje procesa reprodukcije pri Marxu in v deželah, katerih metodologije temelje na marksističnem konceptu virov, in družbeni produkt kot osnova za študij blaginje v zahodnih deželah.

A/ Meščanski koncept virov družbenega produkta - izraz splošne meščanske ekonomske teorije.

4.2 Meščanska ekonomska teorija sodi, da je problem gospodarjenja v bistvu ekonomski račun potrošnika. Gre za to, da imamo na eni strani potrošnika, ki ima svoje potrebe in ki jih mora zadovoljiti, na drugi strani pa dobrine, ki so relativno redke. Problem je sedaj v odločitvah potrošnika, problem je v

v tem, da pri svojih danih, omejenih sredstvih čimbolje zadovolji svoje potrebe.

Taka formulacija problema gospodarjenja v moderni meščanski ekonomski teoriji jasno zahteva orientacijo na potrošnjo kot sfero, kjer je treba iskati oziroma odkriti zakone ekonomskega procesa. Ekonomska vrednost dobrin je zato v moderni meščanski teoriji kategorija potrošnje, odvisna od pogojev in zakonov, ki vladajo v potrošnji.

Človeške potrebe so zelo raznovrstne. To so tako potrebe po materialnih produktih kot tudi po storitvah. Če se ekvivalenca med dobrinami postavlja na temelju zakonov, ki vladajo v potrošnji, in če tu veljajo isti zakoni i za materialne produkte i za storitve, potem je agregiranje obeh vrst dobrin - materialnih produktov in storitev - glede na meščansko ekonomsko teorijo logično.

Iz formulacije problema gospodarjenja samega izvira tako tudi naravni smisel izračunavanja družbenega produkta: Gre za družbeni produkt kot pokazatelj stopnje zadovoljitve potreb, kot pokazatelj blaginje.

4.3 Ni naša naloga na tem mestu razpravljati o vprašanju nerazumevanja moderne meščanske teorije glede primata proizvodnje v družbeno-ekonomskem procesu. Ni naš namen analizirati vprašanja, zakaj je moderna meščanska teorija zapustila stališče klasične meščanske teorije, ki je iskala rešitev vprašanja ekonomske vrednosti na strani proizvodnje, ter kakšno je ideološko in družbeno politično ozadje za takšen preokret v meščanski misli ^{48/}. Tudi ni naša naloga prikazovati same teorije potrošnje, analizirati zakon potrošnje oziroma predpostavke, na katerih temelji ta zakon. To, kar nas na tem mestu zanima sta odgovora na dve vprašanji, in sicer prvič, ali so uspeli na temelju subjektivne teorije vrednosti pojasniti družbeni produkt, izračunan na širokem konceptu proizvodnje kot konsistenten agregat? In drugič, ali so uspeli rešiti problem primerjanja blaginje z uporabo podatkov o družbenem produktu?

4.4 Preden preidemo na analizo postavljenih vprašanj, smatramo za potrebno, da v glavnih potezah očrtamo n a j p r e j subjektivno teorijo vrednosti v zvezi s pojmom blaginje. D a - l j e mislimo pokazati, kako skuša meščanska teorija ustvariti povezavo med subjektivnim in objektivnim vrednotenjem dobrin, med subjektivnimi procesi v zavesti potrošnikov in objektivnim procesom, ki se odigrava na trgu. I n k o n č n o želimo

^{48/} O tem problemu je znano delo N. BUHARINA, The Economic Theory of the Leisure Class, London, 1927

O problemu pa razpravlja tudi I. LAVRAČ v svoji doktorski disertaciji, Marshallov zakon tražnje, Ljubljana 1959, str. 4-9 in str. 26-29 /v rokopisu/

podčrtati še metodološki individualizem meščanske teorije, kar nam bo pomagalo razumeti problematiko, ki se pojavi na makroplanu.

V središču meščanske teorije stoji potrošnik s svojimi potrebami, ki jih želi zadovoljiti. Neposreden povod za to, da potrošnik kupuje stvari, je njegova želja za satisfakcijo, ki jo je povzročila določena potreba. "Potreba in satisfakcija sta dve tako rekoč enaki psihični veličini z nasprotnim predznakom. Potreba izzove željo za satisfakcijo, dejansko željo za koristnostjo, katere realiziranje pomeni satisfakcijo ali blaginjo ... Koristnost potemtakem ni predmet izven človeka, niso objektivne lastnosti predmeta, ampak odnos subjekta do objekta, pomen, ki ga človek pripisuje stvari, ker vidi v njej sposobnost, da lahko zadovolji njegovo potrebo --- Samo v tem smislu se koristnost lahko izenači s satisfakcijo in z ekonomsko blaginjo človeka 49/.

Potrošnik ima, kot smo videli, najrazličnejše potrebe. Vsaka njegova potreba pa je omejena in deljiva. To se pravi, da njegovo celotno potrebo lahko zamišljamo kot zbir posameznih delnih potreb. Intenzivnost vsake te delne potrebe pa je različna glede na to, koliko predhodnih delnih potreb je že zadovoljenih. Koristnost stvari je, kot smo videli, lastnost stvari, da zadovoljujejo človeške potrebe in velikost koristnosti je odvisna od intenzivnosti delne potrebe, ki jo zadovoljuje. Z drugimi besedami, čim večjo količino neke stvari, ki jo potrošnik želi, že ima, tem manjša je intenzivnost potrebe po novi enoti te stvari in tem manjša je koristnost te nove enote za potrošnika, ko si jo pridobi. Zaradi možnosti substituiranja posameznih enot pa potrošnik pripisuje vsaki enoti ne glede na njeno dejansko koristnost v vrsti delnih koristnosti isti pomen, kot ga ima zanj zadnja enota, ki jo že ima. Koristnost zadnje enote, mejna koristnost, je tako odločilna za vse enote. Pomen, ki ga potrošnik pripisuje neki stvari, predstavlja zanj vrednost te stvari. Vrednost dobrine je tako subjektivna, psihološka kategorija, določena z mejno koristnostjo zadevne dobrine.

Videli smo, kako je določena subjektivna vrednost dobrin. Mi pa imamo podatke o kupljenih količinah dobrin in o njihovih cenah. Postavlja se sedaj vprašanje, kako je zgrajen most med ceno in subjektivno vrednostjo dobrine?

Teorija povpraševanja temelji na preferenčni hipotezi, ki je le ekonomska aplikacija teorije logične razvrstitve. Potrošnik, s katerim operira meščanska teorija, je idealni konsument, ki ima določeno preferenčno skalo in ki konsistentno izbira med možnimi alternativami: Potrošnik izvrši takšno izbiro

dobrin, ki mu ob danih cenah in pri določenem dohodku prinaša maksimalno satisfakcijo. Če imamo podatek qipi o kupljenih količinah in cenah, potem vemo, da predstavlja ta kolekcija v dani situaciji tisto kolekcijo dobrin, ki najbolj zadovoljuje potrebe potrošnika. Z drugimi besedami, tržna cena kot ravnovesna cena implicira, da veljajo določeni marginalni pogoji. Marginalni pogoj, apliciran na potrošnjo, pa nam pove, da je odnos med cenami različnih dobrin enak razmerju marginalnih koristnosti zadevnih dobrin. Na to se v bistvu reducirajo najrazličnejše formulacije pogojev ravnotežja individualnega potrošnika, kakršne koli so že med njimi tehnične razlike v posameznih fazah razvoja teorije povpraševanja /t.j., bodisi da gre za stare kardinaliste ali ordinaliste ali pa za moderno teorijo konsistence./ Skratka, gre za to, da individualni potrošnik z danimi potrebami in dohodkom pri danih cenah doseže maksimalno satisfakcijo svojih potreb, tedaj, če kupi t a k o k o l i č i n o vsake dobrine, da so koristnosti zadnjih enot raznih dobrin, ki jih kupi, p r o p o r c i o n a l n e s cenami teh dobrin.

In končno podčrtajmo še dejstvo, da je za meščansko ekonomsko teorijo kot za meščansko misel sploh značilen individualističen pristop. Tako klasična kot moderna meščanska ekonomska teorija raziskujeta obe motive in "ekonomsko" dejavnost p o s a m e z n i k a. Meščanska teorija torej ne gleda v družbi neki specifični organizem, ki živi in se razvija po svojih specifičnih zakonih, ampak smatra družbo le za vsoto posameznikov. Po njih mnenju zaradi tega tudi ni kvalitativne razlike med psihološkimi zakoni, ki vodijo ponašanje individua, in med družbenimi zakoni.

4.5 Prehajamo sedaj na analizo prej postavljenih dveh osnovnih vprašanj. Prvo vprašanje se je nanašalo na k o n s i s t e n t n o s t agregata. Zahodna teorija postavlja, kot smo videli, v središče ekonomske analize potrošnika z njegovimi potrebami, določenim dohodkom in cenami, ki so zanj dane na trgu. Potrošnik sedaj izbira med vsemi mogočimi alternativami in ker velja predpostavka, da imamo opravka z racionalnim potrošnikom, izbere tisto kombinacijo, ki mu pri danem dohodku in cenah prinaša največjo satisfakcijo. Teorija vrednosti in teorija blaginje temeljita tako na analizi obnašanja i n d i v i d u a l n e g a potrošnika. Ko pa imamo pred seboj c e l o t n i družbeni produkt kot osnovo za interpretacijo družbene blaginje, se pojavi vsekakor vprašanje, kako interpretirati s stališča blaginje določene dele družbenega produkta.

Tu gre najprej za i n v e s t i c i j e kot področje, kjer v glavnem nimamo opravka z izbiro individualnega potrošnika. Zahodni teoretiki priznavajo, da na tem področju družbenega produkta njihova teorija vrednosti odpove. Če namreč konsument dejansko ne kupi nekega določenega blaga, nismo upravičeni predpostavljati, da bi mejno enoto tega blaga zamenjal za mejno enoto drugega blaga, ki pa ga dejansko kupi. Ta predpostavka pa je

pogoj ekvivalenci zajetih dobrin oziroma upravičenosti agregiranja. Ker za naše nadaljnje proučevanje in zaključke ni predvsem važna problematika, ki jo odpirajo investicije, ker je dalje ta problematika delno v nekem smislu paralelna s problematiko državnih storitev in je zato tudi v zahodni literaturi relativno zelo skromno diskutirana, se zadovoljujemo tu le z ugotovitvijo, da odpirajo investicije poleg vrste specifičnih teoretskih vprašanj tudi problem take ali drugačne dodatne konstrukcije zaradi rešitve vprašanja izbir 50/.

Poseben problem so državne storitve in v zahodni literaturi je posvečeno temu vprašanju mnogo pažnje.

V zvezi z državnimi storitvami se v zahodni teoriji pojavlja najprej vprašanje, ali te storitve sploh prispevajo k blaginji? Nekateri teoretiki nagibajo k temu, da bi te storitve iz obračuna izpustili predvsem v vojnih razdobjih, ko zlasti poraste obseg vojne dejavnosti in ko je interpretacija takega družbenega produkta v smislu blaginje le nekoliko sumljiva 51/. Po drugi strani pa imajo pred očmi dejstvo, da je čas gospodarjenja "laissez-faire" za nami, da država vse bolj širi svoje delovno področje, da razvija tudi tiste dejavnosti, ki nesporno pomenijo dvig blaginje, kot n.pr. šolstvo, zdravstvo itd. Zaradi tega menijo, da je treba zlasti za "socializirana" gospodarstva, kjer prav tovrstne storitve postanejo skoraj izključno domena državne dejavnosti, nujno vključiti tudi državne storitve v družbeni produkt, ki naj služi interpretaciji blaginje 52/.

Državne storitve zajemajo enako kot investicije področje, kjer ne izbira individualni potrošnik. Vključitev rezultatov državne dejavnosti terja zato konstrukcijo, češ da namesto individua nastopa sedaj država, ki izraža želje družbe kot celote 53/.

S tem pa problem državnih storitev še ni odpravljen. Državne storitve največkrat ali praviloma nimajo cene in po-

50/ J.R.HICKS, The Valuation of the Social Income, *Economica* 1940

S. KUZNETS, On the Valuation of the Social Income - Reflections on Professor Hicks Article I, *Economica* 1948/Febr.

51/ HICKS, op.cit.pod 50

52/ HICKS, Op.cit.pod 50
KUZNETS, op.cit.pod 50

S.KUZNETS v svoji razpravi, Government Product and National Income, *Income and Wealth* I 1950, predlaga uvedbo dveh končnih ciljev in sicer zadovoljitev potreb individuov in ohranitev družbenega organizma, kajti za vojna razdobja se mu zdi drugi navedeni cilj celo važnejši.

53/ HICKS in KUZNETS op.cit. pod 50

postavlja se vprašanje, na kakšni osnovi ceniti te storitve? Kot baza cenitve se pojavlja nekaj možnosti, ki se v zahodni literaturi tudi obravnavajo z razlogi za in proti.

Tu je predvsem načelo stroškov, ki je v statistični praksi zahodnih dežel v glavnem danes tudi obveljalo. V korist uporabe tega načela navajajo zlasti dejstvo, "da so pogoji, pod katerimi država kupuje in uporablja produkcijske faktorje, kot sta delo in material bolj podobni tistim, ki vladajo na privatnem trgu." ^{54/}. Med glavnimi pomanjkljivostmi pa navajajo dejstvo, da uporaba načela stroškov za državne storitve vnaša neprimerljivost med komponente narodnega dohodka, ker so v glavnem vse druge dobrine ocenjene po tržnih cenah ^{55/}. Lahko se namreč po mnenju zahodne teorije, zastopa stališče, da so državne storitve ocenjene prenizko ter da bi bila njih cena na privatnem trgu višja /Na državnem sektorju ni n.pr. rizika produkcije, ni posrednih davkov itd./ Zaradi tega nekateri mislijo, da bi bilo treba dvigniti ceno državnim storitvam analogno kot pri racioniranem blagu ^{56/}.

V meščanski teoriji pa smo zasledili tudi daljnosežnejši zaključek: Ker cenitev transakcij, ki se lahko po neki hipotezi direktno cenijo s tržnimi cenami, katerim so individui prilagodili svoje nakupe, ni konsistentna s cenitvijo transakcij, ki so objekt centralne /državne/ cenitve, je s teoretskega vidika težko zagovarjati agregiranje obeh v istem pokazatelju in se zato predlaga, da bi različne skupine transakcij morale "vstopati kot separaten vektorji v določanju blaginje" ^{57/}.

Druga možnost, ki se tudi nekako ponuja sama od sebe, bi bila v naslednji rešitvi: Na privatnem trgu bi bilo treba poiskati ustrezajočo storitev in s tem tudi ceno. Ta rešitev se v zahodni literaturi odklanja, češ da je težko ali celo nemogoče dobiti enake storitve na obeh trgih in da je dalje storitve mogoče primerjati med seboj le po nekih splošnih značilnostih. Pa četudi bi našli neki specifični, paralelni primer na obeh trgih, bi bil potrošnik vendarle pogostokrat pripravljen plačati na zasebnem trgu storitev, ki jo lahko dobi na državnem sektorju zastonj; zato bi težko trdili, da zavzemata obe storitvi, čeprav sta si na videz zelo podobni, na preferenčni lestvici potrošnika isto pozicijo ^{58/}.

^{54/} KUZNETS, op.cit pod 4 str.32

^{55/} KUZNETS, op.cit. pod 4 str. 35

^{56/} KUZNETS, op.cit. pod 50

^{57/} I.OHLSSON, On National Accounting, 1953, III pogl.

^{58/} KUZNETS, op.cit. pod 50

In končno je tu načelo "plačil državi", z drugimi besedami merjenje vrednosti državnih storitev z davki. To načelo cenitve skuša postaviti neko analogijo s privatnim trgov, ki pa je seveda lahko samo formalna. Država fiksira višino davkov in predvsem je ta odnos med državo in državljanom odnos prisilnosti: "državljan mora kupiti državne storitve". Prav tako pa ni nikjer rečeno, da merijo plačani davki nekega davkoplačevalca ravno storitve, ki jih je ta od države prejel. Take in podobne pomisleke navajajo sami zagovorniki tega koncepta ^{59/}. /Problem davkov pa je seveda še mnogo širši in mislimo o njem več razpravljati v kasnejšem poglavju v zvezi s cenitvijo/.

4.6 Prehajamo sedaj na drugo vprašanje, ali je zahodnim teoretikom uspelo na podlagi družbenega produkta meriti oziroma primerjati družbeno blaginjo kot so jo oni definirali?

O problemu blaginje oziroma merjenju blaginje je bilo v zahodni teoriji obširno razpravljano. V diskusiji so sodelovali vrhovi meščanske teoretske misli ^{60/} in razvili zelo prefinjene konstrukcije na visoki ravni matematike, filozofije, logike in etike, ki jim je težko slediti celo v glavnih obrisih, kot to ugotavlja sir Robertson v citirani razpravi.

Ni naša naloga na tem mestu prikazovati te diskusije, temveč je dovolj, da ugotovimo le zaključke samih zahodnih teoretikov o tem problemu ^{61/}.

Vsi zahodni teoretiki jemljejo kot izhodišče svoje analize gibanja blaginje znane agregatne indekse tipa $\sum pq$ ^{62/}. Oblika postavljenega kriterija oziroma merila je torej nesporna. Ves problem je v pomenu, ki ga dajejo uporabljenemu merilu.

59/ Ta princip cenitve je ozko vezan na KUZNETSOVO pojmovanje narodnega dohodka, o čemer bomo podrobneje še govorili. Na osnovi navedenega načela cenitve državnih storitev je Kuznets tudi računal narodni dohodek. /primerjaj, KUZNETS op. cit. pod 4 str.34/ Kasneje je svoje stališče spremenil in se strinja s Hicksovim stališčem oziroma s principom stroškov kot osnovo cenitve. /Primerjaj, KUZNETS, op.cit.pod 5o/

60/ KUZNETS op.cit. pod 4 str. 32-33

61/ SIR D.ROBERTSON je v svoji razpravi "Utility and all that" dal kritični pregled glavnih diskutantov oziroma njihovih stališč o tem vprašanju.

62/ Gre za primerjavo $E : L$ in $E : P$, pri čemer je

$$E = \frac{\sum p_2 q_2}{\sum p_1 q_1} \quad L = \frac{\sum p_2 q_1}{\sum p_1 q_1} \quad P = \frac{\sum p_2 q_2}{\sum p_1 q_2}$$

Družbeni produkt je zbirka različnih dobrin. Da jih lahko agregiramo, jih moramo strniti na skupni imenovalec in, kolikor gre za merjenje blaginje, je skupni imenovalec koristnost dobrin. "Dobrine so ekvivalentne, če se lahko substituirajo kot alternativno uporabljive za dosego končnega cilja"^{63/}. V zahodni teoriji tudi ni sporen ta splošni pomen koncepta zamenljivosti, temveč je problem v predpostavkah, na katerih temelji analiza gibanja blaginje.

Že v primeru analize gibanja blaginje p o s a m e z - n i k a se zahteva več predpostavk; omenimo le dve najvažnejši: ^{64/}. Tu je najprej predpostavka o integriranosti želja, o kateri smo že govorili. Ta predpostavka se običajno zaradi svoje konvencionalnosti sploh več ne omenja, čeprav je predpostavka, da ima individualni potrošnik popolnoma integrirano skalo preferenc, pomembna predpostavka ^{65/}. Dalje gre pri primerjavi individualne blaginje za predpostavko o nespremenjenosti preferenčne skale individua med obema situacijama, ki ju primerjamo. Praksa pa kaže, da je za kolikor toliko daljša razdobja popolnoma realno predpostavljati, da se okus tudi individualnega potrošnika spremeni in zato že ta predpostavka pomeni znatno omejitev vrednosti rezultatov.

Primerjava d r u ž b e n e blaginje postavlja nove velike probleme. Potrošniki družbenega produkta so zelo heterogena bitja, in sicer v dveh ozirih: Po eni strani je razlika v potrebah posameznih potrošnikov, in to tako s kvantitativne kot kvalitativne strani. To je prvi razlog, da je ista cena pokazatelj različne satisfakcije ali koristnosti za razne potrošnike. Po drugi strani pa imajo potrošniki različne dohodke. Ker pa je denar kot vsako drugo blago podvržen zakonu padajoče koristnosti, je mejna koristnost denarja različna za različne potrošnike

^{63/} J.R.HICKS, The Measurement of Real Income, Oxford Economic Papers, June 1958

^{64/} Pojav novih predmetov v drugem razdobju oziroma opustitev določenih predmetov, ki so se proizvajali v prvem razdobju, predstavlja že problem za primerjavo individualne blaginje. Določeno omejitev predstavlja tudi predpostavka o racionalnem potrošniku, kajti stvarni človek je predvsem družbeni pojav in njegova psihologija ne izhaja iz neke, enkrat za vselej dane, človeške narave. Potrošnik pa se ne ponaša tudi vedno racionalno, kajti določeno vlogo pri njegovih odločitvah igrajo često zelo slučajne okoliščine. /Primerjaj, LAVRAČ, op.cit. pod 48/

^{65/} HICKS, op.cit. pod 63

glede na njih dohodek. V tem je drugi razlog, da je ista cena pokazatelj različne satisfakcije ali koristnosti pri raznih potrošnikih. Različna struktura potreb in različen dohodek pri potrošnikih tako načelno onemogočata interpersonalno in medčasovno primerjanje koristnosti.

Klasična teorija koristnosti je videla izhod iz zagate v dejstvu, da mora ekonomska znanost opazovati veliko število ljudi, ko v povprečju izginejo individualne razlike, tako v subjektivnih potrebah kot v dohodku in zaradi tega meni, da je denar, čeprav ni precizno merilo, vendarle zadosti dobro merilo, da omogoča primerjavo koristnosti med individui in individua v času.

Za primerjavo blaginje v dveh situacijah imamo le podatke $\sum p_1 q_1$ in $\sum p_2 q_2$ ter seveda na tej osnovi ničesar ne vemo niti o preferenčnih poljih potrošnikov niti o distribuciji dohodka. Primerjava blaginje v obeh situacijah je mogoča na klasični teoriji koristnosti oziroma na njeni predpostavki, da imamo opravka sicer z množico potrošnikov, toda identičnih tako glede njihove strukture potreb kot njihovega dohodka. Z drugimi besedami, analizo delamo na reprezentativnem potrošniku, katerega ponašanje je enako dejanskemu povprečnemu tržnemu ponašanju in ki je obenem idealni potrošnik v tem smislu, da ima določeno ter v celoti formirano skalo preferenc in katerega okus se spremeni samo iz razlogov, ki se dajo ugotoviti. Glede na gornjo predpostavko si lahko postavimo vprašanje in dobimo odgovor, ali je reprezentativni potrošnik premožnejši v situaciji B v primeri s situacijo A.

Družbena blaginja je dejansko rezultat dveh efektov, in sicer produkcijskega in distribucijskega. Z gornjo klasično predpostavko distribucijski efekt popolnoma eliminiramo. To pa je seveda zelo resna omejitev uporabnosti družbenega produkta za interpretacijo blaginje.

Do kod so privedla novejša proučavanja oziroma kakšno je stališče sodobnih meščanskih teoretikov do tega vprašanja?

Kot smo že omenili, je bila diskusija o tem problemu v zahodni teoriji obširna in se je zlasti v zadnjih dveh desetletjih vodila v dokaj širokem krogu. Konstrukcije posameznih teoretikov za zgraditev mostu za prehod od individualne na družbeno analizo so dokaj različne in se tudi pri istem avtorju v času zelo menjajo ^{66/}. V nadaljnjem se omejujemo samo na stališča treh zahodnih teoretikov, in sicer H i c k s a , S a m u e l s o n a in S t o n a . Za prva dva smo se odločili zaradi tega,

^{66/} HICKS je n.pr. v citirani razpravi op.cit. pod 63 spremenil svoje stališče glede na svojo razpravo leta 1940 /op.cit. pod 50/

ker sta po eni strani dala najobširnejše študije o tem problemu ^{67/} in ker sta po drugi strani nosilca v določenem smislu različnih etap v moderni meščanski teoriji potrošnje ^{68/}. Stonovo stališče pa je po našem mnenju zanimivo zato, ker je on eden vodilnih teoretikov na področju aplikativne ekonomije, konkretno na področju družbenega računovodstva. Tudi pri navedenih avtorjih se mislimo omejiti le na prikaz njihovih zaključkov, ne bomo pa prikazovali njihovih analitičnih konstrukcij oziroma razlik med njimi.

H i c k s ^{69/} postavlja v ospredje problem merjenja realnega dohodka. To, kar ga v družbenem produktu oziroma v njegovem gibanju zanima, so agregirane f i z i č n e dobrine /S fizičnimi dobrinami seveda razume materialne in nematerialne/. Za določitev ekvivalence med dobrinami oziroma zaradi možnosti njih reduciranja na skupni imenovalec postavlja koncept zamenljivosti na podlagi koristnosti, ker sodi, da je predpostavka o odnosu cen in mejnih koristnosti sprejemljiva na področju dobrin, ki se pojavijo na trgu, in ker se mu po drugi strani zdi, da je predpostavka o mejnih stroških brez najresnejših rezerv nesprijemljiva. Za nadaljnje svoje zaključke sodi, da je prvenstveno treba ugotoviti pomen, ki ga pripisujemo v zvezi z neko določeno analizo realnemu dohodku, ker bi bila postavitev nekega splošnega pomena le formalna rešitev.

Problem merjenja blaginje se po njegovem lahko reducira na primerjavo dveh pozicij, in sicer na primerjavo med dejansko situacijo A in predlagano alternativo B. Spremembo od predlaganega A na predlagani B je treba po njegovem smiselno razdeliti na dve komponenti, in sicer na produkcijsko, ki naj zajame spremembo v agregiranem realnem dohodku, in na distribucijsko, ki zajema spremembo v distribuciji dohodka. Če distribucijski efekt ni važen, če je torej poudarek na produkcijskem aspektu, je primerjava mogoča na klasični teoriji, operiramo torej z reprezentativnim konsumentom, ki ima integriran sistem želja. Če pa je efekt distribucije važen, in problem ekonomije blaginje je izrazito tak primer, ko gre za vprašanje, kako dvigniti blaginjo z boljšo distribucijo dohodka, pa vidi Hicks rešitev predvsem v razdelitvi populacije na skupine in aplikacijo klasične teorije znotraj vsake skupine. Seveda dobimo s tem odgovor glede gibanja

^{67/} Če izvzamemo LITTLOVO delo, A Critique of Welfare Economics, ki pa počiva na Samuelsonovih idejah.

^{68/} J.R.HICKS s svojima klasičnima deloma, "Value and Capital" in "A Revision of Demand Theory, 1956" ter P.SAMUELSON s svojim klasičnim delom "Foundation of Economic Analysis."

^{69/} Hicks je svoje zadnje stališče formuliral v že citirani razpravi op.cit. pod 63, od koder povzemamo njegove zaključke.

blaginja le znotraj posameznih skupin. Da pa bi dobili indikator za vso družbo, poizkuša Hicks s svojo konstrukcijo v navedeni razpravi omiliti klasično predpostavko o integraciji in meni, da je mogoče postaviti na temelju njegove konstrukcije neke zaključke, toda le v tistih primerih, ko gre za zelo majhne spremembe v distribuciji dohodka med dvema situacijama.

P. S a m u e l s o n ^{70/} napravi še mnogo bolj pesemistične zaključke o možnosti primerjanja blaginje na podlagi podatkov o družbenem produktu.

Ker iz podatkov ^{pq} ne poznamo konkretne distribucije dohodka med individui, meni, da je smiselno govoriti le o ^{p o t e n c i a l n e m} realnem dohodku, če hočemo postaviti konsistentno definicijo glede spremembe med dvema situacijama. Treba je namreč opazovati vse možne realokacije potrošenih totalov neke ustrezajoče točke med potrošnike in za vsako alokacijo dobrin bo neki določen nivo blaginje. Vse mogoče realokacije dobrin neke točke bi tako tvorile celotno funkcijo možnih koristnosti /Utility Possibility Function, UPF/. Sodbo o spremembi blaginje med dvema situacijama bi bilo mogoče podati šele na podlagi primerjave celotnih UPF obeh situacij. Ker nam izračunani ^{pq} ne omogočajo napraviti zaključke o premikih celotnih funkcij, zaključuje Samuelson, da je primerjava blaginje za družbo nemogoča ^{71/}.

R. S t o n e ^{72/} tudi ugotavlja, da družbeni produkt ni uporabljiv za interpretacijo primerjave blaginje, "dokler ne poznamo individualnih preferenčnih polj in dokler ta niso med seboj primerljiva" ^{73/}. Misli pa, da je teoretsko ozadje vseeno koristno, ker da vsebino konceptu realne potrošnje, ki bi bil sicer nejasen in ker nam pokaže koliko so empirične veličine dobra ali slaba aproksimacija teoretskega koncepta. V svoji

^{70/} P.SAMUELSON, Evaluation of Real National Income, Oxford Economic Papers 1950

^{71/} Samuelson razvija svojo konstrukcijo še dalje in meni, da je upoštevanje celo celotnih UPF premalo in uvaja še funkcijo produkcijskih možnosti./Production Possibility Function/. Določen output je rezultat angažiranja določenih produkcijskih faktorjev, ki pa se lahko uporabijo tudi za produkcijo drugačne kombinacije produktov. Vse možne kombinacije, ki se lahko proizvedejo z določenim inputom, združi v PPF. Vsaki kombinaciji, to se pravi točki na PPF, odgovarja sedaj cela vrsta UPF, ki jih oklepa tako imenovana "UPF situacije". Samuelson meni, da bi bilo treba primerjati dejansko ti krivulji dveh situacij in da bi bilo samo pod tem vidikom opravičljivo, vključevati v družbeni produkt tudi take dobrine kot so dobrine za vojsko.

^{72/} R.STONE, Quantity and Price Indexes in National Accounts, OEEC, 1956

^{73/} STONE, op.cit. pod 72 str. 21

študiji pa uporablja indekse v družbenih računih le "v operativnem smislu" ^{73/}.

4.7 V zahodni literaturi danes govore o dveh osnovnih skupinah n a m e n o v , za katere izračunavamo družbeni produkt, in sicer gre za pokazatelje, ki naj služijo analizam b l a g i n j e , in kot osnova za analize p r o i z v o d n i h problemov ^{74/}. Doba državnega kapitalizma je namreč, kot smo že ugotovili, postavila na dnevni red tudi v teh deželah problem analize produkcijske zmogljivosti gospodarstva, ugotavljanje relativnega pomena panog in s tem v zvezi študij alokacije produkcijskih faktorjev, uvedbo družbenih računov itd. O uporabnosti pokazatelja družbenega produkta zaradi analize blaginje je bilo pravkar obširno govora. Poglejmo sedaj, če so v zahodni teoriji imeli več sreče z družbenim produktom, ki naj služi proizvodnim analizam.

4.8 Ko gre za družbeni produkt, ki naj služi kot osnova analizi p r o i z v o d n i h p r o b l e m o v , je treba, tako poudarja meščanska teorija, ponderacijo zaradi agregiranja v družbenem produktu zajetih dobrin najti v s a m e m p r o d u k c i j s k e m procesu ^{75/}: strnitev dobrin v en agregat je treba izvesti na podlagi stroškov. O tem vprašanju bomo podrobneje razpravljali v poglavju o cenitvi v zvezi s "factor cost" konceptom. Menimo, da je tu treba podčrtati, da moderna meščanska teorija reducira proizvodne stroške v skladu s svojo subjektivistično teorijo vrednosti v skrajni konsekvenci n a m e j n o k o r i s t n o s t , to je na kategorijo potrošnje. "Vsebino proizvodnih stroškov pojasnujejo namreč marginalisti z ekonomskimi posledicami izbire. Toda problem izbire ni specifičen problem proizvodnje" ^{76/}. Stroški nastanejo po teoriji mejne koristnosti vedno, ko mora človek izbirati med alternativami. Če potrošnik kupi neko blago X, se s tem odreče blagu Y. Cena, ki jo potrošnik plača za blago X, je torej pokazatelj i pridobljene koristnosti blaga X i izgubljene koristnosti blaga Y in resnični strošek blaga X je koristnost blaga Y, ki je za potrošnika izgubljena. Proizvodni stroški so le poseben primer stroškov na sploh. Produkcijski faktorji se lahko praviloma alocirajo na različne alternativne uporabe. Proizvodni stroški nekega blaga so tako torej enaki maksimalni količini drugega blaga, ki bi ga ti proizvodni faktorji lahko proizvedli, če bi jih angažirali na onem drugem področju. Proizvodni stroški prvega blaga so enaki koristnosti drugega blaga.

^{73/} STONE, op.cit. pod 72 str. 22

^{74/} NICHOLSON, Some problems in the Measurement of Real National Income, Income and Wealth IV

^{75/} OHLSSON, op.cit. pod 57

^{76/} LAVRAČ, op.cit. pod 48 str. 25

"Očitno je torej, da se s teorijo izbire in alternativnih stroškov vsi ekonomski akti reducirajo na neko vrsto menjave, katerih pogoje regulira v skrajni konsekvenci mejna koristnost, kategorija potrošnje ... S tem je pojasnjen izjemen pomen, ki ga potrošnja in povpraševanje dobivata v ekonomskem sistemu teorije mejne koristnosti" 77/.

S prikazom pojmovanja stroškov kot alternativnih stroškov /opportunity cost/ smo hoteli najprej podčrtati, da tudi proizvodne analize temelje na subjektivni teoriji vrednosti. Glede na problem, ki nas zanima, to je glede upravičenosti takega agregiranja, kot ga poznajo zahodne metodologije, torej ni novih teoretskih argumentov. /Postavitev ekvivalence v izrazu stroškov odpira široko, novo problematiko, ki jo bomo obravnavali kasneje/.

4.9 Kot smo že ugotovili, se v zahodni teoriji vse bolj uveljavlja stališče, da je definicija pojma proizvodnje odvisna tudi od analitskih namenov. Poleg tega splošnega stališča najdemo v zahodni literaturi tudi izrečno navedene *a n a l i t s k e n a m e n e*, za katere menijo, da je smiselnejši obračun družbene proizvodnje na ožjem konceptu, to je na konceptu materialne proizvodnje.

Po mnenju zahodnih piscev je ta koncept smiseln n.pr. za izračun družbenega produkta, ki naj služi študiju ekonomskega potenciala nekega narodnega gospodarstva v izrazitih situacijah, kot so n.pr. vojna razdobja ali pa razdobja pospešene izgradnje neke dežele 78/.

Dalje dajejo prednost konceptu materialne proizvodnje, če gre za mednarodne primerjave ekonomske moči gospodarstev, kajti vprašujejo se, "koliko uradnikov, ki primerjajo te totale družbenega produkta, bo razumelo, da ima neka dežela večjo ekonomsko zmogljivost kot druga, ker ima bolj kompleksen finančni sistem /uporablja več čekov, več storitev finančnih posrednikov/, višjo obrestno mero /več plačanih obresti/" 79/.

Mednarodne primerjave služijo med drugim tudi za orientacijo pri smotrnejšem določanju cen. Ta vidik pa vsekakor kaže na prednost omejitve pojma proizvodnje na materialno sfero.

"Mednarodna primerjava dobrin naj bi privedla do določene izenačenosti v relativnih cenah, upošteva je omejitve, ki jih postavljajo transportni stroški ali pa monopolistična

77/ LAVRAČ, op.cit. pod 48 str.26

78/ D.SEERS, A Note on Current Marxist Definition of the National Income, Oxford Economic Papers 1949

79/ S.LEBERGOTT, The American Economic Review 1955 str.44o

praksa. Toda to izenačenje velja le za tiste dobrine, ki se lahko transportirajo in ni nobenega razloga za predpostavko, da velja enaka izenačenost tudi za ostali del gospodarstva" ^{80/}.

V zahodnih metodologijah nadalje priznavajo, da so pri obračunu družbenega produkta po k o n s t a n t n i h c e n a h zaradi dinamičnih analiz spet storitve glavni problem koncepcijske narave na tem področju ^{81/}. Gre namreč za določitev primerne enote za merjenje vsake komponente družbenega produkta. Merilo sprememb v outputu opredeljujeta dve dimenziji, in sicer "q" in "p". Pri materialnih produktih ni problema, poznamo količino in enoto merjenja kot tudi ceno za enoto. Dimenzija "q" pa je seveda pri storitvah zelo problematična.

4.lo Če napravimo kratek z a k l j u č e k iz predhodne diskusije, moramo ugotoviti naslednje:

/a/ Predhodna diskusija je pokazala, da zahodni teoretiki niso uspeli na temelju subjektivne teorije vrednosti prikazati družbeni produkt, izračunan na širokem konceptu proizvodnje, kot konsistenten agregat, z drugimi besedami, niso s stališča svoje teorije opravičili agregiranja vseh dobrin, ki jih danes zajema družbeni produkt po metodologijah zahodnih dežel.

Nekonsistentnost agregata se je pokazala z dveh vidikov, in sicer se je najprej pojavilo vprašanje, s kakšno konstrukcijo vključiti investicije in državne storitve v agregat družbenega produkta, ker te dobrine ne sodijo pod izbiro individualnega potrošnika. In drugič, za državne storitve je bilo treba uvesti načelo stroškov kot osnovo cenitve.

^{80/} BARNA op.cit.pod 13

^{81/} OHLSSON, op.cit.pod 57

A.ECKSTEIN, National Income and Capital Formation In Hungary 1900-1950, Income and Wealth V

CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op.cit. pod 4 str. 37-38:

"The main conceptual problem is to determine the appropriate unit in which each component of the domestic product is to be measured. The need for general principles of measurement is particularly felt in connection with the estimates of the output of services /as opposed to goods/" ... In na str.38, ko je govora o državnih storitvah "It is difficult indeed, to imagine, any homogenous units in which it would be possible to measure year to year changes in defence, education, civil administration, of the various forms of medical treatment available under the National Health Service". Osebnе usluge se skuša na tem mestu na nek način izuzeti. Priznavajo sicer, da enota outputa ni neposredno vidna, da pa "appropriate measure can usually be determined by considering what the producer is under contract to provide ..."

Uvajanje načela stroškov v cenitev državnih storitev pomeni po mnenju zahodnih teoretikov samih vnašanje nekonistentnosti v cenitev posameznih komponent družbenega produkta in od tod različni zaključki pri njih samih, od zahteve po dvigu cene državnim storitvam pa do zahteve po uvedbi večjih vektorjev za posamezne dele družbenega produkta.

Menimo zato prvič, da je agregiranje državnih oziroma kolektivnih storitev tudi s stališča meščanske ekonomske teorije, iz njihovega pojmovanja pogojev in zakonov, ki vladajo v potrošnji, neupravičeno. Drugič, kolektivne storitve pa so glavni del storitev sploh, in sicer že v razviti kapitalistični državi. Pri tem je treba ugotoviti še dejstvo, da se ta proporc v zvezi z rastočim državnim intervencionizmom spreminja v korist deleža kolektivnih storitev ^{82/}. Razmerje med kolektivnimi in privatnimi storitvami je seveda v neki socialistični deželi še povsem drugo in privatne storitve, lahko bi rekli, zajemajo le neznamen del vseh storitev.

Postavljamo si s tem v zvezi vprašanje, ali si res stojita nasproti državna in privatna dejavnost ali pa je problem državnih storitev, ki se je postavil pred meščanske teoretike, izraz nečesa drugega, izraz tega, da nematerialna sfera, storitve, predstavljajo področje, kjer vladajo svoje zakonitosti, specifične in kvalitativno različne od tistih v materialni sferi? Menimo, da je problem dejansko v tem, da si stojita nasproti materialna in nematerialna sfera, kajti, kolikor se pojavlja na sektorju materialne proizvodnje sama država kot direktni organizator proizvodnje /kot lastnik podjetij/, vladajo povsem enake zakonitosti, povsem ista načela kot na privatno-kapitalističnem sektorju v materialni proizvodnji. Menimo, da je analogija, ki se vsiljuje med materialno sfero in na privatno-kapitalističnih načelih organiziranimi storitvami, samo izraz tega, da kapitalizem deformira v določeni meri smisel proizvodnje kot večne nujnosti za kritje človekovih potreb. V ospredje

^{82/} Navedimo v ilustracijo nekaj podatkov iz publikacije Department of Commerce /op.cit.pod 6/ str.76 in str. 173: Če primerjamo v letih 1949 in 1953 v računu narodnega dohodka USA "plače na državnem sektorju" in pa "dohodek nekorporiranih podjetij", dobimo sledečo sliko:

	1949	1953
državne plače	18.348	31.437
dohodek nek.podjetij	33.681	38.444
Če pogledamo strukturo nekorporiranih podjetij, odpade v letu 1949 na posamezne skupine sledeči odstotek:		
kmetje		37,8 %
profesionalne storitve /zdravniki, advokati in pd.		11,3 %
podjetništvo /trgovina, finance, transport, industrija in pod./		50 %

stopa novi cilj - prisvajanje presežne vrednosti in posameznemu kapitalistu je popolnoma vseeno, kam investira, glavno je, da mu njegova akcija prinaša določen profit.

Problem državnih storitev se je pojavil in postavil v zahodni teoriji, vendar je, tudi tako kot je bil tam postavljen, terjal mnogo daljnosežnejše zaključke, kot so pa bili dejansko storjeni.

/b/ Dalje ugotavljamo, da meščanska teorija ni uspela primerjati družbene blaginje na podlagi gibanja družbenega produkta. Neuspeh izvira iz dveh vrst vzrokov, in sicer se je, prvič postavil v zvezi z nespremenjenostjo preferenčne skale splošni problem, kako operirati s statičnim orodjem v dinamični stvarnosti, problem, ki ga zahodna teorija ni rešila. In drugič, neuspeh izvira iz subjektivističnega, individualističnega značaja meščanske teorije: na makroplanu se je zato odprlo vprašanje merjenja koristnosti oziroma vprašanje možnosti medosebne primerjave koristnosti.

Meščanski teoretiki sami priznavajo, da je subjektivna teorija vrednosti, ki je v bistvu teorija za mikroanalizo, na makroplanu odpovedala oziroma, da niso uspeli zgraditi mostu od reševanja mikroproblemov do reševanja makroproblemov. Ker pa današnja praksa postavlja v ospredje makroprobleme in potrebo makroanaliz, jih zahodna teorija mora na neki način reševati in jih rešuje v "operativnem izrazu" ^{83/}.

/c/ Končno, stališče meščanskih teoretikov o nujnosti raznih definicij virov družbenega produkta v zvezi s proizvodnimi analizami je sicer rezultat konkretnih izkušenj, ni pa nikakor teoretično utemeljeno v splošni meščanski teoriji.

B/ K o n c e p t m a t e r i a l n e p r o -
i z v o d n j e k o t v i r d r u Ź b e n e g a p r o -
d u k t a - m a r k s i s t i č n i k o n c e p t .

4.11 Marksistična definicija pojma proizvodnje oziroma pojma produktivnega dela kot vira družbenega produkta mora nujno biti v skladu s splošno Marxovo ekonomsko teorijo ter mora zato temeljiti predvsem na tehle Marxovih postavkah:

/a/ Celotna družbena aktivnost se po Marxu odvija v dveh velikih sferah, materialni in nematerialni. Rezultat prvega področja so materialne dobrine, rezultat drugega pa storitve. Obe sferi se med seboj kvalitativno razlikujeta, kajti vsaka od obeh sfer je podvržena svojim lastnim zakoni -

^{83/}STONE, op.cit. pod 72, str. 22: "Throughout this Report, index - numbers are discussed in o p e r a t i o n a l terms." /Podčrtala M.B./

t o s t i m . S pojmom proizvodnja razume Marx le materialno proizvodnjo in s proizvodom le materialni produkt. Marx sicer govori mestoma, predvsem v zvezi z analizo pojma produktivnega dela v kapitalizmu, tudi o n e m a t e r i a l n i p r o i z v o d - n j i ^{84/}, a tu gre predvsem za terminološko analogijo. Sicer pa Marx tudi tedaj zelo jasno podčrtuje, da je treba ostro ločiti materialno proizvodnjo od nematerialne. Marx se popolnoma strinja s Storchem, ki polemizira z Gernierom in ki pravi: "Šta čine Smithovi kritičari? Umesto da postave ovo razlikovanje /izmedju nematerijalnih vrednosti i bogastva/ oni povečavaju konfuziju ovih dveju vrsta vrijednosti, koje su tako očigledno različite, oni polaze od predpostavke, da proizvodi nematerialnog rada podležu istim zakonima kao i proizvodi materialnog rada; pa ipak se p r v i u p r a v l j a j u p r e m a d r u g i m n a č e l i m a n e g o d r u g i " ^{85/}. /Podčrtala M.B./ Nesmiselno je zaradi tega združevati oziroma prikazovati rezultate obeh področij v enem samem sintetičnem pokazatelju. Rezultate obeh sfer je treba držati ločeno.

/b/ Kot drugo osnovno postavko navedimo Marxovo stališče o p r i m a t u m a t e r i a l n e s f e r e oziroma materialne proizvodnje v celotni družbeni aktivnosti ^{86/}.

Bistvo problema gospodarjenja gleda Marx v borbi človeka s naravo zaradi pridobivanja sredstev za svoj obstanek. Z drugimi besedami, gre za odkrivanje in proučevanje zakonov, ki vladajo v družbeni proizvodnji materialnih življenjskih potrebščin.

Z materialno proizvodnjo razume Marx prvotni življenjski proces družbe, to je borbo družbenih individuov s naravo, da se ohranijo kot f i z i č n i individui in šele ta proizvodnja potem odpira pot k višjim procesom. "Proces rada kako smo ga prikazali u njegovim jednostavnim apstraktnim momentima, svrsishodna je djelatnost radi izradjivanja upotrebnih vrijednosti radi prisvajanja p r i r o d n i h stvari za ljudske potrebe, opći uvjet za razmjenu m a t e r i j e medju č o v - j e k o m i p r i r o d o m , vječiti prirodni uvjet za ži-

^{84/} TEORIJE I str. 385, 347

^{85/} TEORIJE I str. 349

^{86/} Družbeno aktivnost v materialni sferi prikazuje Marx kot krožni tok, ki teče od proizvodnje preko razdelitve in menjave do potrošnje. Potrošnja obsega individualno in produkcijsko potrošnjo. Individualna potrošnja je proces obnove in formiranja delovne sile, preko produkcijske potrošnje pa se vrnejo produkcijska sredstva nazaj v produkcijo in tako je ekonomski krožni tok sam v sebi zaključen. Kljub enotnosti in medsebojni pogojenosti teh štirih momentov krožnega toka je Marx jasno pokazal na primat proizvodnje kot faze, kjer se ustvarja produkt, ki se potem porazdeljuje, menja in potroši.

vot ljudi, a stoga i jest ne samo nezavisan ma od kojeg oblika toga života, nego naprotiv jednako svojstven svim oblicima ljudskog društva" 87/ /Podčrtala M.B./. Vse preteklo zgodovinsko dogajanje je Marxu namreč jasno predočevalo materialno proizvodnjo kot proizvodnjo, ki ima poseben pomen. Prav ta proces trenja med naravo in človekom, proces prilaganja narave človeku in obratno, je bil tisočletja glavna stran v človeški zgodovini. Na to plat družbenega življenja so osredotočile svojo glavno pozornost osnovne množice, ki so dajale vse energije za ta proces. Vsi višji procesi na tej osnovi so bili vse do kapitalizma in tudi še v Marxovi dobi domena najožje peščice privilegiranih slojev in tudi skoraj brez povratnega ekonomskega vpliva na materialno bazo. Pomen materialne proizvodnje je Marx lepo označil na znanen mestu v Uvodu h kritiki politične ekonomije: cjelokupnost tih odnosov proizvodnje sačinjava ekonomsku strukturo društva, realnu osnovu na kojoj se diže pravna i politička nadgradnja ... Način proizvodnje materialnog života uslovljava društveni, politički i duhovni proces života uopće" 88/ /Podčrtala M.B./ Marx kot politični ekonom proučuje le materialno sfero in s tega vidika definira tudi vse kategorije: Problem ekonomske vrednosti dobrin rešuje torej Marx na strani materialne proizvodnje in pojem "družbeni produkt" omejuje na rezultate materialne proizvodnje.

/c/ Končno je treba tudi v zvezi s problemom definiranja pojma proizvodnje podčrtati Marxovo dialektično metodo pri obravnavanju družbenih pojavov, njegovo zgodovinsko pojmovanje sleherne kategorije.

Pri Marxu najdemo tudi izrečne ugotovitve o tem, da sta materialna in nematerialna proizvodnja zgodovinski kategoriji in da je njun medsebojni vpliv možno razumeti in ima neki smisel le v določenem zgodovinskem okviru 89/. Da je materialna proizvodnja zgodovinska in ne prirodna kategorija, da so torej njene

87/ K.MARX, Kapital I, Kultura 1947, str.140

88/ K.MARX, Kritika političke ekonomije. Predgovor uvod, Kultura 1949 str. 9

89/ Marx je napisal v TEORIJA I /str.348/ tole: "... da bismo istražili vezu između duhovne i materialne proizvodnje, pre svega je potrebno da poslednju ne shvatamo kao opštu kategoriju, već u odredjenom historijskom obliku. Tako n.p., kapitalističkom načinu proizvodnje odgovara druga vrsta duhovne proizvodnje nego srednjevekovnom načinu proizvodnje. Ako se sama materijalna proizvodnja ne shvata u njenom specifičnom istoriskom obliku, onda nije moguće shvatiti ni ono što je odredjeno u duhovnoj proizvodnji koja njoj odgovara, kao ni njihovo uzajmno dejstvo."

meje nasproti nematerialni sferi gibljive, je Marx jasno izrazil na več mestih in predvsem tudi v zvezi z analizo pojma kolektivnega delavca, ki se pojavi na določeni razvojni stopnji zaradi delitve dela in kooperacije v družbi: "Od neposrednog proizvoda individualnog proizvodjača proizvod se uopće pretvara u društven, zajednički proizvod ukupnog radnika, t.j. kombiniranog radnog osoblja, čiji su udovi bliži ili dalji od rukovanja predmetom rada. Stoga se sa samim kooperativnim karakterom procesa rada nužno proširuje i p o j a m p r o i z v o d n o g r a d a i njegova nosioca, p r o i z v o d n o g r a d n i k a . Da bi proizvodno radio, radnik sad više ne mora sam stavljati ruku na predmet rada; dovoljno je, da bude organ ukupnog radnika, da ispunjava koju bilo njegovu potfunkciju." ^{90/}.

4.12 V luči gornjih treh postavk Marxove splošne teorije se nam zde rešljiva tudi tista s p o r n a t e o r e t s k a v p r a š a n j a , ki so se pojavila v vrstah tistih teoretikov, ki bi sicer želeli vskladiti svojo definicijo virov družbenega produkta z Marxovo splošno ekonomsko teorijo oziroma bolje, ki se v obrambo svojega stališča sklicujejo na Marxa. Tu gre po eni strani za diskusijo o Marxovem pojmovanju produktivnega dela in s tem v zvezi za poizkus obrambe š i r o k e g a k o n c e p t a v i r o v družbenega produkta. Po drugi strani pa gre za vprašanja, vezana na definiranje same materialne proizvodnje, s tem v zvezi za problem k o l e k t i v n e g a d e l a v c a , za vprašanje, kam uvrstiti t r g o v i n o i n t r a n s p o r t , v proizvodno ali neproizvodno sfero in končno za r a z m e j i t e v p r o i z v o d n j e o d p o t r o š n j e .

4.13 Nekateri pisci v Sovjetski zvezi in pri nas so skušali braniti š i r o k i k o n c e p t p r o i z v o d n j e z Marxom. V ospredje so postavili zaradi tega določena, dejansko nejasna mesta v "Teorijah o presežni vrednosti I" oziroma v "Dodatku" tega dela, kjer Marx razpravlja o pojmu produktivnega dela; tako so sprožili obširno razpravo o Marxovem pojmovanju te kategorije.

Cilj Marxovega proučevanja je bil odkrivanje zakonov, ki vladajo v kapitalistični proizvodnji in menjavi materialnih življenjskih dobrin. Ker pa je kapitalistični način proizvodnje le neka zgodovinska oblika proizvodnje, je seveda Marx najprej analiziral proizvodni proces kot tak, izven določene zgodovinske oblike, da bi lahko pojasnil, kaj je stalno, zako-

^{90/} KAPITAL I str. 441. Ali pa naslednje mesto iz TEORIJE I str. 387: "Kapitalističkom načinu proizvodnje je svojstveno, da on različite vrste rada, i umni i manuelni rad ili vrste rada u kojima prevladjuje jedna ili druga strana - razdvaja i razpodeljuje medju razna lica, što ipak ne sprečava da je materijalan proizvod zajednički proizvod tih lica ili da se njihov zajednički proizvod opredmečuje u materijalnom bogastvu..."

nito v nekem pojavu - konkretno v proizvodnji -, ki se prebija skozi čas, in kaj je le specifikum nekega danega zgodovinskega načina proizvodnje. Tako je razumljivo, da uvaja Marx že na tej abstraktni stopnji proučevanja proizvodnega procesa kategorijo produktivnega dela nasploh: "Ako čitav proces promatramo sa stanovišta njegova rezultata, proizvoda, onda se oba, i sredstvo za rad i predmet rada, ispoljavaju kao sredstva za proizvodnju, a sam rad kao proizvođan rad" 91/.

Marx postavlja tudi kriterij produktivnega dela za kapitalistični način proizvodnje, ker definicija produktivnega dela nasploh - kot to Marx podčrtava - za analizo kapitalističnih produkcijskih odnosov ne zadostuje: 92/ "jedino buržoaska ograničenost, koja kapitalističke oblike proizvodnje smatra za njene apsolutne oblike - otuda za večite prirodne oblike proizvodnje - može da pobrka pitanje, šta je proizvođan rad sa gledišta kapitala, s pitanjem, koji je rad opšte proizvođan, ili šta je proizvođan rad uopšte, i otuda smatra za vrlo mudar svoj odgovor, da je svaki rad koji uopšte nešto proizvodi, koji daje bilo kakav rezultat, eo ipso proizvođan rad" 93/. /Podčrtala M.B./

Ker porajata - kot že omenjeno - delitev dela in kooperacija nov pojav kolektivnega delavca, se s tem pojem produktivnega dela v kapitalizmu širi. "Stoga se samim kooperativnim karakterom procesa rada nužno proširuje i pojam proizvođnog rada - Gornja prvobitna definicija proizvodnog rada, izvedena iz same prirode materialne proizvodnje, ostaje uvijek tačna za ukupnog radnika, promatranog kao cjelina. Ali ne vrijedi više za svaki njegov udz et posebno" 94/. To se pravi, da so sedaj produktivni delavci ne le tisti delavci, ki neposredno delujejo z delovnim sredstvom na delovni promet in s tem ustvarjajo koristne proizvode, temveč tudi organizatorji produkcije, inženirji in podobno, ki opravljajo kot samostojni udje v produkcijskem procesu del funkcij, ki jih je pred pojavom delitve dela in kooperacije opravljal individualni mali proizvajalec sam. Po drugi strani pa se pojem produktivnega dela zoži. "Kapitalistička proizvodnja nije samo proizvođnja robe, ona je u suštini proizvođnja viška vrijednosti. Radnik ne proizvodi za sebe već za kapital. Proizvođan je samo onaj radnik koji proizvodi višak vrijednosti za kapitalista, koji dakle služi same oplodjivanju kapitala".

91/ KAPITAL I str.137

92/ KAPITAL I str. 137, 441

93/ TEORIJE I str. 370

94/ KAPITAL I, str. 441-442

"Prema tome se u pojmu proizvodnog radnika nikako ne sadrži s a m o odnos između djelatnosti i korisnog učinka, između rada i p r o i z v o d a r a d a , nego i specifičan društveni odnos proizvodnje, nastao u historiji 95/ /Podčrtala M.B./

Iz navedenih mest popolnoma jasno izhaja, da je v kapitalističnem načinu proizvodnje produktivno tisto delo, ki se opravlja v materialni proizvodnji, toda le v tistem obsegu, kjer se delo neposredno menja za kapital.

V nasprotju s tem zelo jasnim stališčem v "Kapitalu" pa je Marx, kot že omenjeno, v "Teorijah o presežni vrednosti I", kjer daje pregled zgodovinskega pojmovanja produktivnega dela in kjer specialno razpravlja o produktivnem delu v kapitalizmu, na nekaterih mestih nejasen in prav ta mesta so pogosto vzrok različnih interpretacij Marxovega stališča. V "Teorijah" označuje Marx produktivno delo kot delo, ki se menja neposredno za kapital, neproduktivno pa tisto, ki se neposredno menja za dohodek, za mezdo, profit oziroma za še vse druge oblike presežne vrednosti. "Proizvodan rad može stoga da se označi kao onaj rad koji se neposredno razmenjuje za novac kao kapital ili, što je samo skraćeni izraz ovoga, koji se neposredno razmenjuje za kapital, to jest za novac, koji je kapital 'an sich', koji je određen da funkcioniše kao kapital ili koji istupa prema radnoj snazi kao kapital" 96/.

Kot rečeno, se zdi na nekaterih mestih tako, kot da ni važno razločevanje med materialno in nematerialno proizvodnjo. Celo več, da je namreč izraziti kriterij za produktivno delo - pa čeprav se opravi v sferi nematerialne produkcije, pri ponovni razdelitvi že v materialni proizvodnji ustvarjene presežne vrednosti - prilaščanje presežne vrednosti za tistega, ki delo uporablja, in da je fiksiranje dela v materialnem bogastvu le poststranski kriterij 97/. Tak je primer o Miltonu ali pa primer pevke: "Ali ista pevačica, koju angažuje neki entrepreneur da peva na koncertima, da bi zaradio novaca, proizvodan je radnik, jer ona p r o i z v o d i kapital". /Podčrtala M.B./ "Ali lajpciški književni proleter, koji pod upravom svog knjižara fabrikuje knjige /na primer priručnike ekonomije/, proizvodan je radnik zato što je njegova proizvodnja unapred podređena kapitalu i vrši se samo radi njegovog oplodjavanja" 98/. "Karakteristično je za sve vrste neproizvodnog rada, da se ja mogu njima u toliko više koristiti - kao i kupovinom sve druge robe u svrhu potrošnje ukoli-

95/ KAPITAL I str. 442

96/ TEORIJE I str. 374

97/ TEORIJE I str. 385-386

98/ TEORIJE I str. 378

ko višje eksploatišem proizvodne radnike" ^{99/}. Ali pa njegova analiza situacije v nematerialni proizvodnji ^{100/}, kjer kaže, da je nerazvitost kapitalističnega načina proizvodnje na tem področju edini razlog, da se ta sfera pri določitvi področja produktivnega dela lahko praktično zanemari.

Marxovo stališče v "Teorijah" je treba po našem razumeti tako, da tu Marx pravzaprav govori z dveh stališč o produktivnem delu v nasprotju z njegovimi postavkami v "Kapitalu", kjer dosledno uporablja le pojem produktivnega dela za kapitalistični način proizvodnje.

Kapitalizem deformira v določenem smislu pojem produkcije in produktivnega dela. Naravni namen produkcije, kot večne nujnosti za k r i t j e č l o v e k o v i h p o t r e b , se umika sedaj drugemu cilju - ustvarjanju presežne vrednosti. Pojem produktivnega dela se ne presoja več le s stališča koristnega učinka, ampak vsebuje tudi določen družbeni odnos, odnos proizvodnje. Ta deformacija, ki jo prinaša kapitalizem, se pa stopnjuje celo do te mere, da se zabriše meja med materialno in nematerialno proizvodnjo in gre kapitalistu kot organizatorju le še za to, da mu njegova akcija - k a k r š n a k o l i ž e - prinaša več denarja, kot ga je pa on vložil vanjo. Ta moment postane za kapitalista odločilni kriterij za presojo, ali je neko delo produktivno ali ne. Marx govori v "Teorijah" po eni strani o delu, ki ustvarja presežno vrednost in ki se torej opravlja le v materialni proizvodnji. To je pojem produktivnega dela za kapitalistični način proizvodnje in je le konkretna, zgodovinska oblika, v kateri se manifestira produktivno delo nasploh. Gre za delo, ki u s t v a r j a presežno vrednost in zato omogoča obstoj in razvoj kapitalističnega gospodarskega sistema. Po drugi strani pa govori Marx o delu, ki omogoča le prisvajanje že na drugem področju ustvarjene presežne vrednosti. To delo pa je "produktivno" le za posameznega kapitalista ali pa skupine kapitalistov.

Drugačna interpretacija Marxovega stališča v "Teorijah" bi lahko pomenila le: a/ ali ustvarjanje vrednosti in presežne vrednosti ni vezano na materialno proizvodnjo, ampak je vsakršna dejavnost lahko vir novih vrednosti. S tem sklepom pa pridemo v nasprotje z Marxovo splošno ekonomsko teorijo; b/ ali pa zavzamemo stališče, da je v kapitalizmu produktivno tisto delo, ki omogoča prisvajanje presežne vrednosti. Če bi se postavili na to drugo stališče, potem bi n.pr. tudi težko pojasnili to, zakaj Marx izrecno označuje trgovinsko dejavnost ali vsaj nekatere njene funkcije kot neproduktivne in v trgovini zaposlene mezdne delavce kot neproduktivne delavce: "... kapital uložen u troškove /zaključno s radom kojim komandira/ spada u faux frais k a p i -

^{99/} TEORIJE I str. 382

^{100/} TEORIJE I str. 385-386

t a l i s t i č k e p r o i z v o d n j e . Oni se morajo naknaditi iz viška vrijednosti, a ova naknada, kad promatramo cijelu kapitalističku klasu, sačinjava odbitak od viška vrijednosti 101//Podčrtala M.B./

V kapitalističnem načinu proizvodnje šteje torej Marx za produktivno tisto delo, ki se opravlja v materialni proizvodnji in ki se menja neposredno za kapital. Nastane tako vprašanje, kakšen je značaj dela obrtnikov in kmetov v kapitalizmu. Ker gre v tem primeru za nekapitalističen način proizvodnje, je očitno, da glede na postavljeni kriterij ne moremo govoriti niti o produktivnem delu niti o neproduktivnem delu. "U ovom slučaju i jedan i drugi istupaju prema meni kao prodavaoci robe, ne kao prodavaoci rada, ovaj odnos nema zato nikakve veze s razmenom kapitala, dakle ni sa razlikovanjem proizvodnog i neproizvodnog rada, koje se osniva samo na tome, dali se rad razmenjuje za novac ili pak za novac kao kapital. Otuda oni ne spadaju niti u kategoriju proizvodnih ni u kategoriju neproizvodnih radnika, iako su proizvođači robe. Ali njihova proizvodnja nije potčinjena kapitalističkom načinu proizvodnje 102/.

Ugotovimo končno še to, da Marxovo razpravljanje v "Teorijah" o produktivnem delu predstavlja kritiko Smithovega pojmovanja produktivnega in neproduktivnega dela.

Smith obravnava problem produktivnega dela v zvezi s svojo analizo akumulacije kapitala. Kot v mnogih drugih vprašanjih daje Smith tudi glede te kategorije dve nasprotujoči si definiciji. Smithu je jasno, da vsako delo v materialni proizvodnji /in ne le v kmetijstvu/ustvarja presežno vrednost in iz tega spoznanja izhaja njegova prva definicija produktivnega dela: gre za delo, ki ustvarja presežno vrednost. Po drugi Smithovi definiciji pa naj bi bilo produktivno tisto delo, ki ustvari blago, neproduktivno pa tisto, ki rezultira v osebnih storitvah. Prva vrsta dela se fiksira v stvari, ki se lahko proda, druga se mora trošiti v trenutku njegove operacije.

Marx kritično analizira obe Smithovi definiciji s stališča, da je vsaka teoretska kategorija izraz določenih, zgodovinsko opredeljenih družbeno - produkcijskih odnosov. Tudi produktivno delo ni večno, temveč zgodovinska kategorija. Kadar govorimo torej o produktivnem delu, mislimo na družbeno določeno delo, torej na kategorijo, ki upošteva osnovo nekega ekonomskega sistema. Druga Smithova definicija ne upošteva zgodovinsko opredeljenih produkcijskih odnosov in Marx na primerih Smithovih naslednikov pokaže, do kakšnih zaključkov lahko privede nezgodovinsko pojmovanje te kategorije. Marx na tem mestu sicer govori tudi o produktivnem delu nasploh, kot smo videli, izven določene zgodovinske oblike, toda to le zaradi tega, da bi pojasnil zgodovinsko

101/ K.MARX, Kapital II, kultura 1947, str. 115

102/ TEORIJE I str. 385

obliko, da bi opredelil kategorijo produktivnega dela v kapitalizmu. Marxa zanima v njegovi analizi produktivnega dela torej le zgodovinski oblika oziroma njena specifičnost v odnosu na to kategorijo v njeni abstraktni obliki. Produktivno delo nasploh in njegovo zgodovinsko obliko, produktivno delo v kapitalizmu, veže Marx na delo v materialni sferi s tem, da se pojem produktivnega dela v kapitalizmu zoži na tisto delo, ki ustvarja presežno vrednost.

Produktivno delo, definirano kot zgodovinska kategorija, ne more biti osnova za merjenje družbenega produkta kot pokazatelja rezultatov celotne družbene dejavnosti v materialni proizvodnji. Iskanje virov družbenega produkta na osnovi neke zgodovinsko opredeljene kategorije produktivnega dela bi namreč povzročilo, da bi isti agregati fizičnih dobrin, ki pa nas edini zanimajo, dali različen družbeni produkt glede na značaj proizvodnje, glede na to, če bi šlo za enostavno blagovno ali kapitalistično ali pa socialistično proizvodnjo. Zato sodimo, da ni direktne zveze med diskusijo o Marxovem pojmovanju produktivnega dela in iskanju odgovora na vprašanje o izvoru družbenega produkta.

4.14 Marksistični koncept virov družbenega produkta je nesporno koncept materialne proizvodnje. S tem pa problem še ni odpravljen z dnevnega reda. Obstoji možnost in dejansko so divergentna gledanja na definiranje same materialne proizvodnje, in sicer najprej zaradi spreminjanja kategorij samih, konkretno zaradi zgodovinske pogojenosti pojma materialne proizvodnje.

Kot smo že omenili, je Marx izrečno pokazal, da sta materialna in nematerialna sfera zgodovinski in ne prirodni kategoriji, da so meje med njima gibljive. Marx je že postavil pojem kolektivnega delavca za podjetje in tako vključil vanj tudi take funkcije, ki bi same po sebi spadale v nematerialno sfero. Marx tega ni storil iz nekih morda statističnih vidikov ali težav, temveč je imel pred očmi dejstvo, da je to delo kot direktni sestavni del materialnega proizvodnega procesa podvrženo istim zakonom materialne proizvodnje kot katerokoli drugo delo v tem procesu, ki že samo po sebi spada v materialno sfero. Nekateri sovjetski pisci, kot smo videli, zagovarjajo stališče o nujnosti razširitve pojma kolektivnega delavca preko meja podjetja spričo konkretnih pogojev svoje dežele.

Menimo, da je vprašanje o razširitvi meja kolektivnega delavca upravičeno, aktualno in povsem v skladu z Marxovim zgodovinskim pogledom na družbene pojave. Pojem kolektivnega delavca se izoblikuje pravzaprav zaradi dveh procesov: po eni strani zaradi delitve dela in kooperacije, ki ju že kapitalizem razvije v silne dimenzije - ta proces je imel jasno pred očmi že Marx -, po drugi strani pa gre prav v našem stoletju za čedalje večji oziroma direkten poseg države in družbe v gospodarstvo kot celoto in v posamezna podjetja. V deželi, kjer so produkcijska sredstva podružbljena, je seveda ta vpliv in direkten poseg še močnej-

ši. Del tako imenovane nematerialne sfere se danes vključuje oziroma služi direktno določenim materialnim produkcijskim procesom, kot n.pr. delo v raznih projektivnih birojih, selekcijske postaje, zavodi za preizkušnjo materiala itd. pa tudi določeni narodnogospodarski organi, kot je n.pr. Zavod za gospodarsko planiranje.

4.15 Naslednji problem, ki je v vrstah teoretikov marksistov sporen oziroma, ki je v metodologijah, sklicujočih se na Marxa, različno rešen, je problem opredelitve t r g o v i n s k e d e j a v n o s t i.

V sferi cirkulacije gre za vrsto različnih konkretnih del: za nakup in prodajo blaga, evidentiranje teh operacij, čuvanje blaga v skladiščih, pakiranje, sortiranje, transport itd. Značaj vseh teh dejavnosti pa je po Marxu zelo različen glede na vprašanje ustvarjanja vrednosti. Marx postavlja splošni zakon, " da nijedan prometni trošak koji potječe samo iz promjene oblika robe ne dodaje njoj nikakvu vrijednost. To su naprosto troškovi za ostvaranje vrijednosti, ili za njeno provodjenje iz jednog oblika u drugi. Kapital uložen u troškove ... spada u faux frais kapitalističke proizvodnje. Oni se moraju naknaditi iz viška vrijednosti ... ^{103/}. Značaj takih stroškov se seveda prav nič ne spremeni, če pridejo te funkcije zaradi delitve dela na posebne skupine ljudi. "Ako se podjelom rada neka funkcija, koja je po sebi i za sebe neproizvodna, ali je nužan momenat reprodukcije, pretvori iz sporedne radnje mnogo njih u izključivu radnju malo njih, u poseban njihov posao, karakter same funkcije neće se time izmeniti ... On obavlja jednu potrebnu funkciju, jer sam proces reprodukcije uključuje i neproizvodne funkcije. On radi i kao svaki drugi, ali sadržaj njegovog rada ne stvara ni vrijednosti ni proizvod" ^{104/}. Poleg teh dejavnosti, ki povzročajo tako imenovane "čiste" cirkulacijske stroške, kamor spada po Marxu nakup in prodaja blaga, kjer gre le za spremembo vrednostne oblike, nadalje evidentiranje teh operacij in stroški v zvezi z denarjem kot cirkulacijskim sredstvom, imamo še druge funkcije, ki povzročajo stroške, bodisi za ohranitev že obstoječih vrednosti /čuvanje blaga/ ali pa za dodajanje novih vrednosti /transport, sortiranje, pakiranje/, ko gre za to, da se spravi blago v obliko, primerno za potrošnjo in na kraj potrošnje. Kolikor gre pri čuvanju blaga za normalne rezerve, to je takšne in tolikšne, ki so nujni pogoj za normalen potek reprodukcijskega procesa, je treba šteti tudi to operacijo enako kot operacije, ki pomenijo dodajanje nove vrednosti, za nadaljevanje produkcijskega procesa v sferi cirkulacije. Te operacije so torej izvor vrednosti in delo v njih je produktivno. ^{105/}.

^{103/} KAPITAL II str. 115

^{104/} KAPITAL II str. 99

^{105/} KAPITAL II str. 104

Kljub temu različnemu značaju posameznih funkcij v trgovinski dejavnosti je Marx trgovino v celoti vzel kot neproduktivno dejavnost.

Sovjeti in naša prva povojna metodologija, kot smo videli, poudarjajo, da gre pri s o c i a l i s t i č n i trgovini za drugačni relativni delež produktivnih in neproduktivnih del v okviru trgovinske dejavnosti v primerjavi s kapitalistično trgovino in nakazujejo s tem v zvezi različne statistične rešitve.

Menimo, da je upravičen zgodovinski pristop pri klasifikaciji narodnogospodarskih panog v proizvodno oziroma v neproizvodno sfero, ker je treba upoštevati tako spremembe samih kategorij v času kot tudi nujnost sprememb statističnih rešitev.

V zvezi z opredelitvijo posameznih trgovinskih funkcij na produktivne in neproduktivne pa se nam postavlja naslednje vprašanje. Trgovina ne opravlja le funkcije menjave, z drugimi besedami, ne omogoča le prehajanja, da se izrazimo v Marxovi terminologiji, vrednosti iz ene oblike v drugo, ampak opravlja s tem hkrati tudi d i s t r i b u c i j o produktov. Produkt pa je po Marxu mogoče smatrati za dokončanega šele, ko pride v roke potrošnika. Po našem mnenju ni zato nobene ekonomske razlike med transportom blaga in distribucijsko funkcijo trgovine. Pod tem vidikom pa se nam pokaže relativni odnos produktivnih in neproduktivnih funkcij v trgovinski dejavnosti oziroma kvantitativna vloga tako imenovanih čistih stroškov v povsem novi luči, s tem pa tudi opredelitev trgovine kot narodnogospodarske panoge v proizvodno odnosno neproizvodno sfero.

4.16 V zvezi z opredelitvijo narodnogospodarskih panog je nadalje v marksistični teoriji sporno in v praksi različno reševano vprašanje t r a n s p o r t a oziroma točneje, vprašanje vključitve potniškega transporta v materialno proizvodnjo.

Marxova postavka o blagovnem transportu kot materialni proizvodnji je sprejeta brez pridržka. Gre za dodatni proces proizvodnje, ki je potreben za realizacijo uporabne vrednosti. "Ali upotrebna vrednost stvari ostvaruje se jedino u njihovo potrošnji, a njihova potrošnja može učiniti potrebnim njihovo premeštanje, dakle dodajni proces proizvodnje transportne industrije" ^{106/}. Delo v transportni panogi se sicer ne opredmeti v novem produktu, ampak pomeni nadaljevanje oziroma konec proizvodnega procesa in tako, bodisi ohranja ali pa povečuje že obstoječe uporabne vrednosti.

Kar se pa tiče potniškega transporta, so mnenja deljena. Eni stoje na stališču, da je treba potniški transport zajeti v obračunu družbenega produkta, drugi pa so mnenja, da

^{106/} TEORIJE I str. 387

spada tovrstna družbena dejavnost v nematerialno sfero. Oboji se sklicujejo na Marxa, predvsem na njegova stališča glede transporta v "Teorijah" I. 107/.

Zagovorniki vključitve potniškega transporta citirajo Marxa iz "Teorije I". "Osim ekstraktivne industrije, poljoprivrede i industrije postoji još i četvrta oblast materijalne proizvodnje, koja takodje prolazi kroz različne stupnjeve zanatskog, manufakturnog i mehaničkog rada; to je transportna industrija /Lokomotionsindustrie/ bilo da transportuje ljude ili robu". 108/ /Podčrtala M.B./

Zagovorniki stališča, da potniški transport ne spada v materialno proizvodnjo, se sklicujejo razen na marksistično načelno stališče glede storitev nasploh na naslednji Marxov citat, ki predstavlja direktno nadaljevanje gornjega citata: "Odnos proizvodnih, to jest najamnih radnika prema kapitalistu je tu sasvim isti kao i u drugim oblastima materijalne proizvodnje. Dalje tu se na predmetu rada proizvodi materijalna promena - prostorna promena, promena mesta. U pogledu transporta ljudi ovo se javlja samo kao u sluga koju im čini preduzetnik".

Čeprav sta videti navedena, iztrgana citata medsebojno protislovna, je po našem mnenju Marxovo stališče na navedenem mestu v "Teorijah" jasno oziroma ga je mogoče pojasniti.

Menimo, da je Marx na navedenem mestu hotel primerjati transport kot družbeno dejavnost, kjer se delo ne materializira in druge panoge materialne proizvodnje, kjer se pa delo materializira, in pokazati, da kljub tej razliki delo v obeh primerih ustvarja vrednost. To je njegova glavna ideja in problem na tem mestu. Toda Marx smatra za potrebno, da tudi v tej zvezi jasno podčrta /in to tudi stori v drugem citiranem delu /storitveni značaj potniškega transporta, da ne bi bilo nobenega dvoma o tem, da ga ne gre prištevati v materialno proizvodnjo.

Kar se pa tiče dostavka v prvem citatu "bilo da transportuje ljude ili robu" menimo, da se nanaša na glavno misel tega celotnega stavka, na misel namreč, da je transport, in to tako potniški kot blagovni, prešel tudi vse razvojne faze od obrtniške do industrijske.

Takšno je po našem mnenju Marxovo stališče glede transporta.

Kakorkoli že, pa je klasificiranje samega potniškega

107/ Menimo, da je citiranje par iztrganih besed iz Kapitla II v naši zadnji metodologiji, zaradi podkrepite upravičenosti vključitve potniškega transporta v materialno sfero, nesmiselno.

108/ TEORIJE I str. 387

transporta, gledanega izolirano kot storitvene neproduktivne dejavnosti, teoretsko pravilno, menimo, da je danes smiselno upoštevati celotno transportno panogo kot produktivno dejavnost. Pri tem ne mislimo prvenstveno na dejstvo, da je mogoče ločiti produkt potniškega od produkta blagovnega transporta le bolj ali manj aproksimativno spričo tega, da ostaja proizvodni proces isti ne glede na to, če gre za prevoz ljudi ali blaga, temveč mislimo v zvezi z gornjim svojim stališčem po eni strani predvsem na to, da povzroča tesna povezanost blagovnega in potniškega transporta v istem proizvodnjem procesu določeno apliciranje zakonitosti materialne sfere tudi na področju transportnih storitev potnikom. Po drugi strani menimo, da isti proizvodni proces oziroma skoraj povsem ista produkcijska sredstva omogočajo razmeroma lahko preusmeritev potniškega na blagovni transport, če treba, in da je zato razvitost panoge kot celote odločilna tudi za vrsto proizvodnih analiz /n.pr. za ugotavljanje ekonomskega potenciala neke dežele/.

4.17 Ostaja še vprašanje razmejitve proizvodnje na sproti potrošnji oziroma delu, ki že spada v sfero potrošnje.

V "Uvodu h kritiki politične ekonomije" je Marx prikazal, kako se oba pojma - proizvodnja in potrošnja - med seboj prepletata, kako je proizvodnja obenem tudi potrošnja, ker troši materialne elemente delovnega procesa in kako je potrošnja obenem proizvodnja, ker obnavlja in oblikuje človeka kot družbeno delovno silo. Vendar pa Marx temu delu za oblikovanje delovne sile odreka proizvodni značaj. Ko analizira Smithovo stališče v tem vprašanju, piše Marx: "Proizvodan rad bio bi, dakle, takav koji proizvodi robu ili neposredno stvara, obrazuje, razvija, održava, reprodukuje samu radnu snagu. Ovaj poslednji A. Smith isključuje iz svoje rubrike proizvodnog rada, samovoljno ali sa izvesnim tačnim instinktom da bi, ako bi ga uključio, otvorio širom vrata lažnom prikazivanju proizvodnog rada 109/.

Marx je pojmovno razmejil proizvodnjo od potrošnje. Z delom v sferi potrošnje razume Marx "onaj deo neproizvodnog rada, koji je absolutno potreban, da bi se stvari trošile, koji, dakle spada takoreći, u troškove potrošnje" 110/.

Današnje metodologije razumejo z delom, ki spada v sfero potrošnje, delo v privatnih gospodinjstvih. Od stopnje razvoja nekega narodnega gospodarstva pa je odvisen obseg dela v teh gospodinjstvih, kajti danes smo priča povsod v svetu razpadanju privatnih gospodinjstev, z drugimi besedami, nastajanju vrste novih družbenih dejavnosti, ki imajo, bodisi materialni, bodi-

109/ TEORIJE I str. 160

110/ TEORIJE I str. 276

si storitveni značaj /pr. konzervne industrije, pralnice itd./ Delo v okviru gospodinjstev se res vse bolj omejuje oziroma v limiti približuje tistemu delu, "ki je absolutno potrebno, da bi se stvari trošile".

Postavlja se sedaj vprašanje značaja dela oziroma tistih opravil, ki danes v razvitih gospodarstvih že tvorijo navedene družbeno organizirane dejavnosti, ki pa se v nerazvitih še opravljajo v okviru gospodinjstev. Z drugimi besedami, gre za odgovor na vprašanje, ali je teoretsko upravičeno eliminiranje rezultatov dela v privatnih gospodinjstvih iz obračuna družbene proizvodnje ali pa je, nasprotno, danes veljavno stališče v metodologijah samo posledica določenih statističnih težav, ki bi jih zajemanje tovrstnih opravil gotovo porajalo?

Za Marxa je proizvodnja specifično družbeni proces in produkti kot rezultat proizvodnega procesa izražajo določene družbene odnose, ki Marxa edino zanimajo. Proizvodni odnosi med ljudmi se pokažejo kot odnosi med stvarmi. Potrošnja je nasprotno prirodni proces, prirodni v smislu da bi bil večer in nespremenljiv, temveč je to prirodni proces v smislu, da je neodvisen od družbeno-ekonomskih pogojev. Vse tisto delo torej, katerega rezultati ne nosijo pečata družbenih zvez - ne glede na to, če gre za delo materialnega ali storitvenega značaja - ne spada v sfero proizvodnje, ampak v sfero potrošnje. V sarkastično delo v privatnih gospodinjstvih spada torej v sfero potrošnje ter nosi oznako neproduktivnega dela in tako ne more biti vir družbenega produkta.

S tem pa seveda nikakor ni rečeno, da to delo ni koristno in na določeni razvojni stopnji še nujno. To stališče tudi ne zanika tega, da so nam določeni pokazatelji tudi s tega področja koristni in potrebni, predvsem seveda zaradi ocene problemov v perspektivi. To stališče ugotavlja samo to, da delo v privatnih gospodinjstvih ne spada v meje proizvodnje, ne glede na to, da bo del teh konkretnih opravil, ki ima materialni značaj, jutri, ko bodo družbeno organizirana, padel seveda nujno v materialno proizvodnjo.

4.18 Kot smo že v "Uvodu" ugotovili, so nameni zajemanja in obračunavanja rezultatov družbene dejavnosti danes zelo različni in mnogoteri. Glede na marksistično formulacijo problema gospodarjenja je v središču naše pozornosti razumljivo materialna proizvodnja in družbeni produkt kot pokazatelj rezultatov družbenega udejstvovanja v materialni sferi in kot analitiška osnova za proučevanje proizvodnih problemov. V nadaljnjem želimo pokazati upravičenost koncepta materialne proizvodnje v luči analitskih namenov.

Družbeni produkt nas zanima že kot globalni produkt, ki je zaradi komparativnih analiz skozi čas. Gre za proučevanje dinamike družbenega produkta, za primerjavo rasti med posa-

meznimi leti, za ugotovitev tempa rasti kot pokazatelja tempa razvoja gospodarstva v celoti. Gre za ugotovitev vloge posameznih faktorjev, ki vplivajo na rast družbenega produkta ob sočasni uporabi določenih naturalnih pokazateljev /n.pr. zaposlene delovne sile/ itd.

Za navedene analize pa je treba pri obračunavanju družbenega produkta eliminirati vpliv sprememb v cenah na višino družbenega produkta in tako priti do realnega družbenega produkta. Gre namreč za dva momenta: a/ Proizvodnost družbenega dela raste skozi čas, kar pa ima za posledico različno, obratnosmerno gibanje vrednosti /in s tem cene/ in uporabne vrednosti /realnega outputa/. Primerjanje outputov dveh razdobj, vrednotenih po tekočih cenah, izkrivi sliko gibanja realnega outputa in onemogoča analizo. b/ Cene doživljajo večje ali manjše spremembe skozi čas tudi iz drugih vzrokov, ki niso v nobeni zvezi s spremembo vrednosti ustvarjenega produkta; bodisi da gre za spremembo v tržnih razmerah, bodisi za direktno intervencijo države na sektorju cen v skladu z njeno ekonomsko politiko. Za naše analize je torej potreben obračun ustvarjene proizvodnje po konstantnih cenah.

Izračun realnega družbenega produkta pa postavlja seveda nove probleme, kot n.pr. vprašanje baznega leta, vsklajenosti med serijami in deflatorji, vprašanje reprezentativnosti produkta itd. Toda največji problem konceptijske narave je, kot smo že pri analizi zahodnih metodologij ugotovili, pri izračunavanju družbenega produkta po konstantnih cenah vezan na vključitev storitev v ta agregat. Videli smo, da so metodološki poizkusi, reducirati cene storitev na realne pokazatelje, naleteli na prav posebne težave in tako je koncept materialne proizvodnje glede na navedeni analitski namen dokazal svojo upravičenost.

Mednarodne primerjave ekonomske moči med posameznimi narodnimi gospodarstvi so drugo izredno važno torišče uporabe izračunov družbene proizvodnje. Že pri oceni zahodne definicije virov družbenega produkta smo pokazali na prednost koncepta materialne proizvodnje v zvezi s tovrstnimi analizami, na predhodnost ki jo danes izrečno priznavajo tudi na zahodu. Zato tega na tem mestu ne bomo ponavljali.

Izračun družbenega produkta je važen tudi zaradi različnih strukturnih karakteristik. Omenimo na tem mestu le dva najvažnejša strukturna pokazatelja in nanju vezan problem alokacije produkcijskih virov: gre za strukturo družbenega produkta po dejavnostih oziroma za analizo relativnega pomena panog in za osnovno namensko razdelitev družbenega produkta, oziroma za prikaz odnosov med glavnimi skupinami finalne potrošnje.

Če je v ospredju naše analize neka določena struktura družbenega produkta, če gre torej za ugotovitev relativnega pomena posameznih komponent družbenega produkta, bodisi glede na izvor produkcije, bodisi glede na razdelitev ustvarjenega produkta,

potem je vsekakor konsistentnost v cenitvi med posameznimi deli prvorazrednega pomena: Smiselna je zaradi tega primerjava le panog materialne sfere.

Če govorimo o relativnem pomenu panog, mislimo predvsem na odnos industrije in kmetijstva oziroma na relativno udeležbo teh dveh panog v družbenem produktu; gre namreč za osnovno karakterizacijo gospodarstva neke dežele. Vključitev rezultatov državne dejavnosti v družbenem produktu zamegljuje ugotovitev spremembe v tej osnovni strukturi karakteristiki neke dežele skozi čas oziroma primerjavo med deželami na osnovi te karakteristike.

Problematiche v zvezi s proučevanjem alokacije produkcijskih virov ne mislimo na tem mestu analizirati niti ne navajati, ker gre za zelo obsežno in kompleksno področje od teorije produkcijskih faktorjev oziroma njih cene, ki naj utemelji študij alokacije na podlagi vrednostnih pokazateljev ustvarjenih produktov ^{111/}, do vprašanj družbenega računovodstva oziroma kombinacije teh računov z input-output tabelami, ki šele omogoča kompletnejši študij alokacije. ^{112/} Za naše proučevanje je važen predvsem tisti vidik te problematike, ki daje odgovor na glavni očitak v zahodni teoriji proti marksističnemu konceptu virov družbenega produkta v zvezi s študijem alokacije virov. Gre namreč za očitak, da marksistični koncept materialnega družbenega produkta ovira praktično analizo ekonomskih problemov, ker njegov omejeni agregat ne pokaže celotne uporabe virov neke dežele in tako ne mejnih možnosti alokacije virov med glavne alternativne cilje ^{113/}.

Citirani očitak po našem mnenju ne upošteva zelo važnega momenta, namreč, da postavlja alokacija produkcijskih virov gotovo v ospredje vprašanje s t r u k t u r e produkcijskih virov. S tega vidika predstavlja materialna sfera gotovo enoto zase, ... "viri, uporabljeni za produkcijo 100-dolarske vrednosti v avtomobilih, so lahko uporabljivi za proizvodnjo 100-dolarske vrednosti v tankih, toda 100-dolarska vrednost vaudaville storitev je čisto neuporabna za kakršenkoli drug namen". ^{114/}.

4.19 V diskusiji, ki se je vodila pri nas, se je zahodni koncept virov družbenega produkta branil tudi s trditvijo, da marksistični koncept virov o n e m o g o č a u p o r a b o p o t r o š n e m e t o d e v o b r a č u n a v a n j u d r u Ź b e n e p r o d u k c i j e , kar ima za posledico,

^{111/} Nekaj več o tem problemu v poglavju o cenitvi družbenega produkta.

^{112/} R. RUGGLES, National Income Accounting and its Relation to the Economic Policy, 1949

^{113/} SEERS, op.cit. pod 78

^{114/} LEBERGOTT, op.cit. pod 79 str. 440

da ni mogoče formirati družbenih računov 115/. Očitek v istem smislu najdemo tudi v zahodni literaturi, čes da na temelju družbenega produkta, izračunanega na marksističnem konceptu virov, ni mogoče ugotoviti totalne kupne moči, kar pa je v deželi hitre izgradnje, kjer stalno grozi inflacija, izrednega pomena 116/.

Tak pogled na vlogo in pomen družbenih računov je po našem mišljenju v bistvu zgrešen 117/, kajti družbeni računi so lahko le s r e d s t v o analize, ne morejo pa reševati konceptijskih vprašanj, vprašanja torej, kaj je družbeni produkt 118/. Smisel družbenih računov je v tem, da dajo celovito, notranje povezano sliko dogajanja v narodnem gospodarstvu, z drugimi besedami, da prikažejo celotni ekonomski krožni tok, od proizvodnje preko razdelitve in menjave do potrošnje. To, kar nas zanima, so določeni proporci, kvantitativni odnosi med kategorijami, povezanimi med seboj v procesu reprodukcije. Gre torej za sliko, na podlagi katere je mogoče zagotoviti pogoje za nemoteno razvijanje reprodukcijskega procesa, gre za zagotovitev določenih odnosov med blagovnimi in vrednostnimi sestavnimi deli družbenega produkta.

Družbeni računi so, kot rečeno, le sredstvo analize in morajo temeljiti na določeni teoriji reprodukcije. Marx je postavil svojo teorijo reprodukcije in formuliral pogoje ravnotežja oziroma pogoje razširjene reprodukcije. Toda Marx je svojo analizo delal na skrajno abstraktnem modelu./Tu mislimo predvsem na modelu zaprtega gospodarstva in ne upošteva državno dejavnost/. Zato je pogoje proporcionalnosti lahko formuliral le na temelju odnosov med I. in II. oddelkom in elementi prve razdelitve /c,v,m/. V neki stvarni ekonomiji pa so "točke ravnotežja razvidne šele iz končne konstalacije denarnih in blagovnih tokov, po vseh izvršenih fazah ponovne delitve ... To pomeni, da je treba v formulo splošnega ravnotežja ... uvesti tudi tiste elemente, ki so bili zavestno abstrahirani v teoretičnem modelu 119/.

115/ GRDJIC op.cit. pod 46 str. 58-59

116/ SEERS, op.cit. pod 78

117/ To stališče je pregazila tudi praksa, saj mi že imamo "Predlog metodologije društvenih računa" na osnovi materialnega koncepta proizvodnje./Glej: A. ORTHABER, Predlog metodologije društvenih računa, Statistična revija, 1958, Beograd, str. 149-191

118/ Tudi v zapadni teoriji se je pojavilo mišljenje, da je vprašanje definicije družbenega produkta treba študirati z vidika družbenih računov. Temu stališču se je ostro postavil po robu predvsem S. KUZNETS in podčrtal, da so računi lahko le instrument analize. Primerjaj: S. KUZNETS, National Income - a New Version, Review of Economic and Statistics 1948/3

119/ ORTHABER, op.cit. pod 117

Po drugi strani je pri konstrukciji računov treba upoštevati tudi konkretne pogoje nekega gospodarstva ^{120/}, kajti v računih morajo priti do izraza vsi specifični momenti razvoja določenega gospodarstva in tako vsi karakteristični tokovi.

4.2o Marx proučuje le materialno sfero družbene aktivnosti, odkriva zakone, ki vladajo v proizvodnji in menjavi materialnih življenskih dobrin. Za to omejitev na materialno sfero sta dana dva razloga, in sicer prvič, že sam cilj Marxove ekonomske analize, ki je bil v odkrivanju razvojnih zakonov kapitalistične družbe. Po drugi strani pa je bila razlog za Marxovo orientacijo sama nematerialna proizvodnja, ki je bila v njegovi dobi še tako nerazvita, nepomembna po obsegu, svoji funkciji itd., da ni bilo niti objektivne potrebe niti pogojev za njeno proučevanje.

Postavljamo sedaj vprašanje, ali ni morda za vsemi mogočimi zahtevami po širšem konceptu virov družbenega produkta, to se pravi v tendenci po vključitvi storitev v ta agregat, le neko racionalno jedro?

Marx sam je na več mestih izrazil misel, da sta materialna in nematerialna proizvodnja zgodovinski kategoriji, da se tako spreminja njun medsebojni vpliv, meje med obema področjema, njun relativni obseg, njuna struktura itd.

Če analiziramo to Marxovo misel na današnji stvarnosti, moramo predvsem ugotoviti, da se je vloga nematerialne sfere in zlasti nekaterih njenih področij v našem stoletju in zlasti zadnja desetletja tako bistveno spremenila v svetu nasploh, v družbi, ki gradi socializem pa še posebej, da je danes težko zanikati direktno učinkovanje vsaj nekaterih področij družbenega udejstvovanja, ki spadajo v nadstavbo, na potek, razvoj in obseg materialne produkcije same.

Ne le v deželah, ki grade socializem in kjer se postavlja imperativ prehoda na višjo družbeno ekonomsko organizacijo delovnega procesa, ko socializem pomeni dejansko prvi začetek organiziranega obvladovanja lastnega družbenega gibanja, ampak so tudi meščanske družbe v takem položaju ki terja organizirano akcijo delovnih ljudi za obvladovanje stihijstva. Omenimo samo na kratko dejstvo, ki smo ga analizirali že v "Uvodu"; država je iz vloge "nočnega čuvaja" prešla na pozicijo direktnega organizatorja ali vsaj usmerjevalca družbeno ekonomskega življenja. To dejstvo pa postavlja v povsem novo luč državo oziroma državni aparat.

Omenimo nadalje še primer zdravstvene, prosvetne in znanstvene dejavnosti in njih vlogo v današnji družbi.

^{120/} Glej mišljenje prof. Orthaberja o naši specifični situaciji v zvezi s konstruiranjem računov. Zgoraj citirano delo str. 153

Na današnji stopnji razvoja in pri današnji organizaciji materialne proizvodnje je vprašanje zdravstvene službe vse-kakor prvorazrednega pomena. Navedimo v podkrepitev le tole: Delovna sila je danes razmeroma že draga, in to predvsem v razvitih deželah. Izpad delovne sile zaradi bolezni in pri dani socialni zaščiti delavcev je tako resno vprašanje za narodno gospodarstvo. Kakor pri zdravstveni tako tudi pri prosvetni dejavnosti danes lahko govorimo o njenem direktnem vplivu na potek in obseg same materialne produkcije. Pomislimo le na vlogo obveznega šolstva, na strokovno šolstvo itd.

In končno pogledjmo še znanost in njeno vlogo v današnji družbi. V nasprotju z znanostjo v antiki in v srednjem veku, ki je imela pretežno spekulativni značaj, in ko je imela absolutno prevladujočo vlogo filozofija, je že nastanek kapitalizma, predvsem pa seveda današnja doba porinila odločno v ospredje prirodno-tehnične znanosti z nalogo raziskave prirodnih zakonov in njih uporabe v materialni proizvodnji. Znanost, porojena iz potreb materialne produkcije, je postala danes mogočen vzvod za ustvarjanje materialnih dobrin. Veličastno se je danes realizirala Marxova misel o znanosti, kot samostojni potenci proizvodnje^{121/}. Atomski vek se je rodil v laboratorijih znanstvenikov in mirnodobska uporaba atomske energije odpira nesporno novo industrijsko revolucijo. Tehnika, ki raste na znanosti, neprestano večja relativni delež znanstveno tehnološkega dela v produktu itd. Za mnoge znanstvene discipline je danes že povsem upravičena trditev o njih direktnem vplivu na materialno proizvodnjo.

Ko analiziramo današnjo vlogo nematerialne sfere, moramo vsekakor počrtati še drugo dejstvo, namreč, da se je v našem stoletju bistveno spremenil tudi obseg dejavnosti nematerialne sfere. To povečanje je po eni strani rezultat silnega povečanja produktivnosti dela v sami materialni proizvodnji tako zaradi hitrega razvoja tehnike kot tudi znanstvene organizacije dela, ki je omogočila razmahnitev določenih nematerialnih dejavnosti, po drugi strani pa nujnost razširitve nekaterih področij nematerialne sfere zaradi samih potreb materialne proizvodnje.

Zaradi spremenjene vloge in zaradi tolikšnega kvantitativnega obsega se danes postavlja v ospredje gotovo tudi proučevanje nematerialne sfere; gre za družbeno dejavnost, ki je iz več razlogov ni mogoče več zanemarjati. Problem je torej v proučevanju, ne pa v avtomatičnem prenašanju zakonitosti materialne sfere tudi na to področje.

Proučevanje nematerialne sfere, vsaj nekaterih njenih področij, je važno, prvič, zaradi ekonomiziranja dela, zaradi dviga produktivnosti dela na samem tem področju. Z drugimi besedami, v bistvu gre za problem podružbljenja dela oziroma zvišanja

^{121/}KAPITAL I str. 307

kooperacije na tem področju. O tem problemu na tem mestu ne bomo razpravljali ^{122/}.

Vprašanje proučevanja nematerialne sfere pa je, drugič, važno tudi iz razlogov, ki nas prvenstveno zanimajo tu. Kakorkoli že je materialna sfera odločilna in važna in izjemnega pomena, ostaja vendar dejstvo, da je za celo vrsto družbenih analiz izrednega pomena, pokazati tudi rezultate dela v nematerialni sferi.

Nematerialna sfera pa je zelo neskladna in nehomogena; posamezna področja so dosegla različno stopnjo razvitosti in tudi razvojne možnosti so dokaj različne po posameznih dejavnostih te sfere.

Tu je najprej tisti del nematerialne proizvodnje, ki služi procesom in ki odpira po našem mnenju diskusijo o razširitvi pojma kolektivnega delavca preko meja podjetja. O tem smo že razpravljali.

V drugi del nematerialne sfere bi šteli tista področja, ki sicer niso vezana direktno z nekim materialnim procesom, kjer pa se izvaja tudi stalna reprodukcija. Tu predvsem mislimo delo na zdravstvenem in šolskem področju pa tudi na znatnem delu državne administracije. Delo je na tem področju že v znatni meri družbeno tipizirano in prav zato imamo za izražanje tovrstne dejavnosti že vrsto naturalnih pokazateljev, ki nam vsekakor dajejo določeno indikacijo. Problem je po našem mnenju v proučitvi smiselnosti in možnosti postavitve nekega skupnega imenovalca za to področje. Tu se nam na prvo roko ponujajo stroški kot taka skupna osnova in bi bilo treba proučiti problem v zvezi z določenimi analitskimi nameni.

In končno gre tu še za tretje področje nematerialne sfere, kjer je delo več ali manj individualno in predvsem tudi enkratno. Tu gre za udejstvovanje predvsem na kulturnem pa tudi na znanstvenem področju. Tu postaviti neke standarde in izvesti neka merjenja je seveda problematično, sicer pa je tudi ta dejavnosti ravno zaradi navedenih dveh karakteristik za družbene analize manj zanimiva.

^{122/} Opozorili bi s tem v zvezi na zanimivo študijo Gerharda Kose-
la, Produktivkraftwissenschaft, Berlin, 1957. Iz izkušenj v pro-
jektivnih birojih DDR in v SZ, kjer je delal, utemeljuje pred-
vsem nujnost proučevanja zakonitosti na področju znanstveno-
tehnološkega dela s pomočjo ekonomske znanosti. Dalje poizku-
ša prikazati znanstveno tehnično delo kot kolektivno delo,
analizira tovrstni delovni proces po posameznih fazah in
končno utemeljuje nujnost večjega podružbljenja oziroma dvi-
ga nivoja kooperacije na tem področju.

Dejavnost družbe oziroma rezultati te dejavnosti gotovo izražajo blaginjo neke dežele ali življenjsko raven ali kakorkoli že to imenujemo. Pri tem seveda marksisti odklanjamo, da bi bil pojem blaginje kot psihološke kategorije relevanten za družbeno gospodarstvo, kakor to misli meščanska teorija. Marxa zanima enostavno dejstvo, da ima blago določeno uporabno vrednost zaradi svojih telesnih, objektivnih lastnosti in zato zadovoljuje določene potrebe ljudi. Marxov potrošnik želi imeti stvar in zato je pripravljen plačati ceno ^{123/}. Gibanje družbenega produkta kot vrednostnega pokazatelja fizičnega agregata dobrin /zbirke uporabnih vrednosti/ izraža gibanje materialne blaginje dežele ^{124/}.

Lahko pa govorimo o blaginji oziroma standardu širše, preko meja materialne blaginje in materialne produkcije. Zlasti v socialističnih deželah, kjer prevzame država direktno organizacijo izredno važnih področij nematerialne sfere v svoje roke /omenimo predvsem zdravstvo, prosveto/, kjer obseg teh storitev, ki direktno izražajo življenjski standard, izredno poraste, je zajetje in izkazovanje teh rezultatov zelo pomembno. V diskusiji, ki je branila širši koncept virov družbenega produkta, se je postavljala v ospredje ravno problem pokazatelja blaginje ^{125/}.

Jasno pa je, da vpliva na blaginjo še marsikaj izven storitev, n.pr. varnost, gotovost zaposlitve itd. in zaradi tega ni mogoče pričakovati, da bi bilo mogoče vse komponente izraziti v številkah, še manj, da bi jih bilo mogoče na neki način oceniti in še manj, da bi jih bilo mogoče zajeti v enem samem pokazatelju. Danes nasploh gotovo obstoji tendenca, izražati stvari čimbolj sintetično, po možnosti v eni sami številki, dalje je razvoj moderne statistične službe omogočil spremljanje zelo različnih pojavov, toda agregiranje dobrin ima svoje meje: agregiranje dobrin postavlja vprašanje skupnega imenovalca, na katerega reduciramo vse mnogoštevilne zajete dobrine. Ta skupni imenovalec mora izražati notranjo istovetnost zajetih dobrin, če naj ima agregat kot global ali določene strukture na njegovi osnovi spoznavno vrednost. Za analize, kjer je družbeni produkt preozek pokazatelj je treba formirati enostavno še druge pokazatelje za druga področja družbenega udejstvovanja.

^{123/} Primerjaj analizo Marxovega pojma uporabne vrednosti in meščanskega pojma koristnosti pri Lavraču op.cit. pod 48 str. 166.

^{124/} Metodologije družbenega produkta, ki slone na marksističnem konceptu virov, poudarjajo, da je družbeni produkt pokazatelj materialne blaginje dežele. Primerjaj Moskvin op.cit. pod 17. str. 3

^{125/} Primerjaj, B. Horvat, Teoretske osnove definicije društvenog proizvoda, Jugoslovensko statistično društvo, Beograd 1959.

D R U G O P O G L A V J E

O VPRAŠANJU OPREDELITVE N E T O O Z I R O M A B R U T O P O K A Z A T E L J E V
DRUŽBENE PROIZVODNJE

1. Kako rešujejo z a h o d n e m e t o d o l o g i j e vprašanje opredelitve n e t o o z i r o m a b r u t o globalov družbene proizvodnje?

1.0 V prvem razdobju obračunavanja družbene proizvodnje, v razdobju do leta 1930 zajemajo na zahodu ustvarjeno proizvodnjo v glavnem le v sferi razdelitve preko dohodkov in tako predstavlja dohodkovna metoda v tem času skoraj edino obračunsko metodo^{1/}. Danes uporabljajo zahodne metodologije vse tri metode, in sicer proizvodno, dohodkovno in razhodkovno metodo. Vodilna vloga sicer še vedno ostaja na dohodkovni metodi, toda uvedba družbenih računov oziroma postavitev določenih narodnogospodarskih bilanc daje vse večji pomen tudi razhodkovni metodi^{2/}. Proizvodna metoda obračunavanja pa se danes uporablja predvsem za obračun po konstantnih cenah, ker za sedaj še prevladuje stališče, da je nemogoče ceniti dohodke v realnem izrazu^{3/}.

^{1/} Prve cenitve Bowleya in Stampa so temeljile skoraj izključno na podatkih o dohodkih.

Primerjaj: A.L.BOWLEY, The Division of the Product of Industry, 1919

J.STAMP, The National Income 1924-1927.

Že v tem prvem razdobju imamo tudi cenitve outputa na osnovi proizvodnega cenusa.

Primerjaj: A.W.FLUX, The National Income, Journal of Royal Statistical Society, Vol.XCII, 1929

J.MAYER, Proposals for Improving Income and Product Concepts, Review of Economics and Statistics /RES/ 1954

^{2/} Colin CLARK je prvi uporabil i dohodkovno i razhodkovno metodo.

Primerjaj: COLIN CLARK, National Income and Outlay, 1937

O teoretskih prednostih razhodkovne metode.

Primerjaj: C.WARBURTON, Accounting Methodology in the Measurement of National Income, Studies in Income and Wealth, Vol. I

^{3/} Primerjaj: CENTRAL STATISTICAL OFFICE, National Income Statistics, Sources and Methods, London 1956, str. 37 in USA DEPARTMENT OF COMMERCE, National Income 1954 Edition, Washington 1954 str. 153.

Klein pa v svoji razpravi, National Income and Product 1929-1950, The Am.Ec.Rev. 1953/1 diskutira problem revalorizacije agregata na konstantne dolarje tudi pri dohodkovni metodi.

1.1 Opredelitev n e t o pokazatelja družbene proizvodnje.

/a/ Ko obračunavajo družbeno proizvodnjo po d o h o d - k o v n i metodi, smatrajo zahodne metodologije, da je treba v obračunu zajeti le tiste dohodke, ki izvirajo direktno iz tekoče proizvodnje, ne pa tudi tako imenovanih trasfernih dohodkov^{4/}. Global tako opredeljenih netransfernih dohodkov daje neto agregat, ki ga imenujejo "neto nacionalni produkt po tržni ceni".

Kateri so dohodki iz proizvodnje oziroma po kakšnem kriteriju ločiti obe vrsti dohodkov?

Kriterij za dohodek iz produkcije je plačilo za opravljeno storitev; kriterij za transfer, tako imenovani "no service" kriterij, pa je plačilo, za katero se v zameno ne dobi blago ali storitev^{5/}.

To načelno soglasje glede dohodkov, ki jih je treba za jeti v obračun, še ne pomeni, da v zahodni teoriji ni divergentnih gledanj glede specifičnih tipov dohodkov oziroma njihove klasifikacije v transferne dohodke oziroma v dohodke, ki imajo svoj izvor v produkciji.

Tu omenimo predvsem stališče do o b r e s t i . Ame- riška uradna statistika jih obravnava kot netransfere. To stališče se je utemeljevalo s tem, da kreditorji opravijo storitev, za ka- tero se plačajo obresti. Glede na navedeni pogled na obresti seve- da ni prav nobenega razloga delati kakršnokoli razliko med obrestmi v podjetniškem sektorju in obrestmi na potrošniški dolg, kar ima za posledico, da se poveča vrednost družbene proizvodnje samo zaradi povečanja posojil v družbi^{6/}. Zagovorniki tega prvega stališča gle- de obresti navajajo še drug argument, namreč, da izvira večina po- trošnih dolgov iz nakupa trajnih potrošnih dobrin. Z zajemanjem ob- resti na potrošniški dolg v obračun družbenega produkta po njih mne- nju tako vsaj delno rešujejo obstoječi problem oziroma glede na me- ščansko teorijo neupravičeni izpad vrednosti donosa od trajnih po- trošnih dobrin /analogno renti od stanovanja/ iz obračuna družbene- ga produkta^{7/}. Angleška uradna statistika pa obratno smatra dividen- de in obresti v podjetniškem sektorju za transfer^{8/} in zato smatrajo celotni dobiček podjetja za dohodek produkcijskih faktorjev. Obresti po tem konceptu ni mogoče imeti za plačilo za produkt ali storitev.

4/ CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3 str. 1

5/ Tako definirajo transferni dohodek S.Kuznets, M.A.Copeland, J.Lindeman, C.Clark, R.Stone, Hicks, A.L.Bowley, M.Keynes.

6/ ROLPH, The Concept of Transfers in National Income Estimates, The Quarterly Journal of Economics, May 1948

7/ Primerjaj: E.DENISON, Report on Tripartite Discussions of National Income Measurement, Studies in Income and Wealth, Volume X

8/ CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3 str. 2, str. 46

Plačilo obresti ni menjalna transakcija, ampak je le metoda za udeležbo na dohodku glede na naslov iz pogodbe. Gre za to, da sta funkciji lastništva in kontrole nad realnimi produkcijskimi viri ločeni, da gre celotni dohodek tistemu, ki izvaja kontrolo in da so potem obresti le redistribucija dohodka. Kar se pa tiče obresti od potrošniških dolgov, jih pa uradna statistika Velike Britanije v obračunu ne upošteva^{9/}.

Glede obresti za državne dolgove sta obe citirani zahodni metodologiji sicer enotnega mnenja - gre za transferno plačilo. Zaradi takšne klasifikacije tovrstnih dohodkov uvajajo Angleži nov test za opredelitev transfera, namreč produktivnost. Sodijo, da so ti dolgovi nastali zaradi finansiranja vojnih izdatkov, da gre torej za dolgove v neproduktivne namene^{10/}. Produktivnostni kriterij je vezan na način, kako je izposojeni denar potrošen: gre za vprašanje, ali gre za dodatne realne aktive ali ne. "No service" kriterij pa postavlja vprašanje, ali da neki prejemnik dohodka v zameno storitev ali ne. Postavlja se nam tako vprašanje, na katero pa v citirani literaturi ne najdemo odgovora, vprašanje namreč, kako združiti oba v bistvu nezdržljiva testa za transferni dohodek oziroma postavlja se vprašanje, kateremu od obeh testov dati prednost? Za ameriško metodologijo se postavlja še dodatno vprašanje, če se namreč produktivnostni kriterij konsistentno uporablja, potem je treba raziskati še značaj zadolžitve podjetij in gospodinjstev^{11/}, kajti tudi na teh področjih gre pogosto za zadolžitve iz drugih razlogov, kot je finansiranje pridobitve realnih aktiv.

V zahodni teoriji je tudi precej diskutiran problem nagrajevanja "storitev" o d r ž a v n e l a s t n i n e /gre za administrativna poslopja, šole ceste, vojaške naprave itd./ in imputiranje nekega zneska v tej zvezi v obračun analogno imputirani "renti" od stavb v podjetniškem sektorju^{12/}. Zahodne metodologije takega imputiranja ne izvajajo, ker sodijo, da ni podana osnova niti v konceptijskem smislu niti s statističnega vidika za dovolj realističen izračun^{13/}.

-
- 9/ Enako stališče imajo tudi v Kanadi.
- 10/ CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3 str. 2
DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 3 str. 40
V USA so sprva vključevali obresti od državnih dolgov v obračun družbenega produkta. Kasneje, ko je znesek teh obresti zelo narastel, se je Department odločil, da jih ne bodo več zajemali. Kanadčani poizkušajo razlikovati med obrestmi za produktivne in obrestmi za neproduktivne dolgove. Ker v Kanadi državni dolg v glavnem ni posledica zadolžitve za vojsko, zajemajo tudi obresti od državnih dolgov v obračun.
/Primerjaj: KLEIN op. cit. pod 3/
- 11/ ROLPH, op. cit. pod 6
S.KUZNETS, National Income - a New Version, RES 1948/3
- 12/ I.OHLSSON, Treatment of Government Economic Activity in the National Accounts, Income and Wealth, Series III 1953
- 13/ DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 3 str. 54

Uradne zahodne metodologije dele nadalje dohodke, ki po njihovem mnenju izvirajo v produkciji, v dve skupini, in sicer na tako imenovane stroške faktorjev /factor charges/ in na "non factor charges".

V skladu s splošno meščansko ekonomsko teorijo poudarja-jo današnje zahodne metodologije, da so produkcijski faktorji - delo, kapital, zemlja in podjetniška dejavnost tvorci družbenega produkta, ustvarjalci njegove vrednosti. Delež vsakega faktorja v vrednosti ustvarjene proizvodnje je ob predpostavki popolne konkurence in prostega trga določen s ceno, ki se plača zanj na trgu. Stroški faktorjev oziroma dohodki faktorjev tvorijo tako prvo skupino dohodkov, ki imajo svoj izvor v produkciji. Poleg stroškov faktorjev /factor charges/ vsebuje tržna cena produkta tudi tako imenovane non factor charges. To postavko tvorijo v bistvu posredni davki po odbitku subvencij.

Stroški faktorjev in "non factor charges" skupaj tvorijo po mnenju metodologij vrednost neto nacionalnega produkta /charges against net national product/. S tem je zagotovljena numerična enakost med vsemi tremi obračunskimi metodami.

Poleg "neto nacionalnega produkta" pa poznajo zahodne metodologije še drug neto agregat, namreč, "narodni dohodek".

"Narodni dohodek" po zahodnih metodologijah obsega samo vsoto stroškov oziroma dohodkov produkcijskih faktorjev. In tako imamo v današnji statistični praksi zahoda dva kvantitativno različna neto pokazatelja ustvarjene proizvodnje. Razločevanje stroškov faktorjev in "non factor charges" odpira problem dveh osnov cenične družbene proizvodnje sploh in zato bomo obširno o tem razpravljali v naslednjem poglavju o cenični.

/b/ Tako imenovana r a z h o d k o v n a metoda temelji v zahodnih metodologijah pravzaprav na kombinaciji dveh postopkov, in sicer gre po eni strani za metodo blagovnih tokov, ki se uporablja na znatnem delu osebne potrošnje in pri oceni trajnih kapitalnih dobrin. Produkt se zajema že pri producentu po cenah producenta. Nato zasledujejo nadaljnji tok produkta, merijo stroške distribucije, razne obdavčitve itd., kar vse vodi v adjustiranje producentove cene na nivo cene, ki jo plača potrošnik. Po drugi strani pa uporabljajo razhodkovno metodo predvsem na področju storitev pa tudi za oceno sprememb v zalogah itd. Določene dele ustvarjene proizvodnje skušajo zajeti s pomočjo razhodkov kupcev na temelju najraznovrstnejših poročil.

V zahodnih metodologijah najdemo zaradi tega dve formulaciji definiranja neto družbenega produkta po tako imenovani razhodkovni metodi: Eni poudarjajo v svoji definiciji, da gre za agregat določenih p r o d u k t o v.^{14/} drugi pa govore o agregatu določene

^{14/} DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 3 str. 37

nih r a z h o d k o v 15/.

Za nas je važno to, da je osnovni koncepcijski problem s tem v zvezi isti ne glede na to, če govorimo o produktih, ki jih je treba agregirati, ali pa o nakupih oziroma razhodkih za te nakupe. To, kar je v središču pozornosti, so dobrine oziroma struktura potrošnje; zajemanje s pomočjo razhodkov je le ena izmed poti za ugotavljanje te strukture^{16/}.

N e t o družbeni produkt, obračunan z vidika potrošnje /po razhodkovni metodi/ zahteva izločitev medfaznega produkta, gledano s stališča narodnega gospodarstva, da tako ne pride do večkratnega vračunavanja istih vrednosti. Definicija tega pokazatelja zahteva zato opredelitev pojma medfazni produkt in njegove razmejitev nasproti finalnemu produktu.

Medfazni produkti se v uradni statistični praksi na zahodu razločujejo od finalnih produktov glede na to, ali so določeni nakupi namenjeni nadaljnji prodaji na trgu ali ne^{17/}. Glede na navedeni kriterij dele celotno ustvarjeno proizvodnjo v štiri velike skupine, ki so konvencionalno opredeljene kot finalni oziroma kot medfazni produkt po tipih kupcev in kategorijah blaga. Gre za razhodke o s e b n e p o t r o š n j e , z a p r i v a t n e i n v e s t i c i j e , z a d r ž a v n e n a k u p e blaga in storitev in za n a k u p e p o d j e t i j , k i b r e m e n e t e k o č i r a č u n 18/.

15/ CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3 str. 3

16/ V angleški metodologiji ugotavljajo: "Expenditure must be understood as acquisition of goods rather than actual disbursements of cash in the period of account" /CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3 str. 61/

17/ DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 3 str. 30
CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3 str. 3

18/ DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 3 str. 160
Individualna potrošnja predstavlja a/ tržno vrednost blaga in storitev, ki jih kupijo individui in nepridobitne ustanove. Tu sem spada seveda tudi renta od stanovanja kot plačilo za storitev. b/ Imputirana vrednost za plačila v naravi, bodisi v hrani, obleki, stanovanju. c/ Imputirana vrednost "rente" za stanovanje v lastni hiši. d/ Imputirana vrednost finančnih uslug izvršenih individuom kot n.pr. strankam bank /DEPARTMENT OF COMMERCE op.cit. pod 3 str.59 in str. 60.

Privatne domače investicije obsegajo novoproizvedene kapitalne dobrine in vrednost sprememb v zalogah podjetniškega sektorja. Sem spada seveda tudi vrednost vseh novih privatnih stanovanj. Velika skupina finalne potrošnje, "državni nakupi blaga in storitev" obsega državne izdatke za plačila zaposlenim, nakupe od podjetniškega sektorja in iz inozemstva ter mednarodne kontribucije.

Kar se tiče nakupov za o s e b n o p o t r o š n j o, je problem jasen in v zahodni literaturi nesporen: gre za nakupe, ki niso namenjeni nadaljnji prodaji na trgu, ampak direktni zadovoljitvi človekovih potreb in spadajo zaradi tega v neto družbeni produkt. V neto družbeni produkt je treba všteti tudi n e t o i n v e s t i c i j e, ker predstavljajo povečanje bogastva. Kar se d r ž a v n i h n a k u p o v tiče, zavzemajo metodologije stališče, da ti nakupi nimajo za cilj nadaljnjo prodajo, ampak zadovoljevanje kolektivnih potreb, potreb družbe kot celote in da jih je treba zajeti v obračunu. Državne storitve je treba zajeti v obračunu posebej, ker se nudijo individuom brezplačno in tako niso zajete v razhodkih osebne potrošnje. Glede p o d j e t n i š k i h n a k u p o v, ki gredo v breme tekočih stroškov, menijo v metodologijah, da so ti nakupi namenjeni produkciji in bodoči nadaljnji prodaji na trgu in jih je treba zato šteti v medfazni produkt.

Sami zagovorniki tega koncepta menijo, da gre pri postavljenem operativnem kriteriju nasploh za določeno poenostavitev. Menijo pa, da ta konvencija v bistvu le omogoča pravilno razločevanje med finalnimi in medfaznimi produkti. Kar se pa tiče konvencionalne opredelitve državnih storitev, namreč njihove klasifikacije v celoti kot finalni produkt, sodijo posebej, da gre za določeno napako, ker je del državnega produkta tudi po njihovem mnenju medfazni produkt. Menijo pa, da je državni medfazni produkt kvantitativno malo pomemben, kajti zagovorniki tega koncepta ga reducirajo le na d i r e k t n e storitve države podjetjem. Pojem medfaznega produkta vežejo na dobrine, ki se izkoriščajo direktno v proizvodnem procesu; dobrine pa, ki jih terjajo ekonomske, socialne in politične razmere, po njihovem mnenju ne spadajo v medfazni produkt^{19/}. Po drugi strani sodijo, da tudi v primerih, ko državne storitve s o medfazni produkt, razmejitev storitev države podjetjem od storitev države individuom praktično ni mogoča^{20/}.

Klasificiranje državnih nakupov v medfazni produkt je izzvalo v zahodni teoriji obširno diskusijo in naletelo na kritiko predvsem S. Kuznetsa, ki izvaja prav tako stalna izračunavanja narodnega dohodka v National Bureau of Economic Research, New York.

S. Kuznets^{21/} predvsem misli, da ni mogoče šteti celotnega produkta državne dejavnosti za finalni produkt in meni, da gre v cenitvah neto produkta, kot je definiran v današnjih uradnih statističnih metodologijah zahodnih dežel, za dvojno vračunavanje istih

^{19/} Ekonomisti Departmenta v svoji razpravi, Objectives of National Income Measurement, RES 1948/3 str. 185 govore n.pr. o vprašanju ekonomske zakonodaje in postavijo sledečo trditve: "The benefits are over and above the output of the business which could be quite the same even though the benefits of economic legislation were not obtained"

^{20/} DEPARTMENT, op. cit. pod 19 str. 187

^{21/} KUZNETS, op. cit. pod 11

vrednosti. S.Kuznets meni, da gre za napako, ki je glede na rastočo ekonomsko vlogo države ogromna in ki jo je treba v prihodnje eliminirati.

Kuznets meni, da je treba najprej popolnoma jasno teoretsko definirati končni cilj ekonomske aktivnosti: "Pojem "neto" vsebuje to, da se produkti razločujejo med seboj glede na neke cilje, katerih zadovoljitev se obravnava kot pozitivni prispevek ..." Brez končnih ciljev ni finalnega produkta in ni finalnega potrošnika in ni mogoče razmejiti produktov na medfazne in finalne oziroma ni delitve na neto in duplicirane totale."^{22/}

Če je končni cilj ekonomske aktivnosti preskrba potrošnikov z dobrinami, potem je finalni produkt le tisti, ki teče k potrošniku ali na zalogo in ki predstavlja povečanje bogastva oziroma zadovoljitev potreb bodočih potrošnikov. Striktna aplikacija postavljene načela na sektor državnih storitev, ne oziraje se na statistične težave, nudi po mnenju S.Kuznetsa zanesljive kriterije za razločevanje finalnega in medfaznega produkta na tem področju^{23/}. Glede na postavljene kriterije kategorizira S.Kuznets državno aktivnost v naslednjih pet razredov:

1. direktne storitve individuum /zdravstvena služba, vzgoja, parki itd./
2. direktne storitve podjetjem /bodisi da gre za storitve privatnim podjetjem, ali pa za regulatorne ukrepe v gospodarstvu/
3. storitve družbi kot celoti, da se ohrani njen organizem in njena pozicija nasproti tujini /obramba itd./
4. mešane storitve
 - a/ individuum in podjetjem /n.pr. ceste/
 - b/ administrativna aktivnost, ki gre tako individuum, podjetjem in družbi kot celoti.
5. državne storitve, ki predstavljajo investicije.

S. Kuznets prišteva drugo in tretjo kategorijo v celoti v medfazni produkt. "Storitve družbi kot celoti" so po njegovem mnenju neizbežni stroški, da se ustvarijo potrebni pogoji proizvodnje in ne gre pri tem za aktivnost, katere direkten rezultat bi bile finalne dobrine. Četrto kategorijo mešanih storitev je treba po njego-

^{22/} S. KUZNETS, Government Product and National Income, Income and Wealth I, 1950

^{23/} S. KUZNETS, On the Valuation of Social Income - Reflections on Professor Hicks' Article I, Economica 1948 str. 7

vem mnenju konvencionalno razdeliti na medfazne in finalne produkte^{24/}.

V zahodnih metodologijah in teoriji je nesporno, da je treba v obračunu *n e t o* družbenega produkta zajeti *l e n e t o* investicije, to se pravi *l e n e t o* znesek kapitalnih dobrin po odbitku tistega dela, ki gre v zameno za obrabljene kapitalne dobrine. Manj jasno ali celo različno pa je stališče glede finalnega značaja kapitalnih dobrin.

Tu so najprej tisti zahodni teoretiki, ki pojmujejo "finalni produkt" v ekonomskem smislu in ki ga zato povsem jasno postavljajo v zvezo z neto vrednostjo ustvarjene produkcije^{25/}.

Finalni produkti, gledano z narodnogospodarskega stališča, so zanje tisti, ki vstopajo v definitivno potrošnjo, ki služijo zadovoljenju človekovih potreb, in tisti, ki predstavljajo povečanje nacionalnega bogastva. /adding to wealth/. Izrečno poudarjajo, da pomeni povečanje bogastva *n e t o* porast v zalogah in kapitalnih dobrinah; obraba kapitalnih dobrin pomeni odbitek od vrednosti nacionalnega bogastva^{26/}.

Po drugem pojmovanju, ki ga najdemo v zahodni teoriji, pa je treba šteti *v s e* kapitalne dobrine za finalni produkt in kot medfazni produkt nastopa *l e* reprodukcijski material^{27/}. Navede-

^{24/} S. Kuznets v svojem delu "Economic Change" načinja zanimiv problem še o drugih elementih bruto agregata v zapadnih cenitvah in to v zvezi s transportom in trgovino. Meni, da v razvitih deželah, pri centralizirani produkciji, predstavljajo te panoge v veliki meri *l e n u j n e* "stroške civilizacije" in da ni mogoče smatrati rezultatov dela na tem področju, vsaj v celoti *n e*, kot doprinos k neto družbenemu produktu. To Kuznetsovo stališče pa je bilo v zapadni teoriji odklonjeno. /Primerjaj H.EZEKIEL, Prof.Kuznets and National Income, The Indian Ec. Rev. 1955 August/

^{25/} CENTRAL STATISTICAL OFFICE op. cit. pod 3 str. 2
P.SAMUELSON, Economics, 1951, str. 236
S.KUZNETS, National Income and its Composition, 1919-1938, str. 36-41 Kuznets, op. cit. pod 22

^{26/} CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3 str. 2, str. 6

^{27/} R.RUGGLES, National Income Accounts and Income Analysis, str. 108: "It was pointed out in Chap. 5 that in adding up the market value of goods produced in the nation to derive the gross national product, it is necessary to exclude the "intermediate" goods and services that enter in the production of other goods and services, that is, those transactions that represent purchases by productive units from other productive units on *c u r r e n t* account."
/Podčrtala M.B./

no razločevanje med finalnimi in medfaznimi produkti temelji na tehničnem kriteriju, po katerem je treba šteti za finalni produkt tisti nakup, ki ne gre v breme tekočih stroškov produkcije, ampak gre na kapitalni račun podjetja^{28/}. Agregat tako pojmovanih finalnih produktov pa vodi v b r u t o družbeni produkt, o čemer bo govora še kasneje.

/c/ Ko obračunavajo ustvarjeno proizvodnjo na osnovi proizvodnih enot /po p r o i z v o d n i m e t o d i/, govore na zahodu o tako imenovani metodi dodane vrednosti /value added method/.

Pri proizvodni metodi izračunavanja neto družbenega produkta gre za problem eliminiranja medfaznega produkta po proizvodnih enotah oziroma za sumiranje dodane vrednosti po teh enotah. Dodatna vrednost v neki panogi ali podjetju zajema vsoto dohodkov faktorjev^{29/}.

Poleg tako pojmovane dodane vrednosti, ki vodi v izračunavanje n e t o družbenega produkta^{30/}, srečamo v zahodni literaturi - analogno kot pri pojmu finalnega produkta - še drugo gledanje na "value added": Gre za kategorijo, ki naj bi obsegala poleg dohodkov faktorjev še amortizacijo in ki vodi v narodnogospodarskem obračunu do b r u t o družbenega produkta^{31/}.

1.2 Opredelitev b r u t o pokazatelja družbene proizvodnje.

Uradna statistična praksa zahodnih dežel pozna e n s a m b r u t o p o k a z a t e l j ustvarjene proizvodnje, bruto družbeni produkt, ki zajema seštevek neto družbenega produkta in amortizacije oziroma, ki pri obračunu z vidika potrošnje zajema v agregat bruto investicije.

V središču pozornosti meščanske teorije in prakse zahodnih dežel je narodni dohodek, kajti to je global, na katerem je družba kot celota, po mnenju zahodnih teoretikov, prvenstveno in-

28/ DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 3 str. 30

29/ CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3 str. 2

30/ SAMUELSON /op. cit. pod 25, str. 236/ ugotavlja: "... we can always do so by concentrating on the so called value - added at each stage of production. This is nothing but a return to our first way of looking at n e t /podčrtala M.B./ national product from the standpoint of cost of production paid out at each stage as earned incomes to the owners of factors of production."

31/ RUGGLES /op. cit. pod 27, str. 58/ n.pr. meni: "The total value added for the economy as a whole has been entitled on the sources side of the account 'gross national product'".

teresirana^{32/}. Vprašanje bruto produkta oziroma bruto produktov pa je v zahodni literaturi obravnavano le bolj ali manj mimogrede.

Kar se tiče s m i s e l n o s t i bruto produkta, kot ga računa uradna statistika, se njegov izračun v zahodni literaturi utemeljuje z naslednjima momentoma.

Splošno je ugotovljeno, da je izračun amortizacije ne-realn, ker se po eni strani podatki za njen izračun črpajo iz davčnih poročil^{33/}, podatki o celotnih proizvedenih investicijah pa iz proizvodnih poročil; račun neto investicij je tako povsem nezanesljiv. Po drugi strani je kalkulacija amortizacije izvršena na podlagi neke konvencije in ne predstavlja dejanskih transakcij. Metode njenega izračunavanja so tudi zelo različne po posameznih podjetjih. Prikaz realnega neto produkta pa zahteva, da se nadomeščajo realne kapitalne dobrine. Z drugimi besedami, treba bi bilo računati tekočo obrabo teh dobrin po tekočih nadomestnih stroških. Le tako opravljena cenitev amortizacije bi tudi zagotovila notranjo konsistenco med stroški uporabljenih kapitalnih dobrin in drugimi tekočimi proizvodnimi stroški.

Nerealni izračun amortizacije je razlog, da objavlja angleška uradna statistika celo samo bruto pokazatelj ustvarjene proizvodnje^{34/}. Tako izračunani bruto produkt sicer ne meri resničnega neto produkta, je pa po mnenju zahodnih teoretikov smiselni pokazatelj njegovega gibanja, ker predpostavljajo, da je gibanje obeh agregatov tesno vezano, kajti resnična tekoča amortizacija fiksnega

^{32/} S. KUZNETS, National Income - A Summary of Findings, str. 121: "Regardless of technicians interest in gross totals, society at large is interested primarily in national income". Ta osnovna orientacija glede pomena enega oziroma drugega globala ima svoj odraz tudi v tem, da proučuje meščanska teorija v glavnem le problematiko neto produkta oziroma narodnega dohodka. Naj navedemo le par primerov: KUZNETS, op. cit. pod 25, A. BOWLEY, Studies in the National Income. Avtor daje pregled najvažnejših del o narodnem dohodku v meščanski literaturi in med 22 najvažnejšimi teoretiki po mnenju avtorja najdemo le tri, ki se dotikajo vprašanja bruto in neto produkta. /Glej citirano delo str. 24 - 32/
P. SAMUELSON op. cit. pod 25
S. KUZNETS, National Income Readings in the Theory of Income Distribution, str. 16

^{33/} SAMUELSON, op. cit. pod 25, str. 243-244
KLEIN, op. cit. pod 3
CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 3
Glede vzročne povezanosti med spremembami v amortizaciji in spremembami v davčnih predpisih primerjaj, CENTRAL STATISTICAL OFFICE, National Income and Expenditure 1946-1951, Table 31, str. 48

^{34/} CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 33 in kasnejše izdaje.

kapitala znaša o njihovi oceni kvečjemu 10 % neto produkta^{35/}.

Kot drugi razlog za računanje takega bruto agregata navajajo nekateri avtorji dejstvo, da je za določene analize važnejši podatek o celotni produkciji kapitalnih dobrin, ne le o njihovem čistem prirastu. Tako meni S.Kuznets^{36/}, da so bruto investicije boljše osnova za analizo kratkoročnih sprememb v toku kapitalnih dobrin kot pa neto investicije, ker se kratkoročne odločitve podjetnikov nanašajo hkrati na povpraševanje zaradi nadomestitve in ne na povpraševanje po novih kapitalnih dobrinah. Dalje so tako izračunanemu bruto produktu dajali prednost pred neto produktom za časa zadnje vojne, ko so bile za oceno vojnega potenciala Amerike važne bruto in ne neto investicije^{37/}, ker je bila razširitev vojne produkcije odvisna tudi od odložitve fizične nadomestitve iztrošenih kapitalnih dobrin^{38/}.

1.3 Čeprav pozna uradna statistika zahodnih dežel le en bruto pokazatelj ustvarjene proizvodnje, o čemur je bilo govora, je v zahodni literaturi ugotovljena koristnost in nujnost računanja vrste bruto agregatov, ki bi predstavljali eliminiranje reprodukcijskega materiala na različnih nivojih in ki bi tako lahko bili izhodišče za raznovrstne analize^{39/}. Še več, izdelava input output tabel na zahodu je postavila v ospredje nujnost izračuna takega bruto globala, ki bi zajemal tudi medpojetniški promet^{40/}.

35/ CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 33

36/ KUZNETS, op. cit. pod 32

37/ M.GILBERT a.G.JASZI, National Product and Income Statistics as an Aid in Economic Problems, Readings in the Theory of Income Distribution, 1946

38/ Navajajo še druge manj važne argumente za izračunavanje takega bruto produkta. M.A.COPELAND v svoji razpravi, Concepts of National Income, Studies in Income and Wealth I, meni, da tak izračun bruto produkta omogoča primerjavo s produkcijskimi indeksi, ker oni vsebujejo bruto produkcijo trajnih dobrin.

39/ KUZNETS razpravlja o tem problemu in predlaga, naj bi bili označeni vsi ti bruto pokazatelji z nevtralnimi simboli - nekimi črticami; simboli naj bi, če le mogoče, kazali na raven konsolidacije v obračunih. /Primerjaj, KUZNETS, op.cit.pod 11 str. 154-155/

40/ Primerjaj n.pr.: W.LEONTIEF, Studies in the Structure of the American Economy. Ko R.RUGGLES v svojem delu "National Income Accounting and its Relation to Economic Policy" analizira problem študija alokacije produkcijskih virov, ugotavlja, da je kompletan študij alokacije mogoč samo takrat, kadar so razvidne medpanožne transakcije. Po njegovem mnenju računi, kjer se s konsolidiranjem medpanožne transakcije uničijo, dajejo v določenih primerih popačeno sliko alokacije faktorjev. Vsled tega predlaga na str.38 Table 10 /"National Accounts for the United States 1939" analitično shemo, ki je povsem analogna naši tabeli 1-1 v naših input-output tabelah, kjer torej operira z bruto družbenim produktom, izračunanim na osnovi tako imenovane tovarniške metode.

2. Definiranje neto oziroma bruto pokazateljev družbene proizvodnje v sovjetski teoriji in praksi.

2.0 V sovjetski literaturi govore vse do najnovejšega časa le o dveh metodah izračunavanja družbenega produkta, in sicer o proizvodni /realni/ in o dohodkovni /osebni/ metodi^{41/}. Poudarjajo po eni strani enotnost obeh metod, ki je utemeljena v enotnosti proizvodnje in razdelitve in primat proizvodne metode po drugi strani, zaradi primata, ki pripada proizvodnji v celotnem ekonomskem krožnem toku. Pri tem citirajo predvsem Marxa oziroma njegovo definicijo bruto dohodka z obeh vidikov v 49. poglavju III. knjige Kapitala.

Sovjetska statistična praksa uporablja proizvodno metodo in obračunava družbeni produkt na podlagi letnih poročil podjetij in zavodov^{42/}. Tako obračunani družbeni produkt potem klasificira po različnih vidikih /n.pr. tudi po vrstah primarnih dohodkov/.

2.1 Tako sovjetska teorija kot praksa zavzemata stališče, da so za vsestransko kontrolo oziroma proučevanje narodnogospodarskih planov in s tem v zvezi za vrsto ekonomskih analiz potrebni razni pokazatelji ustvarjene proizvodnje. Poleg neto družbenega produkta uporabljajo tako danes v glavnem še pokazatelje celotnega prometa, celotne in blagovne produkcije^{43/}. Glede na naš problem v naših nadaljnjih izvajanjih ne bomo razpravljali o problemih pokazatelja blagovne produkcije, dotaknili se bomo vprašanja bruto prometa, predvsem pa bomo analizirali neto družbeni produkt in tako imenovane pokazatelje celotne produkcije.

Ugotovimo še to, da je v sovjetskih metodologijah poudarjeno, da temelje obravnavane definicije pokazateljev družbene proizvodnje na Marxovi teoriji vrednosti in presežne vrednosti, na Marxovi teoriji o dvojnem značaju dela ter na njegovi teoriji glede sestave družbenega produkta.

-
- 41/ AKADEMIJA NAUKA SSSR, Narodni dohodek - njegovo stvaranje i izračunavanje, Moskva 1939 - razprava ČERNOMORDIKA.
I.M.KRASNOLOBOV, Planirovanie i učet narodnogo dohoda, Moskva 1940
- 42/ THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE USSR, Report Made by the Soviet Scientists to the 30th Session of the International Statistical Institute, Moscow 1957, str. 8
- 43/ Primerjaj: A.L.ROTSTEIN, Problemi promišlennoj statistiki SSSR, 1936
D.V.SAVINSKIJ, Kurs promišlennoj statistiki, Moskva 1944 str. 84
NEMČINOV, Selskohozjajstvennaja statistika, Moskva 1945
EŽOV, Kurs promišlennoj statistiki, Moskva 1946
ŠOLZ, Kurs selskohozjajstvennoj statistiki, Moskva 1945
GOZULOV, Ekonomičeskaja statistika, Moskva 1953

2.2 Kar se tiče *n e t o* družbenega produkta sodijo sovjetske metodologije, da gre za pokazatelj novoustvarjene vrednosti v celotnem narodnem gospodarstvu. Do tega pokazatelja pridejo na podlagi vrednosti celotne produkcije z odbijanjem vrednosti potrošenih reprodukcijskih sredstev; z drugimi besedami, z odbijanjem materialnih stroškov in zneska amortizacije. Menijo, da ima ta postopek prednost pred postopkom neposrednega seštevanja elementov novoustvarjene vrednosti /dohodkov primarne razdelitve/, ker se s tem ohranja neposredna povezanost s celotno produkcijo oziroma s celotnim proizvedenim materialnim produktom.

2.3 Sovjetska teorija in praksa poznata, kot že omenjeno, celotno proizvodnjo /valovaja produkcija/ kot *b r u t o p o k a z a t e l j* ustvarjene proizvodnje. Za obračun tega totala v vsem narodnem gospodarstvu je več metod, in sicer tovarniška oziroma trustovska metoda, metoda panog ter narodnogospodarska metoda v dveh variantah^{44/}. "Valovaja produkcija", obračunana n.pr. po tovarniški metodi, pomeni vsoto bruto produktov podjetij, obračunana po trustovski metodi, pa pomeni vsoto bruto produktov trustov itd.

Osnova izračuna bruto produkta katerekoli zgoraj navedenih obračunskih enot je bruto promet^{45/}, ki je seštevek vrednosti produktov, proizvedenih v vseh proizvodnih oddelkih podjetja oziroma podjetij. Od bruto prometa je treba potem odbiti v zadevni obračunski enoti izdelane in dalje predelane polprodukte.

44/ ROTHSTEIN, op. cit. pod 43

45/ Celotni promet /bruto promet/ podjetja predstavlja vsotno vrednost proizvodnje posameznih oddelkov podjetja. Gre torej za to, da se proizvodnja obračunava že na posameznih, organizacijsko relativno osamosvojenih fazah proizvodnega procesa. Vrednost ustvarjene proizvodnje podjetja je vsota vrednosti proizvodnje posameznih faz. Veličina bruto prometa podjetja je tako odvisna od stopnje notranje tehnološke oziroma organizacijske razčlenjenosti proizvodnega procesa, kajti surovine in polfabrikati se ponavljajo tolikokrat, kolikor je faz proizvodnje.

Sovjetska teorija stoji na stališču, da je bruto promet koristen pokazatelj za analize posameznega podjetja, da pa je nesmiselno računati nek tak pokazatelj za celotno narodno gospodarstvo, kajti prometa materialnih elementov med oddelki ni mogoče smatrati kot prometa z narodnogospodarskega vidika in zato vključitev tega prometa v nek global ni zanimiva za narodnogospodarske analize.

/Primerjaj:P.M.Moskvin, Voprosi statistiki nacionalnogo dohoda SSSR Moskva 1955 str. 39/

2.4. Kakšne so osnovne karakteristike sovjetskih pokazateljev bruto proizvodnje?

/a/ Vsaka od zgoraj navedenih metod da kvantitativno drugačen global bruto družbenega produkta, ker je obračunska enota pri vsaki metodi druga /podjetje, trust, panoga in celotno narodno gospodarstvo/. Bruto družbeni produkt je seštevek bruto produktov imenovanih obračunskih enot. Določitev te ali druge obračunske enote pomeni zato odločitev o tem, kolikšen del v obračunskem razdobju proizvedenega in dalje predelanega reprodukcijskega materiala se v obračunu bruto družbenega produkta večkratno vračunava. Pri tovarniški metodi se večkratno obračunava ves medtovarniški promet; pri trustovski metodi pride do večkratnega vračunavanja samo pri prometu reprodukcijskega materiala med posameznimi trusti; pri panožni metodi zadeva večkratni obračun samo promet reprodukcijskega materiala med panogami; pri narodnogospodarski metodi, ko se celotno narodno gospodarstvo pojmuje kot eno samo podjetje, pa do dvojnega vračunavanja reprodukcijskega materiala sploh ne more priti, ker se pojavlja ves reprodukcijski material kot medfazni produkt in se zato pri obračunu izloča.

/b/ Če izvzamemo eno od obeh narodnogospodarskih variant, o kateri bo govora še posebej, je druga značilnost za navedene sovjetske metode v tem, da izključujejo iz obračuna bruto produkta določene obračunske enote v s e , v tej enoti izdelane in dalje predelane polprodukte n e g l e d e n a č a s njihovega nastanka; to se pravi, ne glede na to, ali so bili ti polprodukti, ki se dalje predelujejo, proizvedeni v obračunskem razdobju ali pa prej.

Analogno, kot smo razbili celotno družbeno proizvodnjo na proizvodnjo posameznih podjetij oziroma trustov oziroma panog, prav tako lahko razčlenimo proizvodnjo enega leta na krajše časovne intervale /n.pr. na kvartale ali mesece/. In prav tako, kot smo v prejšnjem primeru prišli do več kvantitativno različnih globalov bruto družbenega produkta glede na to, ali smo jemali vsoto bruto produktov podjetij ali pa seštevek bruto produktov trustov, panog itd., prav tako lahko tudi v tem drugem primeru pridemo do več kvantitativno različnih globalov bruto družbenega produkta, če obračunavamo vrednost ustvarjene proizvodnje v enem primeru po mesecih, v drugem primeru po kvartalih in jemljemo njih vsote.

Na podlagi zgoraj navedene značilnosti oziroma procedure uporabljanih sovjetskih metod pa lahko zaključimo, da časovna razmejitev produkcijskega procesa - takšna ali drugačna - ne vodi v kvantitativno različne pokazatelje. Sovjeti pojasnjujejo tak postopek obračuna s potrebo dinamičnih analiz, ko je treba gledati na obračunsko periodo kot na del večjega razdobja in ko naj združevanje, to je v s o t a po mesecih, kvartalnih itd. obračunanih agregatov daje isto vrednost kot agregat, izračunan neposredno za večje razdobje.

Če pa gre za neko obračunsko razdobje, vzeto i z o l i r a n o , menijo sovjetski avtorji, da je teoretično pravilno,

vkjučiti v obračun bruto produkta neke enote tudi lastne polpro-
dte, ki so bili vzeti za tekočo proizvodnjo iz lastnih zalog^{46/}. Po-
jem prenesene vrednosti ima namreč dva aspekta: reprodukcijska sred-
stva izvirajo lahko iz neke d r u g e obračunske enote ali pa iz
l a s t n e enote, toda iz p r e d h o d n e g a obračunskega
razdobja. Tisti del prenesene vrednosti, ki sicer rezultira iz iste
obračunske enote, ne pa iz iste obračunske periode /ampak gre za
vrednost, preneseno iz produkcijskih sredstev, ki so bila proizvedena
že v predhodni periodi/, ne predstavlja dvojnega vračunavanja istih
vrednosti v bruto produkt obračunske enote z vidika d o l o č e n e g
a obračunskega razdobja in ga je treba v obračunu zajeti.

Rezultat takega gledanja na vključevanje ali ne vredno-
sti reprodukcijskega materiala, ki izvira iz predhodnih obračunskih
razdobj, sta dve narodnogospodarski varianti izračunavanja bruto
družbenega produkta^{47/}. Pri prvi varianti gre za bruto družbeni pro-
dukt kot vsoto neto družbenega produkta in amortizacije, pri drugi
varianti se k navedenima dvema postavkama prišteje še vrednost ti-
stega reprodukcijskega materiala, ki je bil proizveden že v prejš-
njih letih in ki je bil pritegnjen v produkcijo v tekočem letu; z
drugimi besedami, gre za zajetje v družbenem bruto produktu tudi
tistega reprodukcijskega materiala, ki je bil v začetku obračunske
periode na zalogi v narodnem gospodarstvu.

/c/ Pri sovjetskih metodah je treba ugotoviti dejstvo
neenakega obravnavanja obeh komponent prenesene vrednosti, prenese-
ne vrednosti iz reprodukcijskega materiala in prenesene vrednosti iz
osnovnih sredstev /cc in cf/. Gre namreč za to, da se pri teh meto-
dah - tudi ko je obračunska enota velik kompleks /n.pr. pri metodi
panog/ - nikdar ne postavlja vprašanje večkratnega vračunavanja i-
stih vrednosti.

Smisel uporabe raznih obračunskih metod - od tovarniške
do narodnogospodarske - je, kot smo videli, v tem, da izločamo iz
obračuna vse več reprodukcijskega materiala /cc/, ko prehajamo na
vse večje obračunske enote, kajti izločeni reprodukcijski material
predstavlja s stališča o b r a č u n s k e enote, katere končni
učinek dela želimo ugotoviti, medfazni produkt. Analogno bi bilo
pričakovati, da se pri dovolj veliki obračunski enoti, n.pr. pri
obračunu po metodi panog, izloči iz obračuna tudi del vrednosti o-
snovnih sredstev: Osnovna sredstva, ki so proizvedena v neki obra-
čunski enoti /n.pr. v neki panogi/ in tam tudi zajeta v obračunu
kot produkt, funkcionirajo v isti obračunski enoti kot proizvodno
sredstvo in del njihove vrednosti je prenesen na novi produkt v ob-
liki amortizacije /cf/; s stališča obračunske enote gre tako za dva-
kratno zajemanje iste vrednosti.

46/ SAVINSKIJ, op. cit. pod 43 str. 88-90

47/ ROTHSTEIN, op. cit. pod 43

Teoretskega pojasnila zato, zakaj se ne obravnavata oba dela prenesene vrednosti enako, v sovjetski teoriji ne najdemo^{48/}.

2.5 Kaj menijo v sovjetski teoriji o u p o r a b n o s t i naštetih bruto pokazateljev /pokazateljev celotne produkcije/?

Smisel računanja naštetih bruto pokazateljev utemeljuje sovjetska teorija z raznimi nameni, katerim naj služijo ti pokazatelji, zlasti za mnogostranske narodnogospodarske bilance^{49/}.

Treba je ugotoviti, da je tovarniška metoda obračuna celotne produkcije danes v Sovjetski zvezi vodilna metoda zlasti v narodnogospodarskem planu, kar se utemeljuje s tem, da je glede na obstoječo blagovno izmenjavo osnovna enota planiranja in obračuna podjetja. Sodijo, da ta metoda zagotavlja zajetje vseh tistih produktov, ki so stopili v ekonomski krožni tok gledano z narodnogospodarskega stališča in ki so zato za ekonomske analize važni. Menijo, da samo ta metoda zagotavlja tako prikaz procesa prometa med ekonomskimi razdelki kot tudi resnične odnose med njimi. Neupoštevanje prometa med podjetji I. razdelka bi imelo n.pr. za posledico napačen prikaz odnosa med preneseno in novoustvarjeno vrednostjo kakor tudi odnosov med ekonomskimi razdelki. Takšno eliminiranje prometa med oddelki bi imelo nadalje za posledico tudi izmaličeno sliko odnosov med posameznimi narodnogospodarskimi panogami. V tem primeru bi produkcija kmetijstva n. pr. pomenila samo tiste produkte, ki grejo neposredno za neproizvodno potrošnjo ali za povečanje produkcijskih sredstev. Tistega dela kmetijske produkcije, ki bi šla v nadaljnjo predelavo v industrijo pa ne bi upoštevali^{50/}.

Kar se tiče narodnogospodarske metode, poudarjajo njen analitični smisel predvsem v zvezi z analizo tempa rasti družbene proizvodnje. S to metodo se po mnenju nekaterih eliminira vpliv sprememb v organizacijski strukturi narodnega gospodarstva na višino bruto produkta. Vendar pa je to stališče izpodbijano in prevladuje mnenje, da je praktičen vpliv tega faktorja neznaten^{51/}.

V literaturi nadalje še poudarjajo, da ima družbeni produkt, izračunan po narodno gospodarski metodi neki ekonomski smisel le kot pokazatelj produkcije v merilu celotnega narodnega gospodarstva in da je izračun celotne produkcije po tej metodi za posamezne

48/ Ko Savinskij govori v zgoraj citiranem delu o problemu dinamične analize ima pred očmi enomesečne obračunske periode, ki se združujejo v kvartale in leta, pri čemer je gotovo z ozirom na kratka razdobja večkratno vračunavanje "cc" očitnejše kot pa večkratno vračunavanje "cf", kjer se vsaj aproksimativno lahko predpostavi, da se osnovna sredstva proizvedena v nekem letu trošijo šele v naslednjih letih.

49/ SAVINSKIJ, op. cit. pod 43 str. 104-105

50/ MOSKVIN, op. cit. pod 45 str. 41

51/ MOSKVIN, op. cit. pod 45 str. 42

narodnogospodarske panoge nesmiseln.

2.6. Končno omenimo še dejstvo, da se je tudi v Sovjetski zvezi vodila diskusija o vprašanju, kako je Marx pojmoval bruto družbeni produkt oziroma kateremu in edino kateremu od navedenih bruto pokazateljev ustvarjene proizvodnje naj bi se pritikal ta naslov.

Ena skupina piscev v sovjetski teoriji sodi, da je Marx pojmoval svoj bruto produkt kot global, izračunan po tovarniški metodi, ker da mu je samo tak agregat omogočil njegovo analizo procesa reprodukcije^{52/}. Druga skupina pa je mišljenja, da Marx ni gledal na družbeni produkt kot na zbir ustvarjene proizvodnje po posameznih proizvodjalnih enotah, temveč, da je v bruto družbenem produktu gledal global, pri katerem je promet med posameznimi podjetji eliminiran^{53/}.

^{52/} MOSKVIN, op. cit. pod 45

^{53/} STRUMILIN, Balans narodnega hozjajstva kak orudie socialističeskega planirovania, Voprosi ekonomiki 1954/11

3. Naša teorija in praksa o opredelitvi neto in bruto družbenega produkta.

3.o Vse tri naše povojne metodologije za obračunavanje narodnega dohodka^{54/} poudarjajo primat, ki pripada proizvodni /realni/ metodi v obračunavanju, in to načelno glede na primat proizvodnje v ekonomskem krožnem toku kakor tudi na možnost formiranja strukture po dejavnostih, ki je po mnenju metodologij zlasti važna. Realna metoda pomeni tako osnovno obračunsko metodo.

Metodologija 1949 govori še posebej o osebni /dohodkovni/ metodi ter se sklicuje na zadevno Marxovo definicijo narodnega dohodka. Poudarjeno je, da temeljita oba obračuna, po proizvodni in po dohodkovni metodi, na istih poročilih proizvajalnih enot, da gre pri dohodkovni metodi tako le pravzaprav za drugo klasifikacijo, za drugačen prikaz strukture ustvarjene proizvodnje, in sicer po elementih primarne razdelitve^{55/}. Kasnejše metodologije ne govore več o dohodkovni metodi kot o posebni oziroma samostojni metodi obračuna, temveč o problemu prikaza razdelitve ustvarjene proizvodnje.

Zadnji dve metodologiji za obračun narodnega dohodka omenjata tudi razhodkovno metodo. Praktično so se na podlagi te metode delali neki obračuni tudi pri nas, vendar so se določene postavke zaradi pomanjkanja statističnih podatkov ugotavljale pretežno po bilančni metodi^{56/}.

Naše metodologije predvidevajo dva globala za izražanje vrednosti družbene proizvodnje, in sicer "družbeni produkt" in "narodni dohodek". Prvi global predstavlja bruto, drugi pa neto pokazatelj ustvarjene proizvodnje^{57/}. V skladu z definicijo obeh pojmov v naših metodologijah se je delal tudi praktičen obračun obeh globalov v povojnih letih^{58/}.

54/ Gre za metodologijo Zvezne planske komisije, "Opšta uputstva za planiranje narodnog dohotka u planskoj 1949 godini", dalje za metodologiji Zveznega zavoda za statistiko in evidenco, "Metodologija za obračun narodnog dohotka u 1952 godini" /oziroma u 1954 godini/

55/ Primerjaj, SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU, Medjusobni odnosi privrednih delatnosti Jugoslavije u 1955 godini, Beograd 1957, str.22

56/ A. ORTHABER, Predlog metodologije društvenih računa, Beograd 1958

57/ Metodologiji enačita pojem narodnega dohodka s pojmom neto družbeni produkt.

58/ Obračun narodnega dohodka oziroma družbenega produkta se je izvajal za leta 1947-1951 po prvi zgoraj navedeni metodologiji, za leto 1952 in 1953 po drugi navedeni metodologiji in od leta 1954 dalje po tretji.

3.1 Z n e t o družbenim produktom pojmujejo metodolo-
gije vsoto n o v o u s t v a r j e n e v r e d n o s t i v n a -
rodnem gospodarstvu. Neto družbeni produkt, obračunan po proizvo-
dni metodi, zajema vrednost celotnega družbenega produkta po odbit-
ku vrednosti potrošenih proizvodnih sredstev^{59/}.

Konkretno, proizvodnja se obračunava po posameznih proiz-
vajalnih enotah. Bruto produkt podjetja zajema c e l o t n o u -
stvarjeno proizvodnjo v zadevni enoti, to je proizvodnjo, ki se,
bodisi realizira ali gre za lastno reprodukcijo ali se pojavi v
razliki stanja dokončane ali nedokončane proizvodnje podjetja na
začetku in koncu leta.

Celotno vrednost ustvarjene proizvodnje - bruto produkt
podjetja - lahko razčlenimo na tele elemente:

a/ materialni stroški in amortizacija /materialni stro-
ški obsegajo ves od zunaj nabavljeni material in proizvodne sto-
ritve/

b/ plačni sklad in akumulacija.

V bruto produkt podjetja vstopajo tako celotni stroški
reprodukcije plus novoustvarjena vrednost.

Zaradi ugotovitve novoustvarjene vrednosti v podjetju se
od vrednosti bruto produkta podjetja odšteje vrednost potrošenega
reprodukcijskega materiala /materiala, ki je prišel v podjetje od
zunaj, in storitev, ki so bile opravljene za podjetja od zunaj/ in
vrednost potrošenih osnovnih sredstev /amortizacijo/.

In končno je treba tako dobljene novoustvarjene vredno-
sti produkcijskih enot sešteti.

Do istega rezultata pridemo z direktnim seštevanjem e-
lementov novoustvarjene vrednosti po proizvodnih enotah in s sešte-
vanjem teh rezultatov v narodnogospodarskem merilu^{60/}.

3.2 Glede definicije b r u t o družbenega produkta lo-
čimo pri nas po vojni dve izrazito različni razdobji, in sicer raz-
dobje 1947-1951, ko so računali bruto družbeni produkt po neobjav-
ljeni metodologiji Zvezne planske komisije^{61/} in razdobje od 1.1952
dalje, ko se bruto družbeni produkt računa po metodologiji Zvezne-
ga zavoda za statistiko in evidenco^{62/}.

"Metologija narodnog dohotka za 1949 godinu" in po njej
izračunani bruto družbeni produkt v prvem razdobju temeljita pred-

59/ METODOLOGIJA 1949 str.2

60/ METODOLOGIJA 1952 str.22

61/ METODOLOGIJA 1949

62/ Primerjaj Metodologiji 1952 in 1954

vsem teoriji in izkušnjah v Sovjetski zvezi^{63/}. Za obračun bruto družbenega produkta je bila prevzeta tako imenovana tovarniška metoda^{64/}.

Bruto družbeni produkt, obračunan po tej metodi, obsega vsoto bruto produktov posameznih gospodarskih enot /podjetij/. Kot obračunska enota nastopa torej podjetje in bruto produkt podjetja je merilo končnega učinka dela podjetja.

Metodologija Zveznega zavoda za statistiko in evidenco iz 1.1952 prinaša bistvene spremembe glede načina obračunavanja bruto družbenega produkta^{65/}. Za obračun bruto družbenega produkta je treba razčleniti celotno vrednost ustvarjene proizvodnje v vsakem podjetju na tri dele:

a/ na vrednost reprodukcijskega materiala, preneseno na proizvode podjetja;

b/ na preneseno vrednost osnovnih sredstev v obliki amortizacije;

c/ na vrednost, ki jo je z delom ustvarilo zadevno podjetje in ki pomeni novoustvarjeno vrednost /neto produkt/.

Bruto družbeni produkt po tej metodi je seštevek amortizacij neto produktov posameznih proizvajalnih enot.

Treba je ugotoviti, da tudi novovpeljana metodologija predvideva izkazovanje, in sicer posebej materialnih stroškov /vrednosti reprodukcijskega materiala in proizvodnih storitev/, kar seveda omogoča neposreden izračun bruto družbenega produkta po tako imenovani tovarniški metodi.

^{63/} Metodologija 1949: "Koristeći se sovjetskim iskustvom a imajući u vidu organizacioni sistem u našoj privredi prema kome je prilagodjena naša metodologija finansiskog planiranja, u našoj praksi za izračunavanje bruto produkta primenjujemo fabrički metod."

^{64/} V praksi se je do izida Metodologije 1949 često računal bruto promet /valovoj oborot/ namesto bruto produkta podjetja. Primerjaj Metodologijo 1949: "Ne treba ispustiti iz vida činjenicu da se često u našoj dosadašnjoj praksi planiranja proizvodnja izražavala i obračunavala po ukupnom bruto prometu - valovoj oborot - u kojem se slučaju sirovine i polufabrikati ponavljaju toliko puta koliko je faza produkcije. Medjutim u metodologiji Savezne planske komisije za planiranje proizvodnje u 1949 godini ovaj je nedostatak uklonjen."

^{65/} V prvem predlogu družbenega plana za 1.1952 je bil bruto družbeni produkt izračunan še po starem načinu in je znašal 1.784 milijard din. V definitivnem planu za isto leto pa je bil obračunan že po novi metodi in je družbeni produkt za to leto znašal 948.817 milijonov. /Statistički Godišnjak FNRJ 1954/.

3.3 L.1952 novovpeljana definicija bruto družbenega produkta je izzvala pri nas vrsto teoretičnih razprav^{66/}, ki so izoblikovale v bistvu tri različne poglede na ta global.

Kot p r v o navedimo stališče, ki so ga branili zagovorniki nove metodologije za obračunavanje družbene proizvodnje: bruto družbeni produkt /ali kot ga oni imenujejo "družbeni produkt"/ je enak seštevku amortizacij in neto produktov posameznih proizvajalnih enot^{67/}.

Skoraj vsi zagovorniki navedenega koncepta trdijo, da se s to metodo izognemo večkratnemu vračunavanju istih vrednosti^{68/}. Pri tem seveda mislijo le na problem večkratnega vračunavanja reprodukcijskega materiala /surovin in polproizvodov/, ne pa na problem večkratnega vračunavanja amortizacije oziroma točneje, produkta, ki ga amortizacija predstavlja. Postavlja se sedaj vprašanje, kakšni argumenti so bili postavljeni v obrambo navedenega koncepta bruto družbenega produkta oziroma kako se s tem v zvezi pojasnjuje različno obravnavanje obeh komponent prenesene vrednosti, prenesene vrednosti iz osnovnih sredstev in prenesene vrednosti iz reprodukcijskega materiala?

Iz nekaterih mest bi se dalo, prvič, zaključiti, da zagovorniki tako pojmovanega bruto družbenega produkta delajo s predpostavko, da je ves reprodukcijski material proizveden in potrošen v obračunskem razdobju; nasprotno so pa bila osnovna sredstva, ki so sodelovala v tekoči proizvodnji nujno proizvedena že v eni izmed predhodnih obračunskih razdobj^{69/}. Reprodukcijski material prehaja v i s t e m letu iz faze, v kateri figurira kot proizvod, še v drugo fazo, kjer se pojavlja kot materialni strošek v produkciji drugega proizvoda. Če je reprodukcijski material obraču-

66/ Diskusija o tem vprašanju se je vodila glede na objavljeno metodologijo in na študijo prof.Grdjića zlasti v l.1955 in 1956 /prof. Pokorn pa je pisal o tem vprašanju v "Finansijah" že l.1952/ in to v glavnem v Ekonomski politiki, Ekonomski reviji, Ekonomistu, Ekonomskem pregledu, Finansija in v Analih pravnog fakulteta v Beogradu. V razpravi je sodelovala vrsta znanih jugoslovanskih ekonomistov. L.1955 je bilo tudi posvetovanje ekonomistov o tem vprašanju v Beogradu.

67/ Primerjaj n.pr. G.GRDJIĆ, Društveni proizvod i narodni dohodak, Statistička revija, 1955.

G.GRDJIĆ, Narodni dohodak, Metodološka studija, Beograd, 1955

METODLOGIJA 1952

R.RADOVANOVIĆ, Društveni proizvod i narodni dohodak.

68/ Ta argument navaja tudi naša uradna metodologija.

69/ Primerjaj: K.MIHAILOVIĆ, Ekonomska politika 1955/164

nan v bruto družbeni produkt v eni in drugi fazi, potem ga vračunamo dvakrat. Pri osnovnih sredstvih pa po njihovem mnenju ni tega problema, ker so v danem razdobju glede na predpostavko ta sredstva zajeta le enkrat.

V zagovor obravnavanega koncepta bruto družbenega produkta je bila v diskusiji postavljena tudi trditev o načelni razliki med obema deloma prenesene vrednosti. V nasprotju z reprodukcijskim materialom, ki naj predstavlja preneseno vrednost, je tu še neka nova kategorija "dodane vrednosti", ki naj obsega poleg novoustvarjene vrednosti še amortizacijo. Menijo, da bruto družbeni produkt ne sme zajemati prenesene vrednosti, ampak samo dodano vrednost /value added/. Nasproti neto družbenemu produktu kot pokazatelju novoustvarjene vrednosti je sedaj tu bruto družbeni produkt kot pokazatelj dodane vrednosti^{70/}.

Zagovorniki pojma dodane vrednosti imajo pred očmi prehajanje predmeta dela iz faze v fazo vse do finalnega produkta. Na posameznih fazah se dodajajo storitve, in to osebnih faktorjev /delavcev, kapitalistov itd./ ter materialnih faktorjev /strojev, zgradb itd./ - ki tako povečavajo vrednost predmeta dela. Vrednost, ki se veča od faze do faze, pa ostaja vezana na predmet dela in se ne prenaša iz predmeta dela predhodne faze na predmet dela naslednje faze, ker imajo pred očmi ravno ta neprekinjeni tok. Nasprotno temu procesu se vrednost n.pr. stroja prenaša gledano fizično na drug predmet.

In končno se v zvezi z obravnavanim konceptom bruto družbenega produkta poudarja še drug razlog, zakaj je treba amortizacijo vračunavati in materialne stroške izločiti iz obračuna. Gre za različen tehnični značaj obeh skupin proizvodnih sredstev: proizvodna sredstva, ki jih krije amortizacija, so v tehničnem pogledu finalni produkt, ne menjajo svoje oblike v produkcijskih procesih. Proizvodna sredstva, ki predstavljajo materialne stroške pa menjajo svojo obliko, ko prehajajo iz ene faze obdelave v drugo. In ekonomski smisel bruto družbenega produkta, ki sestoji iz neto družbenega produkta plus amortizacije, je po mnenju njegovih zagovornikov ravno v tem, da nam ta global da vrednost finalne proizvodnje, da s tem dobimo vrednost tistega sklada, "koji stoji društvu na raspoložanju za pokrivanje njegovih opšte društvenih potreba, investicionih potreba i ličnih potreba stanovništva"^{71/}.

Obravnavani koncept bruto družbenega produkta oziroma argumenti zanj so v diskusiji pri nas naleteli na ostro kritiko.

^{70/} Tako stališče so pri nas zastopali n.pr. G.Grdjić, R.Radvanović in v bistvu tudi naša uradna metodologija.

^{71/} Primerjaj diskusije prof.Grdjića na posvetovanju ekonomistov v Beogradu leta 1955. /Stenografske beleške str.53/

Kar se tiče argumenta, da se z navedenim postopkom izognemo dvojnemu vračunavanju istih vrednosti, je bilo v kritiki po eni strani poudarjeno, da sam pojem *bruto* pokazatelja naravnost predpostavlja tako dvojno vračunavanje določenih vrednosti. Po drugi strani se po mnenju kritikov postavlja problem dvojnega vračunavanja tudi za tiste produkte, ki jih krije amortizacija, kajti tovrstna produkcijska sredstva se vračunajo najprej v bruto družbeni produkt kot ustvarjeni proizvod in nato še kot potrošeni produkt drugje v *proizvodnji*^{72/}.

Glede predpostavke, da izvirajo osnovna sredstva, ki so bila potrošena v obračunskem razdobju, iz predhodnega razdobja in da reprodukcijski material izvira iz tekočega razdobja, predpostavke, ki naj bi pojasnila različno obravnavanje obeh skupin proizvodnih sredstev, je bilo na strani kritikov predvsem podčrtano, da je takšna predpostavka nerealna in samovoljna, ker je dejstvo, da niso redki primeri, ko se osnovna sredstva trošijo v istem letu, ko so bila proizvedena, in ker se tudi reprodukcijski material po drugi strani zelo pogosto troši šele v naslednjem letu.

V diskusiji je bil ostro napaden tudi pojem "dodane vrednosti". Poleg drugih argumentov^{73/} je bilo podčrtano predvsem to, da je z ekonomskega vidika smiselno razločevati preneseno in novoustvarjeno vrednost in da je le novoustvarjena vrednost dejansko dodana vrednost. Z ekonomskega vidika torej ni razlike med preneseno vrednostjo z osnovnih sredstev in preneseno vrednostjo z reprodukcijskega materiala. Kar se tiče argumenta, da je tako izračunani bruto družbeni produkt vsota vrednosti finalnih produktov in da je v tem njegovo ekonomsko opravičilo, je bilo v kritiki podčrtano dvoje, in sicer, prvič, da ne glede na važnost podatka o vsoti vrednosti finalnih produktov še ni rečeno, da to predstavlja bruto družbeni produkt. In drugič, da spadajo v tehničnem smislu med finalne produkte ne le zgradbe, stroji itd., temveč tudi premog za pogon, elektrika, razna maziva itd., kar bi bilo treba potem konsekvntno tudi vključiti v obračun glede na kriterij zagovornikov tega koncepta bruto družbenega produkta. Kritiki so torej mnenja, da s kriterijem finalnosti ne moremo pojasniti obravnavanega koncepta^{74/}.

^{72/}Primerjaj: A.BAJT, Marxove sheme reprodukcije društvenog kapitala i društveni bruto proizvod, Ekonomist 1956/3, str. 441-442.

V.RAKIĆ /Ekonomska politika 1955/162/ ugotavlja: "Ako bi se dosledno postupalo s prenesenom vrednošću, morali bi isključiti i amortizaciju, a onda iščezava razlika između nacionalnog dohotka i društvenog proizvoda".

^{73/}BAJT op.cit. pod 72 str.445.

^{74/}Primerjaj: BAJT, op.cit. pod 72 str.444.

3.4 V diskusiji se je izoblikovalo tudi drugo stališče, da je treba zajeti v bruto družbeni produkt poleg seštevka amortizacij in neto produktov posameznih proizvajalnih enot še tisti reprodukcijski material /cc/, ki je bil v začetku obračunskega razdobja v narodnem gospodarstvu na zalogi, odšteti pa tisti del amortizacije /cf/, ki predstavlja obrabo šele v obračunski periodi proizvedenih osnovnih sredstev^{75/}.

Zagovorniki navedenega koncepta opirajo svoje pojmovanje na naslednji dve trditvi: Ker gre za obračun družbenega bruto produkta, je treba vzeti kot obračunsko enoto narodno gospodarstvo in izmeriti končni rezultat produktivnega dela v narodnem gospodarstvu. Iz obračuna je treba torej izločiti medpodjetniški promet, ki s stališča narodnega gospodarstva kot celote pomeni večkratno vračunavanje istih vrednosti. In drugič, tista potrošena proizvodna sredstva /delovna sredstva in predmete dela/, ki so bila v narodnem gospodarstvu v začetku leta že na zalogi, je treba zajeti v global, ker predstavljajo v toletnem družbenem produktu preneseno vrednost, ki pa ne pomenijo s stališča obračunskega razdobja ponovnega vračunavanja istih vrednosti.

Po mnenju zagovornikov tako pojmovanega bruto družbenega produkta potrjuje njihovo stališče marksistična teorija vrednosti, kjer je celotni element "c" nujna komponenta vsakega in torej tudi družbenega produkta, nadalje že navedeno pojmovanje proizvodnega procesa kot tudi pojmovanje dvojnega značaja dela, ki kot abstraktno delo ustvarja nove vrednosti, kot konkretno pa prenaša stare, ta učinek dela pa je lahko le enovit tako glede na delovna sredstva kot tudi na predmete dela^{76/}.

^{75/} Glej n.pr. dr. POKORN, o izračunavanju narodnog dohotka, Finansije 1952/3-4

dr. POKORN, Izračunavanje nacionalnog dohotka, Ekonomist 1956

FRIŠČIĆ, Konceptija društvenog proizvoda u Marxovim radovima i statističkoj praksi, Ek.pregled 1955/2

DAVIDOVIĆ, Bitne su razlike medju pojedinim granama, Ekonomska politika 1955/178

^{76/} V korist svoje interpretacije Marxovega pojmovanja bruto družbenega produkta navajajo sledeče mesto iz Kapitla II str.389: "Razlika, koji dobijamo kad od cjelokupne vrijednosti godišnjeg proizvoda odbijemo vrijednost koja mu je dodata radom tekuće godine, nije istinski reproducirana vrijednost, već samo vrijednost koja se ponovo javlja u novom obliku egzistencije, vrijednost koja je na godišnji proizvod prenesena u vrijednosti koja je postojala prije njega i koja... može biti ranijeg ili kasnijeg datuma, koja može potjecati od vrijednosti kakvog sredstva za proizvodnju koje je došlo na svijet prošle godine ili u nizu prošlih godina. To je podsvima okolnostima vrijednost koja je sa prošlogodišnjeg sredstava za proizvodnju prenijeta na proizvod tekuće godine."

Ugotovimo še to, da zagovorniki tega koncepta ne postavljajo vprašanja, kakšnemu analitskemu namenu naj služi tako izračunani global^{77/}.

Ko se je kritično diskutiral ta koncept bruto družbenega produkta, je bilo predvsem podčrtano, da ne more biti odločilni kriterij za vračunavanje ali nevračunavanje fizična istovetnost proizvedenih in potrošenih proizvodnih sredstev. Dalje je po mnenju kritikov bruto družbeni produkt nujno samo rezultat p r o i z v o d n j e v tem obračunskem razdobju in ne sme biti odvisen od večjih ali manjših z a l o g na začetku obračunske periode. In končno tak koncept družbenega produkta tudi ne more biti uporabljiv v gospodarski praksi, kajti vsota obračunane proizvodnje v več krajših razdobjih, na katera lahko razdelimo neko daljšo dobo, mora biti enaka bruto družbenemu produktu, obračunanemu za to daljšo dobo kot celoto. Kritiki menijo, da je možnost kumuliranja bruto družbenih produktov posameznih obračunskih razdobj b i s t v e n i pogoj za uporabo nekega koncepta v praksi^{78/}.

3.5 Diskusija je postavila tudi t r e t j i pojem bruto družbenega produkta, global, ki ga dobimo z obračunom proizvodnje po že opisani tovarniški metodi^{79/} in kjer je bruto družbeni produkt enak seštevku bruto produktov podjetij.

Zagovorniki tega koncepta so podčrtali ekonomski pomen tako izračunanega bruto družbenega produkta, pri čemer je predvsem poudarjeno, da je le tak global lahko osnova analizi reprodukcijskega procesa. Po drugi strani pa so skušali dokazati, da je v tem smislu tudi Marx pojmoval svoj letni produkt družbe.

^{77/} Friščić celo izrečno ugotavlja, da bruto družbeni produkt, obračunan po tem konceptu, ni primeren za analizo reprodukcijskega procesa. /Ekonomski pregled 1955 str.935/

^{78/} BAJT, op.cit. pod 72 str.447, str. 450

^{79/} BAJT, op.cit. pod 72

4. N e t o družbeni produkt - enolično določljiva kategorija;
b r u t o družbeni produkt - agregat, katerega definicija je odvisna od namena analize.

4.o Iz prikaza teorije in statistične prakse obravnavanih zahodnih dežel lahko zaključimo, da je v središču njihove pozornosti n e t o družbeni produkt oziroma bolje, narodni dohodek ter da se problem b r u t o pokazateljev obravnava le več ali manj mimogrede. Zaradi tega je tudi razumljivo, da so glavni teoretski problemi vezani na definicijo neto pokazatelja ustvarjene proizvodnje.

Dosedanja orientacija meščanske teorije pretežno na neto pokazatelj ustvarjene proizvodnje je seveda razumljiva: Po eni strani ni še razvita objektivna potreba po izračunavanju bruto pokazateljev ustvarjene proizvodnje, ker predstavljajo državno intervencionistični ukrepi v teh deželah le izjemne posege v funkcioniranje gospodarskega sistema, temelječega na privatni iniciativi. Po drugi strani pa bi bil zaradi istega dejstva tudi problem, kako priti do podatkov, potrebnih za take izračune.

V tej luči je zato tudi razumljivo gledanje večine zahodnih teoretikov na narodni dohodek kot na samostojno kategorijo brez vsake zveze s celotnim družbenim produktom, razumljiv je klasični namen tega pokazatelja kot merila blaginje in končno to pojasnjuje tudi vodilno vlogo dohodkovne metode kot obračunske metode.

Neto družbeni produkt oziroma narodni dohodek, kot smo videli, v meščanski teoriji ni enotno definirana kategorija, ampak gre za večje ali manjše razlike v definicijah posameznih teoretikov vse do Kuznetsove "nove verzije narodnega dohodka". Menimo, da so teoretske nejasnosti oziroma obstoječe divergence v zvezi z definiranjem neto pokazatelja ustvarjene proizvodnje specifične in lastne meščanski teoriji oziroma, da izhajajo prvenstveno iz nekih osnovnih postavk splošne meščanske ekonomske teorije.

/a/ Vključitev produkta državne dejavnosti v obračun družbenega produkta je postavila na dnevni red vprašanje z n a č a j a d r ž a v n e g a p r o d u k t a, ali gre v celoti za finalni produkt ali pa gre delno tudi za medfaznega. Kot smo videli, se zahodni teoretiki vsi strinjajo, da gre pri državnem produktu tudi za medfazni produkt, razlike med njimi so glede obsega državnega medfaznega produkta. Sporna je predvsem ožja državna dejavnost, administracija, vojska in policija. Kritika je bila postavljena z vidika končnega cilja ekonomske aktivnosti, z vidika zadovoljevanja potreb poslednjih potrošnikov, kajti narodni dohodek naj bi bil neto doprinos k temu končnemu cilju. S tega vidika se seveda ožja državna dejavnost oziroma njen porast pokaže kot zelo problematičen, če že ne nesmiseln kot osnova interpretacije porasta blaginje. Potemtakem išče zahodna teorija izhod v dveh smereh, in sicer razmišlja, prvič, o več končnih ciljih in, drugič, skuša najti rešitev v opredelitvi medfaznega državnega produkta, v njegovi raz-

mejitvi od finalnega^{80/}.

Mislimo, da je diskusija o vprašanju finalnosti državnega produkta odprla samo nov vidik, ki kaže na problematičnost širokega koncepta virov družbenega produkta; na problematičnost združitve takih dejavnosti v enem pokazatelju, ki pa jih stvarno ni mogoče postaviti pod ista merila.

/b/ Kot smo videli iz prikaza, se vodi v zvezi z opredelitvijo narodnega dohodka na zahodu diskusija o o b r e s t i h nasploh in o obrestih od državnega dolga posebej kakor tudi diskusija o problemu inputiranja "rente" od državne lastnine /cest, šol, vojaških naprav itd./

Kaj odkriva to razpravljanje?

Vključitev c e l o t n i h obresti v obračun in zahteva po inputiranju rente od državne lastnine je seveda le logična posledica meščanske teorije faktorjev, teorije, ki gleda izvor vrednosti ne le v delu, ampak tudi v kapitalu. To stališče meščanske teorije pa je rodilo takšne praktične posledice, ki jih tudi na zahodu ni mogoče sprejeti: Na podlagi meščanske teorije ni seveda nobenega razloga, da se renta od določenih oblik naložbe kapitala sprejme, od drugih pa ne; zato prihaja do takih anomalij, da narodni dohodek "raste" samo zaradi povečanja posojil v družbi. Uvajanje dodatnega produktivnostnega kriterija za opredelitev transfernega dohodka v zvezi z obrestmi seveda nikdar ni v skladu s splošno meščansko ekonomsko teorijo, temveč pomeni prakticističen poseg za odstranitev navedenega nesmisla.

/c/ Videli smo, da pozna zahodna statistična praksa dva kvantitativno različna neto pokazatelja ustvarjene proizvodnje, in sicer "narodni dohodek" in "neto družbeni produkt po tržni ceni". Utemeljitev dveh neto pokazateljev je postavljena kot problem dveh možnih osnov cenitve glede na konkretne analitske namene in glede na dejstvo, da se tržna cena oblikuje ob pogojih nepopolne konkurence in neprostelega trga. Kot tako bomo vprašanje obravnavali v naslednjem poglavju, in sicer tako z vidika teoretske utemeljitve obeh agregatov kot tudi praktičnih statističnih rezultatov. To, kar nas zanima na tem mestu in na kar bi želeli opozoriti, je pa dejstvo, da se možnost različnih osnov cenitve nanaša le na neto družbeni p r o d u k t , da pa je nasprotno narodni d o h o d e k en sam pojem.

Uvajanje navedenih dveh neto pokazateljev ustvarjene proizvodnje^{81/} pomeni po našem mnenju kompromis med stvarnostjo in

^{80/} Prof. Kuznets je s svojim stališčem glede klasifikacije državnega produkta hotel odbiti predvsem najočitnejšo anomalijo širokega pojmovanja produkcije in po drugi strani le zadržati v enem pokazatelju vso družbeno dejavnost, ki naj bi označevala prispevek k blaginji.

^{81/} DEPARTMENT OF COMMERCE uvaja navedena dva neto pokazatelja šele leta 1947.

meščansko ekonomsko teorijo. Družbeno računovodstvo oziroma bilan-
siranje narodnega gospodarstva je postavilo nujno zahtevo po para-
lelnem obračunavanju družbene proizvodnje z raznih vidikov, z dru-
gimi besedami, zahtevo po istočasni uporabi več obračunskih metod,
predvsem tudi razhodkovne metode.

Ko zajemamo družbeno proizvodnjo z vidika potrošnje, se srečamo z dvema dejstvoma, z zbirko, da tako rečemo, produktov in z njihovimi stvarnimi, tržnimi cenami. Tržnih cen takih kot so, pa z obstoječo meščansko teorijo faktorjev ne moremo pojasniti. In kompromis, ki se izraža v dveh pokazateljih, je ravno v tem, da na eni strani dajejo koncesijo stvarnosti, ker imamo glede na ana-
litične namene interes na spremljanju tega agregata po dejanskih cenah realizacije in da po drugi strani le očuvajo klasično teori-
jo narodnega dohodka kot vsote individualnih dohodkov, ki priteka-
jo produkcijskim faktorjem kot ustvarjalcem vrednosti. Ta kompro-
mis je seveda tako rodil nesmisel, da zajetje istega rezultata družbene dejavnosti na posameznih fazah ekonomskega krožnega toka daje tudi v n a č e l u različne rezultate^{82/}.

4.1 Na podlagi prikaza metodologij, ki temelje na m a r k s i s t i č n i splošni ekonomski teoriji, lahko napravi-
mo zaključek, da navedene metodologije nimajo nekih posebnih teo-
retskih problemov v zvezi z opredelitvijo n e t o družbenega pro-
dukta.

Kar se tiče opredelitve b r u t o družbenega produk-
ta, pa smo videli, da je statistična praksa različna po posameznih
deželah in da se menja celo v isti deželi.

Za sovjetsko statistično prakso je značilno, da so si-
jajno razvili celi sistem vrednostnih pokazateljev ustvarjene pro-
izvodnje in da med njimi poznajo tudi več kvantitativno različnih
pokazateljev celotne /bruto/ produkcije glede na uporabo ene ali
druge obračunske metode. Dalje smo ugotovili, da je za sovjetsko
teorijo značilno stališče, da je treba glede na sovjetsko gospodar-
sko prakso formirati različne bruto pokazatelje, med katerimi si-
cer pripada enemu pomembnejše mesto kot drugemu, da pa nima prave-
ga smisla le neki pokazatelj imenovati z bruto družbenim produktom.

^{82/}To kompromisno stališče definiranja dveh neto totalov pa je naletelo na principiелno kritiko že v sami meščanski teo-
riji, kjer se tudi podčrtuje, da uporaba različnih metod le pomeni različen aspekt na problem. P. Samuelson meni o kompromisni definiciji vpeljani l.1947 sledeče: "In my jud-
gement it has no particular logic behind it:..." Zavzema se za to, da bi poleg neto družbenega produkta, izračunanega po katerikoli metodi že, uvedli še pokazatelj razpoložlji-
vega dohodka faktorjev. /Primerjaj Economics str. 238-239/

Nasprotno pa smo videli, da naša statistična praksa pozna vseskozi le en sam bruto pokazatelj ustvarjene proizvodnje, ki ga različno definira v posameznih razdobjih. Kot smo videli, je bil problem definicije bruto družbenega produkta pri nas široko obravnavan in s tem v zvezi moramo ugotoviti predvsem to, da se je iskala definicija tega globala bodisi sploh neodvisno od konkretnih namenov, za katere izračunavamo bruto družbeni produkt, bodisi le z enega vidika njegove uporabe in zato se v teoriji kot v praksi išče le en bruto global^{83/} in zagovorniki vsakega koncepta absolutizirajo svoje stališče.

Iz česa izvira prednost, ki so jo pokazale obravnavane marksistične metodologije pri reševanju drugega osnovnega vprašanja, vprašanja o opredelitvi neto oziroma bruto pokazateljev družbene proizvodnje?

Menimo, da je teoretska jasnost v metodologijah, ki so v rabi v vzhodnih deželah in pri nas, glede opredelitve pokazateljev družbene proizvodnje posledica pravih postavk splošne marksistične ekonomske teorije.

/a/ Tu gre najprej za jasno orientacijo marksistične politične ekonomije na materialno sfero kot tisto področje, kjer je treba iskati in odkrivati zakone ekonomskega razvoja, in za priznavanje primata proizvodnji v ekonomskem krožnem toku. Materialna proizvodnja se tako nudi kot naravna osnova zajemanja ustvarjene produkcije.

Metodologije, ki temelje na marksistični politični ekonomiji, predvidevajo zato obračunavanje družbene proizvodnje na podlagi poročil proizvajalnih enot. Proizvodna metoda ali, kot se tudi imenuje, realna metoda, je osnovna obračunska metoda in ima tudi zares zelo realno osnovo - zbirko ustvarjenih produktov. Znanne so tržne cene produktov, poznani so posamezni elementi v strukturi cene in tako tudi stroški reprodukcije.

Proizvodna obračunska metoda rešuje tri probleme, in sicer omogoča, prvič, računanje kvantitativno različnih bruto pokazateljev, drugič, pri takem načinu obračuna se ohranja direktna zveza med celotno in čisto produkcijo in, tretjič, z uporabo te obračunske metode dobimo izredno važne strukture družbenega produkta. V deželah, kjer se uporabljajo obravnavane metodologije, se postavlja v ospredje z vso ostrino problem pospešenega in skladnega razvoja njihovih narodnih gospodarstev in struktura družbenega produkta po panogah je za tovrstne analize seveda izrednega pomena.

^{83/} Izjema v tem pogledu je prof. Grdjić, ki je na posvetovanju ekonomistov o metodologiji perspektivnega planiranja v Beogradu 1.1956 zastopal stališče, da bi rabili več globalov, ki na različne načine zajemajo ustvarjeno proizvodnjo.
/Glej Stenografske beleške sa savetovanja o metodologiji perspektivnog planiranja str.53/

/b/ Prednost obravnavanih metodologij v zvezi z opredelitvijo neto oziroma bruto pokazateljev ustvarjene proizvodnje izhaja, drugič, po našem mnenju z marksistične teorije presežne vrednosti. Prednost te teorije pred meščansko teorijo faktorjev se izredno jasno pokaže ob pogojih državnega kapitalizma in socializma, ko nastopi država oziroma družba kot nov pomemben faktor v razdelitvi ustvarjenega produkta.

4.2 Neto družbeni produkt oziroma narodni dohodek je po našem mišljenju teoretsko jasno in enolično opredeljiva kategorija, ki vodi načelno, računana po katerikoli metodi že, do istega kvantitativnega rezultata.

/a/ Definicija neto družbenega produkta kot vrednostnega pokazatelja ustvarjene proizvodnje v narodnem gospodarstvu, obračunanega po proizvodni metodi temelji na teoriji vrednosti oziroma na delitvi vrednosti na preneseno in novoustvarjeno vrednost.

Ko analizira Marx delovni proces kot tak, delovni proces z njegove naturalne plati, govori o treh momentih tega procesa, in sicer o delu, o predmetu, na katerega delo deluje in o sredstvu, s katerim deluje, oziroma Marx govori o predmetnih faktorjih tega procesa /proizvodnih sredstvih/ in o osebnem faktorju /delovni sili/^{84/}. Ti faktorji, tako predmetni kot osebni, so tvorci proizvoda kot uporabne vrednosti. Ko pa analizira Marx delovni proces z družbene plati in zato v neki določeni zgodovinski obliki, konkretno, ko analizira blagovno proizvodnjo, pokaže na posebno vlogo, ki pripada osebnemu faktorju delovnega procesa, ki pripada delu kot edinemu tvorcu vrednosti in presežne vrednosti. S svojo teorijo o dvojnem značaju dela je Marx pokazal, kako ustvarja delo v svoji abstraktni obliki nove vrednosti in kako delo kot konkretno delo ohranja stare vrednosti, kako prenaša vrednost iz proizvodnih sredstev na novoustvarjeni produkt.

Neto družbeni produkt predstavlja celotno novoustvarjeno vrednost v narodnem gospodarstvu, to se pravi, vsoto novoustvarjene vrednosti po proizvajalnih enotah.

Do novoustvarjene vrednosti v neki produkcijski enoti pa pridemo, če iz celotne vrednosti ustvarjene proizvodnje v zadevni enoti izločimo vrednost, ki naj gre za nadomestitev v proizvodnjo avansiranih in potrošenih produkcijskih sredstev. V Marxovi terminologiji: Novoustvarjena vrednost je enaka vrednosti celotnega produkta po odbitku potrošenega konstantnega kapitala.

$$/W_n = W - C/.$$

/b/ Glede obračuna po dghodkovni metodi je načelno tudi povsem nesporno, da ni mogoče kar agregirati vseh dohodkov, ki jih lahko registriramo v stvarnosti, temveč, da je upravičeno zajeti le tiste dohodke, ki izvirajo direktno iz tekoče proizvodnje

84/ KAPITAL I str. 135, str.141.

/tako imenovane dohodke primarne razdelitve/, da pa je treba dohodke, ki so že rezultat ponovne delitve, izločiti iz obračuna.

Problem opredelitve dohodkov iz produkcije je tudi dokaj enostaven, kolikor gre za direktno agregiranje elementov novoustvarjene vrednosti, to je kolikor gre za seštevanje vrednosti delovne sile in presežnega produkta po posameznih proizvodjalnih enotah. Izraženo v Marxovi terminologiji, gre za seštevanje vrednosti variabilnega kapitala in presežne vrednosti / $v + m$ /, kar predstavlja pravzaprav le drug vidik operacije $W_n = W - C$.

/c/ Opredelitev neto družbenega produkta z vidika potrošnje oziroma glede na namen, je načelno seveda prav tako jasna.

Celotna ustvarjena proizvodnja se glede na namen deli v dve veliki skupini, in sicer v proizvodna sredstva in v potrošna sredstva. Skupino potrošnih sredstev tvorijo tako sredstva, ki gredo v definitivno individualno potrošnjo kot tudi za kolektivno potrošnjo. Proizvodna sredstva pa se dele v sredstva, ki krijejo enostavno reprodukcijo in v sredstva razširjene reprodukcije. Neto družbeni produkt sestoji iz potrošnih sredstev in sredstev, ki so namenjena razširjeni reprodukciji; to se pravi iz tistega dela osnovnih sredstev, ki ostane po izločitvi osnovnih sredstev, ki so krita z amortizacijo in presežka v reprodukcijskem materialu glede na začetne zaloge. Problem je tako načeloma jasen ne glede na to, če izračunavamo neto družbeni produkt z direktnim zajemanjem teh skupin produktov ali z razhodki za njihov nakup.

Iz enotnosti posameznih faz ekonomskega krožnega toka, ki teče od proizvodnje preko razdelitve in menjave do potrošnje, nadalje tudi izhaja, da pomeni govoriti o neto družbenem produktu oziroma o narodnem dohodku, govoriti le o različnih izhodiščnih točkah, o različnih zrelisčih na ustvarjeno proizvodnjo. S tega vidika gre torej načelno za kvantitativno enake globale, obračunane po eni ali drugi metodi.

Končno ugotovimo še to, da je neto družbeni produkt oziroma narodni dohodek gotovo izredno važen pokazatelj, ki ima svojo spoznavno vrednost: je pokazatelj ekonomske razvitosti dežele, vir razširjene reprodukcije in materialnega življenjskega standarda. To je pokazatelj, ki služi z različnimi strukturami neštetim analitskim namenom. Nameni, katerim služi ta pokazatelj, so zelo pestri, od tod tudi zahteva po različnih načinih njegovega izračunavanja in tudi raznih klasifikacijah globala.

4.3 Kar se tiče opredelitve bruto pokazateljev ustvarjene proizvodnje, menimo, da je njihova definicija odvisna od namena, za katerega izračunavamo pokazatelje.

Menimo, da je važno načelno razločevanje prenesene in novoustvarjene vrednosti, da pa je stvar konkretnega namena, za katerega računamo bruto pokazatelj, kateri del prenesene vrednosti in v kakšnem obsegu bomo vključili v ta agregat,

kajti spoznavna vrednost določenega bruto pokazatelja je tesno vezana na analitski namen.

Analitski nameni, za katere rabimo obračune ustvarjene proizvodnje, so zelo različni in od tod tudi potreba po raznih bruto pokazateljih. Menimo, da je tako nesmiselno iskati en sam bruto pokazatelj ustvarjene proizvodnje.

Mogoče je in praksa kaže, da so nekateri bruto pokazatelji dejansko važnejši oziroma sposobni, da služijo kot osnova več analizam. Toda to še ni razlog, da bi pripisali ravno enemu bruto pokazatelju naslov "družbenega produkta" kot paralele neto družbenemu produktu.

Mislimo, da je zato nesmiselna diskusija, ki se je razvila pri nas za stari ali za novovpeljani ali za neki tretji koncept bruto družbenega produkta. Naše plansko gospodarstvo ima gotovo drugačne potrebe in tako tudi zahteve glede bruto globalov kot pa kapitalistično, kjer je neko načelno podcenjevanje bruto pokazateljev le še razumljivejše. Podobno kot Sovjeti potrebujemo raznovrstne pokazatelje na različnih nivojih bruta. Na tem mestu se želimo zaustaviti le pri konkretni uporabljivosti navedenih dveh bruto pokazateljev, ki jih je poznala do sedaj naša uradna statistična praksa.

Kljub temu, da za našo uradno statistično metodologijo še vedno velja le definicija bruto družbenega produkta, vpeljana leta 1952, pa si je tudi drugi koncept, bruto družbeni produkt, obračunan po tovarniški metodi, pridobil svoje mesto v sedanji ekonomski praksi in predvsem glede na konkretne potrebe te prakse. Tako n. pr. "Družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije 1957-1961"^{85/} že operira z bruto družbenim produktom kot vsoto bruto produktov posameznih produkcijskih enot, dalje naše prve input-output tablice uporabljajo ta agregat^{86/}, in končno temelji tudi "predlog metodologije društvenih računa" na tako pojmovanem bruto družbenem produktu^{87/}.

Kar se tiče bruto družbenega produkta kot ga pozna današnja naša statistična praksa, menimo, da ima tudi v naših razmerah svoj analitični pomen in s tem upravičenost za izračunavanje.

Prvi pomen za izračunavanje tako definiranega bruto družbenega produkta je gotovo tudi pri nas glede na nerealni izračun amortizacije. Na tem mestu nikakor ne mislimo analizirati in prikazovati vse obširne problematike v zvezi z izračunavanjem amortizacije. Ti problemi so bili pri nas kot tudi v Sovjetski zve-

^{85/} SAVEZNA NARODNA SKUPŠTINA, Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije 1957-1961 Beograd 1957, Kultura.

^{86/} SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU, op.cit. pod 55.

^{87/} ORTHABER, op.cit. pod 56.

zi široko diskutirani. Treba pa je ugotoviti, da se je to vprašanje motrilo predvsem z mikroaspekta, glede na zagotovitev pravilne slike o organski sestavi podjetja, v zvezi z ugotovitvijo pravilne veličine stroškov amortizacije v lastni ceni, v zvezi z zagotovitvijo reprodukcije osnovnih sredstev itd., ni pa se problem postavljajal v luči izračunavanja neto družbenega produkta in njegovega realnega prikaza glede na obračunano amortizacijo.

Drugi razlog za izračunavanje tako definiranega bruto družbenega produkta je po našem mnenju analogen tistemu, ki ga navaja ameriška metodologija.

V vsem povojnem razdobju nismo nikdar uporabljali celotnega amortizacijskega zneska za nadomestitev iztrošenih osnovnih sredstev, ampak se je amortizacijski sklad uporabljal tudi za financiranje novih investicij. Bila so tudi razdobja, ko je bil amortizacijski sklad v celoti blokiran. Danes samo nekatera podjetja, ki so taksativno našteta^{88/}, lahko v celoti uporabijo sama amortizacijski sklad, pri drugih je del tega sklada še vedno blokiran. Poleg tega je treba omeniti še dejstvo, da se tudi prosta amortizacija lahko uporabi ne samo za financiranje nadomestitve iztrošenih osnovnih sredstev, ampak tudi v druge namene in predvsem za soudeležbo pri novih investicijah, ki se financirajo iz Splošnega investicijskega sklada^{89/}.

Amortizacijski sklad je bil torej vseskozi vir uresničevanja naše ekonomske politike, dodatni vir pospešenega investiranja v ključne objekte. Važen pokazatelj s tega vidika so zato bruto in ne neto investicije oziroma bruto družbeni produkt kot vsota neto produkta plus amortizacija.

S tem pa, da menimo, da je izračunavanje bruto družbenega produkta kot vsote neto družbenega produkta in amortizacije v zvezi z določenimi analitskimi nameni smiselno, pa nikakor še ni rečeno, da se tudi strinjamo z nekimi teoretskimi argumentacijami, s katerimi so zagovorniki tega koncepta skušali podpreti svoje stališče.

Glede teorije "dodane vrednosti" menimo, da je zgrešena. Z ekonomskega vidika je smiselno in nujno razločevanje med novoustvarjeno in preneseno vrednostjo. Kar se tiče obeh komponent prenesene vrednosti - prenesene vrednosti iz osnovnih sredstev in prenesene vrednosti iz reprodukcijskega materiala - pa med njima z ekonomskega vidika ni razlike. Razlika, med njima je po eni strani tehnične narave, v načinu, kako se prenaša, po drugi strani pa v problemu statistične ocene obeh veličin. Za Marxa je dodana vrednost le novoustvarjena vrednost, kar je z ekonomskega vidika tudi edino smiselno.

^{88/} NARODNA BANKA FNRJ, Sredstva privrednih organizacija, Metodološki materiali 5, str. 75-76.

^{89/} NARODNA BANKA FNRJ, op.cit. pod 88 str.97, str.104.

Uvajanje "dodane vrednosti" kot kategorije, na kateri naj temelji obravnavani koncept bruto družbenega produkta, je kopiranje stališča nekaterih avtorjev na zahodu, kot smo videli iz prikaza. S tem v zvezi pa bi želeli podčrtati naslednje:

V zahodni literaturi je, prvič, govora o "value added" metodi, s čimer se skuša pojasniti p r o i z v o d n a obračunska metoda, ki se seveda tiče tako neto kot bruto globalov. In drugič, dejstvo je, da večina avtorjev veže pojem dodane vrednosti na n e t o pokazatelj ustvarjene proizvodnje.

Kar se pa tiče utemeljitve, da izraža tako pojmovani bruto družbeni produkt vrednost finalnega produkta nekega narodnega gospodarstva, želimo podčrtati, da gre spet za kopiranje stališča posameznih zahodnih avtorjev, ki uvajajo pojem finalnega produkta s tehničnega vidika. Diskusija pri nas je pokazala, da obravnavani agregat ne zajema v s e h finalnih produktov, gledano s t e h n i č n e g a vidika, in tako seveda ta argument odpade.

Še važnejše je dejstvo, da večina zahodnih avtorjev definira pojem finalnega produkta z e k o n o m s k e g a vidika, glede na končni cilj ekonomske aktivnosti družbe in da tako vsoto vrednosti finalnih produktov narodnega gospodarstva enači z neto družbenim produktom.

4.4 Ker so se v diskusiji pri nas zagovorniki različnih konceptov sklicevali na Marxa, smatramo za umestno, da končno prikažemo tudi naše pojmovanje Marxove definicije bruto družbenega produkta. Marx pozna dva pokazatelja za izražanje vrednosti proizvodnje, in sicer bruto dohodek in bruto proizvod. Marxov pojem bruto družbenega produkta ali kot ga on naziva "bruto produkt" ali "celoletni produkt družbe" obsega celotno, iz produkcijskih sredstev z živim delom na produkt preneseno vrednost in novoustvarjeno vrednost. "Bruto prinos ali bruto proizvod jest cijeli reproducirani proizvod. Isključivši primijenjeni ali nepotrošeni dio stalnog kapitala, vrijednost bruto prihoda ili bruto proizvoda jednaka je vrijednosti predujmljenog i u proizvodnji utrošenog kapitala, postojanog i promenljivog, plus višak vrijednosti koji se cijepa na profit i rentu^{90/}." Prva naša ugotovitev v zvezi z definicijo "celotnega letnega produkta družbe" je, da Marx pri definiranju tega globala ne dela prav nobene razlike med vlogo, ki jo odigra pri tem v proizvodnji potrošeni fiksni del konstantnega kapitala, in vlogo potrošenega cirkulacijskega dela kapitala. Oba elementa vstopata v letni produkt in oba pomenita le iz proizvodnih sredstev preneseno vrednost.

Dalje najdemo pri Marxu res izrečno ugotovitev, da oba dela prenesene vrednosti rezultirata iz proizvodnih sredstev, ki

^{90/} KAPITAL III str. 775

KAPITAL II str. 344

so bila proizvedena v eni p r e d h o d n i h obračunskih period^{91/}. Toda Marx izvaja svojo analizo ob nekaterih predpostavkah^{92/} in ena od njih je tudi ta, da so produkcijske dobe v posameznih vejah vse enake, in sicer enake enemu letu. Konec leta se celotni produkt realizira, med letom pa ni ne nakupov in ne prodaj. Vsak producent ima torej v začetku leta v rezervi vse potrebne elemente za nemoteno potekanje proizvodnega procesa. Nobena proizvajalna enota ne uporablja torej tistega reprodukcijskega materiala, ki je bil proizveden šele v obračunski periodi^{93/}. Zaradi te predpostavke postane brezpomembno vprašanje, kaj je obračunska enota - podjetje ali narodno gospodarstvo kot celota - ker prometa med podjetji med letom kratko in malo ni in rezultira ves, v obračunski periodi potrošen reprodukcijski material iz predhodnega razdobja. Problem večkratnega vračunavanja istih vrednosti se tako ob tej predpostavki sploh ne pojavlja.

Mislimo, da je treba v zvezi z Marxovo definicijo družbenega produkta ugotoviti še dejstvo, da definira Marx pojem družbenega produkta v zvezi s svojo analizo reprodukcije in zaradi te analize^{94/}. Letni produkt je osnova, na kateri gradi funkcionalno shemo reprodukcijskega procesa, ki Marxa tudi edino zanima. Marx želi namreč pokazati, kakšne relacije morajo obstajati med posameznimi materialnimi in vrednostnimi deli družbenega produkta za nemoteno potekanje reprodukcije. Za potrebe analize reprodukcijskega

^{91/} Kapital II str. 389: Razlika koju dobivamo kad od cjelokupne vrijednosti godišnjeg proizvoda odbijemo vrijednost koja mu je dodata radom tekuće godine nije istinski reproducirana vrijednost, već samo vrijednost koja se ponovo javlja u novom obliku egzistencije, vrijednost koja je na godišnji proizvod prenesena s vrijednosti koja je postojala prije njega i koja, prema trajanju postojanih sastavnih dijelova kapitala što su suradjivali u ovogodišnjem društvenom procesu rada, može biti ranijeg ili kasnijeg datuma, koja može potjecati od vrijednosti kakvog sredstva za proizvodnju koje je došlo na svijet prošle godine ili u nizu prijašnjih godina ...

^{92/} Marx n.pr. zajema v družbeni produkt le blagovno proizvodnjo in izpušča iz vida ves neblagovni del družbenega produkta, ker izvaja svojo analizo na modelu čiste kapitalistične proizvodnje. S svojo analizo reprodukcijskega procesa je hotel pokazati zakonitosti nadomeščanja družbenega produkta tako v naturi kot po vrednosti. To nadomeščanje pa se odvija preko trga.

^{93/} Kapital II str. 389

^{94/} Marxovo stališče glede pojma družbenega produkta je tako prvenstveno treba iskati v Kapitalu III 49 poglavje, "Prilog analizi procesa proizvodnje" in v Kapitalu II 3.oddelek.

procesa pa je važno to, da obsega global bruto družbenega produkta celotno preneseno vrednost proizvodnih sredstev ne glede na to, kdaj so ta bila proizvedena.

Da zaključimo, Marx pozna le en bruto družbeni produkt, ki ga definira po eni strani v zvezi z enim in določenim analitičnim namenom, po drugi strani pa na abstraktnem modelu čisto kapitalistične proizvodnje ob vrsti predpostavk. Zato menimo, da je nesmiselno iskati v Marxovi definiciji bruto družbenega produkta konkretno rešitev problema opredelitve bruto globalov, ki jih rabi neko določeno narodno gospodarstvo v zvezi z določenimi analitičnimi nameni.

T R E T J E P O G L A V J E

O CENITVI DRUŽBENEGA PRODUKTA

1. Problem cenitve družbenega produkta v meščanski teoriji in praksi.

1.o Metodologije za obračun družbenega produkta v zahodnih deželah poznajo dve različni osnovi cenitve družbene proizvodnje, in sicer cenitev na osnovi tržne cene /at market prices/ in cenitev na osnovi tako imenovanih stroškov faktorjev /at factor cost/.

Poleg tržne cene, ki je videti na prvi pogled razumljiva in naravna osnova cenitve družbene proizvodnje, ima tudi koncept tako imenovanih stroškov faktorjev kot osnova cenitve, tako v teoriji kot tudi v praksi zahodnih dežel, že svojo zgodovino; izhaja od Bowleya, Stampa, Fluxa in še prej.^{1/} Prve uradne cenitve družbenega produkta po stroških faktorjev so bile objavljene v Veliki Britaniji aprila 1945 ^{2/} in v Združenih državah Amerike leta 1947 ^{3/}. Pomen ene oziroma druge osnove cenitve je med deželami zahoda dokaj različen: V Veliki Britaniji postaneta obe cenitvi - po tržni ceni in po stroških faktorjev - v uradnih statistikah po nekaj letih enako pomembni, medtem ko pa danes že prevladuje mnenje, da je cenitev po stroških faktorjev važnejša, češ da daje boljše sliko realnih odnosov. Uradna statistika Velike Britanije ^{4/} daje sedaj cenitev družbenega produkta samo po stroških faktorjev in total nacionalne potrošnje, ki je formiran na temelju velikih skupin nacionalne potrošnje, vrednotenih po tržnih cenah, je zaradi formiranja družbenih računov tudi reduciran na stroške faktorjev.

^{1/} A.L.BOWLEY, The Division of the Product of Industry, 1919
A.L.BOWLEY and STAMP, The National Income 1924-1927
A.W.FLUX, The National Income
A.L.BOWLEY, The Measurement of Real Income, The Manchester School, Vol. XI, 1940

^{2/} CENTRAL STATISTICAL OFFICE LONDON, An Analysis of the Sources of War Finance and Estimates of the National Income and Expenditure in the Years 1938 - 1944

^{3/} US DEPARTMENT OF COMMERCE, National Income and Product Statistics of the United States 1929 - 1946, July 1947

^{4/} Her Majesty's Stationery Office objavlja spomladi "White Paper" in poleti "Blue Book" s podatki o družbenem produktu.

Nasprotno pa dajejo v ZDA, na Norveškem, v publikacijah Združenih narodov in OEEC, ki sicer tudi poznajo obe osnovi cenitve prednost pri obračunavanju tržni ceni.^{5/}

Uvedeni koncept stroškov faktorjev je izzval na zahodu obširno diskusijo in sicer tako glede teoretske osnove, na kateri temelji, kot tudi glede njegove aplikativne vrednosti.

1.1 V meščanski teoriji vežejo vprašanje dveh osnov cenitve družbenega produkta - cenitev na osnovi tržne cene in cenitev na osnovi stroškov faktorjev - na razločevanje dveh osnovnih skupin namenov, za katere izračunavajo ta pokazatelj: Družbeni produkt naj po eni strani služi kot osnova za proučevanje problemov blaginje, njenega gibanja skozi čas in primerjave med deželami kakor tudi za analizo določenih struktur na temelju globala s tega vidika /n.pr. vprašanje proporcij in njihovega gibanja med osnovnimi skupinami nacionalne potrošnje/. Po drugi strani pa naj družbeni produkt daje osnovo za proučevanje proizvodnih problemov: Gre za analizo gibanja proizvodne zmogljivosti nekega gospodarstva skozi čas ali pa za primerjavo dveh gospodarstev s tega vidika, gre za proučevanje različnih proporcij v narodnem gospodarstvu, predvsem gre za ugotavljanje udeležbe posameznih proizvodnih panog v celotnem družbenem produktu, za analizo relativnega pomena posameznih produkcijskih faktorjev, gre za vprašanje, v katerih panogah se uporablja produkcijska sila gospodarstva, in za ugotovitev potencialne substitucijske možnosti produkcijskih faktorjev /gre za študij njihove alokacije/. V skladu z navedenima dvema osnovnima skupinama analitskih namenov sodi meščanska teorija, da gre pojmovno za dva vidika ekonomskega vrednotenja dobrin oziroma za dva vidika postavljanja ekvivalence med dobrinami, zajetimi v družbenem produktu: ekvivalenco med dobrinami je treba postaviti z vidika potrošnje in z vidika proizvodnje.^{6/}

^{5/}Primerjaj: OEEC, Standardised System, str. 13, kjer je rečeno: "it is more useful to reserve this abbreviated expression /gross national product/ for the gross national product at market prices."
I. OHLSSON, On National Accounting, 1953

^{6/}NICHOLSON, Some Problems in the Measurement of Real National Income, Income and Wealth IV.

J.R. HICKS, The Valuation of the Social Income - A Comment on Professor Kuznets' Reflections, *Economica* 1948/ Avgust

Opozarjamo na tem mestu na našo diskusijo v prvem poglavju, kjer so prikazali meščansko pojmovanje stroškov kot alternativnih stroškov in s tem pokazali, da tudi proizvodne analize temelje na subjektivistični teoriji mejne koristnosti.

Problem gospodarjenja je po meščanski politični ekonomiji problem izbire med alternativami in postavitev ekvivalence med dobrinami terja zato neki koncept zamenljivosti dobrin med seboj. Če gre za družbeni produkt, ki naj služi proizvodnim analizam, so dobrine ekvivalentne, če so zamenljive v tem smislu, da jih je z danimi sredstvi možno proizvajati alternativno. Če pa gre za družbeni produkt zaradi študija blaginje, so dobrine ekvivalentne, če so zamenljive kot alternativno uporabljive za doseg končnega cilja družbene aktivnosti. 7/

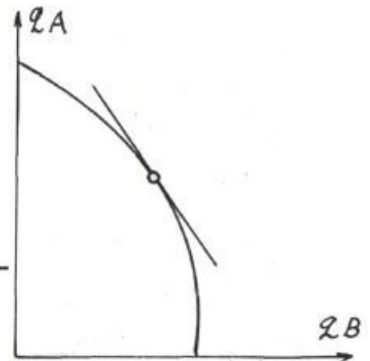
1.2 O problemu blaginje in s tem v zvezi o utemeljenosti tržne cene kot osnove cenitve smo razpravljali že v prvem poglavju in zato tega na tem mestu ne bomo ponavljali, temveč prehajamo takoj na problem ekvivalence dobrin z vidika proizvodnje.

Navedeni pojem zamenljivosti dobrin s produkcijskega vidika zahteva njihovo reduciranje na skupni imenovalac na ta način, da izrazimo odnose zamenljivosti s tehničnimi stopnjami transformacije /tehničnimi koeficienti/, ki povedo, koliko enot drugega blaga ne moremo producirati, če se odločimo za produkcijo še ene enote nekega blaga. 8/ Takih tehničnih koeficientov v vseh mo-

7/ J. R. HICKS, The Measurement of Real Income, Oxford Economic Papers, 1958, June

OHLSSON, op. cit. pod 5, str. 96

8/ Pojasnimo geometrično problem na modelu dveh produktov, produkta A in produkta B. Krivulja ponazarja vse kombinacije produkta A in produkta B, ki jih je mogoče proizvesti z nekimi danimi produkcijskimi faktorji. Krivulja nazorno ponazoruje tehnične možnosti transformacije ali substitucije med dvema produktoma ter jo vsled tega nazivajo transformacijsko krivuljo ali pa krivuljo produkcijskih možnosti. /The production possibility curve/. Krivulja, kot rečeno, preastavlja produkcijske možnosti pri neki dani količini in sestavi produkcijskih faktorjev in pri nekem določenem tehničnem znanju. Če se en ali drug moment spremeni, recimo poveča, se krivulja pomakne proti desni.

Mejna tehnična stopnja transformacije v neki določeni točki krivulje je odnos, ki nam pove, koliko enot nekega produkta je treba žrtvovati, da lahko proizvedemo novo enoto drugega produkta. Mejna tehnična stopnja transformacije, ponazorjena geometrično predstavlja tangento na krivuljo v določeni točki kombinacije.

gočih kombinacijah sicer v praksi ne poznamo, v hipotetičnem gospodarstvu, kjer vlada popolna konkurenca in imamo prosti trg, pa izraža odnos cen tudi mejno transformacijsko stopnjo. 9/

V konkurenčnem produkcijskem ravnovesju odraža cena troje vrst odločitev producentov, ki so med seboj povezane:

a/ vsak produkt se proizvaja na nivoju, ki prinaša producentu maksimalen profit, to je v takih količinah, ko je cena produkta enaka mejnim stroškom;

b/ vsak produkt se proizvaja s produkcijskimi faktorji v taki kombinaciji, da so produkcijski stroški minimalni. Mejni fizični produkt na eno denarno enoto mora biti za vsak faktor enak;

c/ da bodo produkcijski faktorji uporabljeni najbolj učinkovito, jih je treba alocirati tako, da mejna enota inputiranega faktorja v neki proizvodni enoti prinaša isti volumen nekega določenega produkta kot uporaba te enote faktorja v neki drugi produkcijski enoti, ki producira isti produkt. Mejni stroški morajo biti enaki v obeh podjetjih oziroma, produkcijske faktorje je treba alocirati na produkcijo r a z n i h produktov tako, da je vrednost mejnega produkta /Marginal Revenue Product/ nekega produkcijskega faktorja v produkciji vseh vrst blaga enaka.^{10/} Z drugimi besedami, treba je izvršiti tako alokacijo produkcijskih faktorjev na posamezne proizvodnje, da izražajo cene produktov /mejni stroški/ mejno tehnično stopnjo transformacije. N.pr. če sta ceni blaga A in blaga B v razmerju 2 : 1, smo se zaradi proizvodnje zadnje enote A-ja morali odreči proizvodnji dveh enot B-ja, z drugimi besedami, za zadnjo enoto A smo morali angažirati toliko produkcijskih faktorjev, ki bi lahko proizvedli dve enoti B-ja. Če to ne bi bilo tako, če bi bili na drugi točki transformacijske krivulje, če bi n.pr. v točki kombinacije morali za zadnjo enoto A angažirati toliko produkcijskih virov, kolikor bi jih potrebovali za proizvodnjo ene enote B in če bi bile cene obeh produktov še vedno v razmerju 2 : 1, potem bi seveda sledil premik proizvodnih faktorjev na produkcijo A-ja, ker bi bila vrednost mejnega produkta pri produkciji A-ja dvojna v primeri z vrednostjo mejnega produkta v produkciji B-ja. Če ima p v p q to lastnost, da izraža mejno tehnično stopnjo transformacije, potem lahko zamenjamo količino enega blaga za zadnjo količino drugega blaga in pri tem ostane celotna vrednost nespremenjena. To pa je ravno tista karakteristika, ki se

9/ OHLSSON, op. cit. pod 5 str. 96

10/ Vrednost mejnega produkta pa je enaka produktu iz mejnega fizičnega produkta in mejnega dohodka. Mejni dohodek pa je v ravnovesju enak ceni produkta.

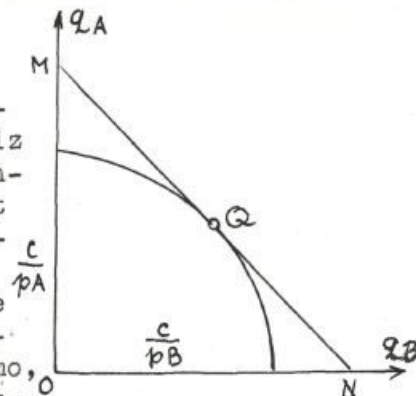
zahteva za proizvodne analize. ^{11/}

Stvarnost je seveda precej drugačna kot pa je model hipotetične, statične ekonomije: tu je po eni strani državna dejavnost, ki onemogoča dosego konkurenčnega ravnovesja zaradi davkov in subvencij, tu so dalje razni monopoli, ki vplivajo na oblikovanje cen. Po drugi strani imamo v stvarnosti opravka tudi z nezamenljivostjo in z ne neskončno deljivostjo produkcijskih faktorjev, ki niso sposobni, da se v vsakem razmerju grupirajo, in to iz tehnoloških in drugih razlogov. Stvarna ekonomija ima tako za posledico dejstvo, da tržna cena ne izraža mejnih stroškov in tako tudi ne tehnične transformacijske stopnje. Zahodna teorija išče zato neko aproksimativno rešitev, in sicer, razumljivo, na strani produkcijskih faktorjev v izrazu "stroškov faktorjev". S tem se pa odpira najprej vprašanje definiranja "stroškov faktorjev" in nato vprašanje redukcije tržne cene glede na postavljeno definicijo stroškov faktorjev.

1.3 Kaj so "stroški faktorjev" po pojmovanju zagovornikov obravnavanega koncepta?

Kot že omenjeno, poudarjajo metodologije zahodnih dežel, da je v ozadju uporabljanega koncepta "stroškov faktorjev" teorija produkcijskih faktorjev kot ustvarjalcev vrednosti produkta. Delež vsakega produkcijskega faktorja v vrednosti ustvarjene proizvodnje je pri predpostavki popolne konkurence in prostega trga določen s ceno, ki se plača zanj na trgu. In pri "factor cost" konceptu gre po mnenju metodologij za idejo reduciranja tržne cene produkta na tiste postavke v njeni strukturi, ki obsegajo kompenzacijo produkcijskim faktorjem za njihovo udeležbo /njihovo storitev/ v proizvodnem procesu. Poleg teh postavk obsega tržna cena še tako imenovane "non factor charges". Razliko med "stroški faktorjev" in tržno ceno tvorijo po mnenju metodologij v bistvu posredni

^{11/} Če problem ponazorimo grafično: Prehod iz naturalnega merila /q merila/ na $\sum pq$ merilo pomeni prehod iz transformacijske krivulje na tangento, ki naj v merjenju nadomešča kot aproksimacija krivuljo. Dolžino bilančne premice /price-line/ določa $\frac{c}{p_A}$. Naklon te premice pa razmerje cen. Lega oziroma potek transformacijske krivulje ni znan, pač pa vemo, da je točka Q / $\sum pq$ / optimalna proizvodna kombinacija. To se pravi, da vse ostale produkcijske kombinacije tudi lahko realiziramo; krivulja leži torej v celoti znotraj trikotnika ONM. Bilančna premica je tangenta na krivuljo v točki kombinacije. Tako se tangenta, ki predstavlja tehnično transformacijsko stopnjo, v tej točki produkcijskega ravnovesja krije z bilančno premico, katere lega je določena z razmerjem cen.

davki in subvencije, ki se v zahodni literaturi obravnavajo kot posredni davki z negativnim predznakom^{12/}. O vsem tem je bilo že govora v II. poglavju.

Glede na spoznavno vrednost družbenega produkta, obračunanega na tej osnovi v zvezi s postavljenim konceptom zamenljivosti z vidika potreb proizvodnih analiz je potrebno, da se zaustavimo na naslednjih treh momentih:

/1/ Tu gre najprej za problem cenitve na načelu mejnih stroškov nasproti povprečnim stroškom. Zagovorniki obravnavanega koncepta stoje na stališču, da morajo stroški faktorjev izražati mejne stroške, ker da so le tovrstni stroški relevantni za določitev pogojev produkcijskega ravnotežja.

/2/ Dalje, "stroški faktorjev" kot ponderji "p" v pq morajo izražati tehnično transformacijsko stopnjo, če naj bo obračunani družbeni produkt smiselna osnova za proizvodne analize. Problem transformacije pa ima svoj kratkoročni in dolgoročni aspekt. Produkcijske storitve delimo namreč na fiksne in variabilne glede na prenosnost produkcijskih faktorjev, ki te storitve opravljajo. Navedeno razločevanje pa je seveda relativno in odvisno od dolžine časovnega razdobja, kajti z daljšanjem časovnega intervala prehajajo fiksne storitve v variabilne. Na mejne stroške pa vplivajo le variabilne storitve in zato je razločevanje kratkoročnega oziroma dolgoročnega aspekta transformacije oziroma stroškov prvorazrednega pomena.

V obravnavanem konceptu "stroškov faktorjev" gre za kratkoročne mejne stroške, ker obstoji vsa procedura formiranja "stroškov faktorjev" le v tem, da se od tekoče tržne cene odbijejo posredni davki, zmanjšani za subvencije. ^{13/}

12/HICKS, op. cit. pod 6

US DEPARTMENT OF COMMERCE, National Income 1954 Edition, Washington, str. 39

R. RUGGLES, National Income and Income Analysis, 1949, str. 71

UN, A System of National Accounts, New York, 1953

CENTRAL STATISTICAL OFFICE, National Income Statistics, London

13/ Prof. Hicks v svoji polemiki s prof. Kuznetsom /Primerjaj, HICKS op. cit. pod 6/ izrečno ugotavlja, da je za potrebe proizvodnih analiz treba iti še naprej in formirati "stroške faktorjev" ne le kot kratkoročne, ampak tudi kot dolgoročne marginalne stroške. Prof. Hicks zavrača idejo, da se krivulja dolgoročnih marginalnih stroškov krije s krivuljo povprečnih stroškov in meni, da predstavljajo določeni stroški tudi v najdaljših razdobjih "overhead costs".

/3/ In končno postavljamo vprašanje, kaj pomeni eliminiranje posrednih davkov? ^{14/}

Omeniti moramo predvsem, da srečamo v zahodni literaturi več različnih argumentov za navedeni postopek s posrednimi davki.

Tu je najprej stališče, da pomenijo neposredni davki produkcijske stroške nekega podjetja, posredni pa ne. Zagovorniki tega stališča smatrajo za odločilno dejstvo, da so neposredni davki vezani s konkretnim angažiranjem nekega specifičnega produkcijskega faktorja in tako zajemajo stroške uporabe tega določenega faktorja. Nasprotno se posredni davki ne morejo vezati na neki določen produkcijski faktor. ^{15/} Drugi navajajo trditev, da predstavlja agregat po odbitku posrednih davkov dohodke produkcijskih faktorjev. ^{16/} Tretji menijo, da je treba kot odločilni kriterij za vključitev oziroma ne vključitev določenih vrst davkov postaviti kriterij "prevalitve". ^{17/} In četrti argument, ki ga srečamo v meščanski literaturi v zvezi z obrambo koncepta "factor cost", je vezan na razločevanje posrednih in neposrednih davkov glede na to, ali določeni davki vplivajo direktno na relativne cene ali ne. ^{18/}

^{14/} Zagovorniki koncepta "stroškov faktorjev" obravnavajo subvencije enako kot posredne davke, toda samo z negativnim predznakom. /Primerjaj, CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op. cit. pod 12 str. 12-13

GILBERT, JASZI, DENISON, SCHWARTZ, Objectivec of National Income Measurement, Rewiew of Economics and Statistics, 1948/3

DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 12 str. 34

^{15/} E. DENISON v svojem poročilu o tripartitni diskusiji o tem problemu, ki se je vršila med predstavniki USA, Kanade in Velike Britanije septembra 1944, poroča, da so Kanadčani odločno na stališču tega kriterija. /Primerjaj: E. DENISON, Report on Tripartite Discussion of National Income Measurement, Studies in Income and Wealth Vol. X/. Isto stališče zastopa tudi R. Ruggles. /Primerjaj, RUGGLES, op.cit. pod 12/

^{16/} Ta argument navaja angleška uradna statistika. Primerjaj, Central Statistical Office, op. cit. pod 12. str. 12-13, kjer je ugotovljeno: "Thus although indirect taxes form part of producer's costs, they do not form part of the income of factors of production."

^{17/} Kriterij prevalitve kot odločilni kriterij pa so vzeli predvsem Amerikanci in OZN /Primerjaj, DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 12 in UN, op. cit. pod 12. J. LINDEMAN, Income Measurement as Affected by Government Operations. St.i. I.a.W. Vol. 6.1943.

^{18/} Ta argument najdemo v "White Paper" 1945-Avgust, p.735.

Na osnovi navedenih argumentov, zlasti prvega in tretjega, ki se tako v metodologijah kot v literaturi nasploh najpogosteje postavljata, lahko ugotovimo, da je v konceptu "factor-cost" usvojen mikroanalitičen pojem stroškov. Še ože, v "stroške faktorjev" se zajemajo le tiste postavke, ki z vidika individualnega producenta pomenijo strošek /normalni profit je seveda tudi vsebovan/ in ki so pri njegovih produkcijskih presojah in odločitvah relevantne.

1.4 Zagovorniki koncepta "stroškov faktorjev" navajajo sami določene omejitve, s katerimi je treba računati pri uporabi izračunov na tej osnovi cenitve.^{19/} Gre pravzaprav za dve vrsti pripomb.

Prvič, zagovorniki navedenega koncepta se zavedajo, da imamo v praksi opravka z monopoli in nepopolno konkurenco, ki vpliva na dohodke faktorjev, katerega vpliva pa z navedenim konceptom stroškov faktorjev nismo eliminirali. Dalje menijo, da je treba računati z začasno ali trajno neprenosnostjo faktorjev na razne uporabe, kar vse omejuje uporabnost ob teh stvarnih pogojih izračunanih "stroškov faktorjev" za navedene analize. Med načelne probleme, ki po mnenju samih zagovornikov nimajo preciznega teoretskega ozadja, sodi dalje sama predpostavka o prevajevanju davkov. Dalje navajajo kot več ali manj konvencionalno rešitev obravnavanje subvencij in pa obresti od državnih dolgov.

Druga vrsta pripomb samih zagovornikov se tiče konkretne klasifikacije davkov na posredne in neposredne glede na postavljeni kriterij, ali se neki davek prevale ali ne. Na diskusijo postavljajo prvenstveno davek od dobička korporacij. Kljub teoretski nejasnosti glede vprašanja, ali se ti davki prevale ali ne, menijo, da so statistične raziskave pokazale, da je dobiček korporacij pred odbitkom davkov manj občutljiv za spremembe v davčni stopnji kot pa po odbitku davkov in da je zaradi tega boljša osnova za analize ekonomskih zakonitosti, ki se izražajo v gibanju različnih vrst dohodkov. Kot problematične navajajo dalje tiste davke, ki jih plača potrošnik, ki pogosto ne grede v breme tekočih stroškov podjetja, kot n.pr. registracijske takse. Dalje se je po njihovem mnenju pokazalo, da je za določene analize treba reducirati celo neposredne davke.

Kljub vsem tem omejitvam pa zagovorniki tega koncepta trdijo, da "factor cost" osnova zagotavlja dovolj realistična in koristna ekonomska merjenja. Omenimo še to, da so uporabe na tej osnovi obračunanega družbenega produkta v statistični praksi zahoda reducirali na strukturne analize, predvsem na študij relativnega pomena panog in alokacije sredstev ter da so se več ali manj odrekli možnosti formiranja indeksa produktivnosti na podlagi sub-

^{19/}Primerjaj: DEPARTMENT OF COMMERCE, op. cit. pod 12, str. 39-40, str.55

stitucijskih krivulj in možnosti komparativnih analiz produktivnosti skozi čas s tega vidika.^{20/}

1.5 Kot rečeno, je uvedba navedenega koncepta stroškov faktorjev v metodologijah zahodnih dežel izzvala obširno diskusijo, ki je zelo kritično osvetlila vrednost "factor cost" kot alternativne osnove cenitve družbenega produkta. Kritiko v sami meščanski teoriji bi lahko razdelili v tri skupine, in sicer gre za načelne pripombe na navedeni koncept /1.6/, dalje za kritiko operativne definicije /1,7/ in končno za kritično oceno aplikativne vrednosti navedenega koncepta /1.8/.

1.6 /a/ Med načelne kritike bi uvrstili najprej tiste, ki navajajo, da je teoretsko upravičena le ena osnova cenitve, ki vodi le do enega kvantitativnega globala. Med obravnavanimi kritiki obstoje določene razlike v argumentaciji tega stališča in celo razlike v definiranju te edine osnove cenitve. To, kar jih povezuje, pa je dejstvo, da vsi odklanjajo obstoječi "factor cost" koncept kot mikroanalitični pojem stroškov faktorjev oziroma, da odklanjajo na tej osnovi obračunani družbeni produkt kot relevantno osnovo za potrebe proizvodnih analiz na makroplanu ob današnjih pogojih državnega kapitalizma.^{21/}

V to skupino bi uvrstili, prvič "tiste zahodne teoretike", ki trdijo, da obsega družbeni produkt, ocenjen po tržnici cen, v celoti dohodek, ustvarjen od produkcijskih faktorjev. Navedeno trditev zagovarjajo na eni strani neki teoretiki, ki

^{20/} Metodologija USA sploh ne omenja indeksa produktivnosti. Primerjaj: Department of COMMERCE, op. cit. pod 12 str.39-40/. HICKS pa, ki je 1.1940 začel diskusijo dveh osnov cenitve z vidika blaginje in produktivnosti, kasneje izrečno ugotavlja, da vrednost merila produktivnosti ni, vsaj prvenstveno ne, za komparativne analize, temveč, da je smisel tega merila v tem, da dobimo oceno o tem, čeprav grobo, kaj bi dosegli z obstoječimi produkcijskimi kapacitetami, če bi jih uporabili drugače kot so pa bile dejansko uporabljene.

/Primerjaj: J.R. HICKS, The Valuation of the Social Income, Economica, 1940.

HICKS, op. cit. pod 6

^{21/} S. KUZNETS, On the Valuation of Social Income-Reflections on Professor Hicks' Article II, Economica 1948/ May

S. KUZNETS, National Income - A New Version, RES 1948/3

S. KUZNETS, Government product and National Income, Income and Wealth I, 1950

R. FRISCH, Market Price versus Factor cost in National Income Statistics, Sankhya, The Indian Journal of Statistics, 1955

ROLPH, The Concept of Transfers in National Income Estimates, The Quarterly Journal of Economics, 1948/ May

P. SAMUELSON, Economics, str.240

vztrajajo na klasično pojmovanih produkcijskih faktorjih. Del ustvarjenega dohodka je po njihovem mnenju kot transfer v obliki davkov /vseh, posrednih in neposrednih/ prenesen na državo. Država torej ne nastopa kot produkcijski faktor, temveč kot transferni prejemnik dohodka, kajti tudi sicer pritekajo dohodki osebam ne zato, ker nekaj store, temveč zato, ker nekaj imajo.^{22/}

Zgornjo trditev postavljajo na drugi strani tudi tisti teoretiki, ki menijo, da je treba na današnji stopnji razvoja kapitalizma oziroma vloge države revidirati klasični koncept produkcijskih faktorjev.^{23/} Po njihovem mnenju je koncept "factor cost" dediščina iz časov, ko so trdili, da so samo produkti privatne dejavnosti ekonomske dobrine, in ko se je država in njeno delovanje štelo več ali manj za potrebno zlo. Sodijo, da je treba na današnjo državo gledati kot na produkcijski faktor, ki opravlja določene storitve /n.pr. organizira produkcijski proces kot celoto/ in da so posredni davki merilo prispevka države.

Razločevanje med obema navedenima osnovama cenitve /po tržni ceni in po factor cost postavlja po njihovem mnenju alternativo: ali je treba usvojiti stališče, da produkcijski faktorji ne prejmejo vsega, kar so ustvarili, da obstoji tako "neki brezdelni razred", ki si prisvaja del družbenega produkta, ali pa je treba usvojiti stališče, da imamo dve vrsti gospodarsko kreativnih elementov: ene, ki jih nazivamo produkcijski faktorji, in druge, ki jih ne prištevamo v to skupino. V tem primeru bi bilo treba pojasniti, zakaj daje prva skupina kreativnih elementov oziroma njihov delež v ustvarjenem produktu boljše osnovo za proizvodne analize. Ne glede na to, katero alternativo izberemo, zatrjujejo, da koncept stroškov faktorjev, kot se uporablja sedaj, ne more odgovoriti potrebam makroanaliz, ko je s pojmom narodno gospodarstvo treba razumeti i n t e g r i r a n o p r o d u k c i j s k o i n k o n s u m n o e n o t o , ko se državni sektor mora vključiti kot enako važen sektor, ki je, gledano logično, enakopraven s privatnim sektorjem. In tržna cena z vsemi pomanjkljivostmi vendarle predstavlja cenitveni sistem, ki je dejansko v veljavi, ki služi kot baza za tekoče operacije v času, ko se delajo obračuni družbene proizvodnje in ki je zato merilo v resnično ekonomskem smislu.

V to skupino uvrščamo, d r u g i č , tudi prof. Kuznet-sa ^{24/}, ki, kot že omenjeno, tudi stalno izračunava dohodek za ameriško gospodarstvo, toda na temelju tako imenovane "nove verzije narodnega dohodka", ki se razločuje tudi od Departmentovega obračuna po tržni ceni.

^{22/} ROLPH, op. cit. pod 21

^{23/} FRISCH, op. cit. pod 21

^{24/} KUZNETS, op. cit. pod 21

S.Kunets sodi, da sta družbeni produkt, obračunan po tržni ceni, in družbeni produkt, obračunan po stroških faktorjev, sicer dve logični kategoriji, da pa gre za isti kvantitativni total. Po njegovem mnenju je tako za proučevanje blaginje kot za proučevanje proizvodnih problemov podlaga narodni dohodek, kot ga pojmuje on, to je vsota privatnih dohodkov, po odbitku vseh davkov plus finalni produkt države. Ta teza temelji na njegovem konceptu stroškov faktorjev oziroma na njegovi klasifikaciji produkta državne dejavnosti in na uvajanju načela realnih dohodkov.

S.Kuznets meni, da je Departmentov koncept stroškov faktorjev za analizo proizvodnih problemov z vidika družbe kot celote preozek. Stroški faktorjev nekega blaga niso z vidika družbe, samo stroški, ki nastajajo v podjetju, kjer se zadevno blago proizvaja, ampak tudi stroški, ki so nastali v zvezi s proizvodnjo tega blaga neke drugje v gospodarstvu, konkretno v državni upravi. Resnični stroški faktorjev celotne družbene proizvodnje so zato enaki neto družbenemu produktu, obračunanemu po tržni ceni.

Kuznetsov koncept stroškov faktorjev je, prvič, logična posledica njegove klasifikacije državnega produkta in posredni davki so le alocirani stroški državne dejavnosti v zvezi s produkcijo v materialni sferi. Drugič, Kuznets zastopa s tem konceptom stroškov faktorjev, vsaj na področju posrednih davkov, tezo, da davki pomenijo vrednost produkta državne dejavnosti; posredne davke obravnava torej kot nakup medfaznega državnega produkta. S tem stališčem seveda Kuznets zanika druge funkcije, ki jih davki kot instrument države v njeni ekonomsko socialni politiki danes gotovo imajo, ko je n.pr. spreminjanje davčne stopnje popolnoma neodvisno od obsega državnih storitev.

Druga karakteristika Kuznetsove "nove verzije narodnega dohodka" je uvajanje načela realnih dohodkov. Kuznets sodi, da je resnična ponudna cena za neki produkcijski faktor, ki se tudi edino upošteva pri presoji prednosti različnih zaposlitev itd., seštevek neto dohodka tega faktorja /to se pravi dohodek po odbitku neposrednih davkov/ plus storitve države temu faktorju. Resnična relativna ekonomska teža faktorja je njegov neto donos in zato so ponderji faktorjev njihovi realni dohodki in ne stroški.

Načelo realnih dohodkov terja alokacijo finalnega državnega produkta na posamezne nosilce dohodkov in s tem eliminira politiko države v distribuciji neposrednih davkov, kar daje gotovo realnejšo sliko o relativnem pomenu faktorjev. Teza o agregiranju "dejanskih" dohodkov pa vodi do zaključka, da davki niso merilo vrednosti državnega produkta. To pa pomeni negacijo stališča glede posrednih davkov v zvezi s konceptom stroškov faktorjev.

/b/ V drugo skupino načelnih ugovorov proti "factor cost" konceptu bi zbrali tiste, ki se dotikajo ene ali druge teoretske utemeljitve za diferencialno obravnavanje posrednih in neposrednih davkov.

Ker je bil kriterij "prevalitve" postavljen kot centralni kriterij v večini metodologij, je seveda tudi kritika uperjena predvsem proti temu argumentu.^{25/} Splošna meščanska ekonomska teorija zavzema prvič stališče, da gre v praksi le za delno prevalitev posrednih davkov.^{26/} Razločevanje med posrednimi in neposrednimi davki glede na prevaljevanje nima torej teoretske utemeljitve in je lahko kvečjemu le groba aproksimacija glede na statistične potrebe.

In dalje, načelno se odreka, da bi bil lahko vpliv davkov na cene obdavčenih produktov osnova za odločitev ali se neki

^{25/}KUZNETS, op. cit. pod 21, National Income-a new Version, str.160

C. WARBURTON, Studies in Income and Wealth Vol.6, 1943

C. WARBURTON, Accounting Methodology in the Measurement of National Income, Studies in Income and Wealth I

^{26/}Krivulja ponudbe, ki predstavlja količine, katere je producent pripravljen proizvajati ob odgovarjajočih cenah, se zaradi uvedbe posrednega davka /oziroma zaradi povečane davčne stopnje/, ki predstavlja spremembo v pogojih ponudbe /nov strošek/ premakne proti levi. To se pravi, da je po uvedbi davka producent pripravljen producirati manjše količine ob posameznih cenah v primerjavi s situacijo pred uvedbo davka. Krivulja povpraševanja, ki je določena s pogoji povpraševanja, ostane zaradi davka ista: Konsument je pripravljen kupiti iste količine po odgovarjajočih cenah kot prej, ker se pogoji povpraševanja niso spremenili. Manjša ponudba povzroči, da se cene dvignejo; večja cena pa spet zmanjša povpraševanje in kolikor povpraševanje pade, pade tudi cena. Za ta padec cene se davek ni prevalil na postrošnika, ampak gre na breme producenta. Nova tržna cena /po uvedbi davka/ se formira na sečišču nove /premaknjene/ krivulje ponudbe in prvotne krivulje povpraševanja. Krivulja povpraševanja slej ko prej določa, katera točka na krivulji ponudbe je realna. Nova tržna cena predstavlja za konsumenta višjo, za producenta pa nižjo ceno od prejšnje, količina kupljenega in ponujenega blaga pa je manjša v primerjavi s prvotno. Razlika v cenah, ki ju utrpita producent in konsument odteče državi v obliki davka. Producent je plačal davek, a nova cena produkta ni višja od prejšnje za celotni davek, del davka se ni prevalil in ga nosi sam producent.

/Primerjaj: SAMUELSON, op. cit. pod 21, stran 382 - 384/

davki upoštevajo ali ne pri obračunu narodnega dohodka.^{27/} Za vključitev ali ne vključitev posameznih davkov je relevantna po mnenju teh kritikov u p o r a b a davkov; gre torej za odgovor na vprašanje, ali se s pobranimi davki /posrednimi ali neposrednimi/ finansira finalni državni produkt ali ne.

Ker je v praksi nemogoče razločevati različne kategorije državne aktivnosti glede na vire financiranja, je treba po mnenju teh kritikov vse davke izključiti in vključiti vrednost državnega finalnega produkta.

/c/ Koncept stroškov faktorjev naj bi zagotovil, kot ugotovljeno, pretvorbo dejanske tržne cene v ceno hipotetičnega ravnovesja, v ceno, ki izraža zelo pomembne stvari oziroma odnose in ki zaradi tega omogoča formiranje agregata, ki bi lahko služil vrsti proizvodnih analitičnih namenov. T r e t j a skupina n a č e l n i h kritikov koncepta "factor cost" načinja zato problem nepopolne konkurence oziroma problem vpliva monopolov na oblikovanje cen, problem, ki ga navedeni koncept "factor cost" povsem pušča ob strani. Dejstvo oblikovanja cen ob pogojih nepopolne konkurence jemlje po mnenju teh kritikov ^{28/} obravnavanemu konceptu stroškov faktorjev vsako vrednost za analize na liniji teorije konkurenčne cene.

S tem v zvezi so v zahodni teoriji sprožili tudi diskusijo glede marginalnega načela cenitve. Pojavilo se je stališče, da bi bilo pri takem dejanskem stanju pravilneje jemati za ponder p o v p r e č n e stroške produkcijskih faktorjev, ker bi se s tem monopolni dobički odstranili iz ponderacije in ker se povprečni stroški že tako in v vsakem primeru uporabljajo za državne storitve za cenitev bančnih in zavarovalskih storitev.^{29/}

^{27/}Primerjaj: S. KUZNETS, Government Product and National Income
G. COLM, Public Revenue and Public Expenditure in
National Income, Studies in Income and
Wealth I

I.R. BOWMAN a. R. EASTERLIN, An Interpretation of
the Kuznets a.
Department of Commerce Income Concepts,
RES, 1953

^{28/}OHLSSON, op. cit. pod 5 str. 103

J. MAYER, Proposals for Improving Income and Product Concepts, RES 1954

T. JACKSON, Social Accounting in Eastern Europe, Income and
Wealth IV

WARBURTON, op. cit. pod 25

^{29/}OHLSSON postavlja vprašanje povprečnih stroškov kot osnove cenitve tudi za kratkoročni aspekt transformacije. /Primerjaj, OHLSSON, op. cit. pod 5 str. 97/

V zahodni literaturi so bili navedeni še drugi načelni pomisleki proti konceptu "stroškov faktorjev", vendar jih na tem mestu ne bomo podrobneje obravnavali, ker so ostali omejeni na posamezne avtorje^{30/}.

1.7. Prehajamo na drugo vrsto kritik, ki se tičejo o p e - r a t i v n e d e f i n i c i j e oziroma konkretne klasifikacije davkov na posredne in neposredne davke.

Na diskusijo je bil postavljen predvsem davek na profit korporacij^{31/} glede na kriterij klasifikacije o prevalitvi davkov. Dalje oporekajo stališču, da je davek od lastnine posredni davek in da se prevaljuje na potrošnika^{32/}. Tovrstni davki so v glavnem naloženi v lokalnih mejah in zato zelo variirajo od kraja do kraja in padejo po mnenju kritikov v glavnem na dohodek, ne pa na ceno, ker se cene teh produktov oblikujejo na nacionalnih trgih.

1.8. V tretjo skupino bomo zajeli tiste kritike v meščanski teoriji, ki zadevajo a p l i k a t i v n o v r e d n o s t družbenega produkta, obračunanega na osnovi "stroškov faktorjev".

Koncept "stroškov faktorjev" je v zahodni literaturi kritiziran tako v zvezi z i n d e k s o m p r o d u k t i v n o s t i / a / kot tudi s s t r u k t u r n i m i a n a l i z a m i / b /.

^{30/}J. Kuhn /primerjaj njegovo razpravo: The Usefulness of the Factor Cost Concept in National Income Accounting, RES, 1954/ trdi, da je pojem stroškov faktorjev kot "oportunity costs" smiseln le za parcialne analize, da pa je z družbenega vidika nesmisel.

Dalje najdemo v zapadni literaturi trditev, da ni definicija stroškov faktorjev v statističnih cenitvah ista kot jo zahteva pogoj proporcionalnosti. /Primerjaj, NICHOLSON, National Income at factor cost or market prices, Economic Journal 1955, str. 216-224/.

Factor cost koncept odklanja tudi Samuelson, ki meni, da je treba ostati pri tržni ceni, kot edini osnovni cenitve, kljub vsem njenim nedostatom, ker za obravnavanim konceptom ne vidi nobene logike. Meni pa, da bi poleg neto družbenega produkta, obračunanega po tržni ceni, bilo smiselno izračunavati še "razpoložljivi dohodek". /Primerjaj, SAMUELSON, op. cit. pod 21/

^{31/}KUZNETS, op. cit. pod 25

^{32/}WARBURTON, op. cit. pod 25

/a/ Ugotoviti moramo najprej, da je bil problem formiranja indeksa produktivnosti v primerjavi z diskusijo indeksa blaginje v zahodni literaturi dosti manj diskutiran in to gotovo zaradi rezultatov, ki so po mnenju večine, kot bomo videli, na tem področju še mnogo manj vspodbudni kot pa v zvezi z interpretacijo blaginje^{33/}.

Na kakšnem teoretskem ozadju temelji obravnavani indeks produktivnosti?

Predpostavimo, da imamo podatke o ustvarjeni družbeni proizvodnji v dveh situacijah, v situaciji A in v situaciji B. Podatek vsake situacije je dvodimenzionalen, in sicer gre za proizvedene količine $/q_i/$ produktov in pa njihove cene $/p_i/$, torej $A/\sum p_1 q_1/$ in $B/\sum p_2 q_2/$.

Na podlagi teh podatkov želimo sedaj interpretirati gibanje proizvodnje zmogljivosti /produktivnosti/ gospodarstva med obema situacijama^{34/}.

V zvezi s cenami $/p/$ kot ponderji moramo podčrtati dve, in sicer, prvič, da po predpostavki razmerje cen izraža glede na analitični namen /gre za proizvodne analize/ tehnično transformacijsko stopnjo; razmerja zamenljivosti, med dobrinami so izražena s tehničnimi koeficienti, ki nam povedo, koliko enot druge dobrine ne moremo producirati, če se odločimo za produkcijo še ene enote neke dobrine. In drugič, po predpostavki imamo opravka s cenami produkcijskega ravnovesja, ko veljajo določeni marginalni proizvodni pogoji.

Analogno kot pri indeksu blaginje tudi tu postavljajo kriterij za gibanje produktivnosti na temelju primerjave indeksa nominalnega družbenega produkta

$$/ E = \frac{\sum p_2 q_2}{\sum p_1 q_1} / \quad \text{s Paaschejevim} \quad / P = \frac{\sum p_2 q_2}{\sum p_1 q_2} /$$
$$\text{oziroma Laspeyresovim indeksom cen} \quad / L = \frac{\sum p_2 q_1}{\sum p_1 q_1} /.$$

^{33/} Ta problem so obravnavali predvsem:

HICKS, op. cit. pod 6

KUZNETS, op. cit. pod 21

R. STONE, Quantity and Price Indexes in National Accounts

OHLSSON, op. cit. pod 5

^{34/}

Pod produktivnostjo razumejo totalno produktivnost, ne pa donos na enoto faktorja v običajnem smislu.

/Primerjaj, HICKS, op. cit. pod 6/

/Kriterij postavljajo v indeksni obliki, ker navadno ne razpolagamo z ločenimi podatki q_i in p_i , temveč z razhodki $/ p_i q_i /$.

Kaj je vsebina pogojev, postavljenih na temelju primerjave E in P oziroma E in L? V vsakem časovnem razdobju imamo določeno kolekcijo dobrin $\sum q_2$ in $\sum q_1$, ki sta seveda med seboj različni. Zaradi primerjave je treba obe kolekciji reducirati na skupni imenovalec in ponderji so cene, katerih razmerje izraža tehnično transformacijsko stopnjo. To se pravi, da output interpretirano v luči inputiranih faktorjev.

Če je $E > P$ in če je $E > L$, je porast produktivnosti nesporen. Če je E v obeh primerih manjši, je padec produktivnosti nesporen. Če pa je E v enem primeru večji in v drugem manjši, pa je situacija nejasna.

V nasprotju z diskusijo indeksa blaginje pri indeksu produktivnosti ostajajo več ali manj le na formulaciji osnovnih pogojev E:L in E:P za ugotovitev gibanja produktivnosti ter diskusija ni šla, vsaj za sedaj, še dalje v vse mogoče miselne modele in definicije, kot je to, kot smo videli primer, pri indeksu blaginje^{35/}. Prof. Little n.pr. v zvezi z gornjimi kriteriji trdi, da je proizvodnja porasla od situacije A do situacije B, če je mogoče produkcijske faktorje v situaciji B tako pregrupirati, da bi bila proizvodnja vsake dobrine, v situaciji B večja, kot pa je bila v situaciji A^{36/}.

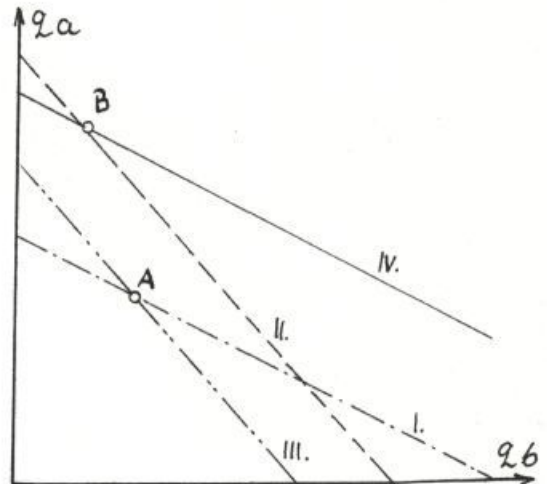
Pojasnimo problem z geometričnim prikazom na modelu dveh vrst blaga. Primerjava gibanja produktivnosti med obema situacijama je izvedena na podlagi substitucijskih krivulj producenta.

Naši podatki A $/ \sum p_1 q_1 /$ in B $/ \sum p_2 q_2 /$ nam določajo geometrijsko dve točki v polju. Iz podatkov seveda ne poznamo poteka produkcijskih krivulj, a vemo, da točki ležita na določenih krivuljah, ker gre v vsakem primeru za eno od produkcijskih možnosti pri nekih danih produkcijskih virih in tehnološkem znanju. Ker gre, po predpostavki, za ravnovesni točki, je tehnična stopnja transformacije v tej točki enaka razmerju cen oziroma razmerju mejnih stroškov. Izraženo geometrično, tehnična stopnja transformacije, ki predstavlja tangento na krivuljo v dani točki, sovpada z bilančno premico, katere dolžina je dana z $\sum pq$ in katere naklon je določen z razmerjem mejnih stroškov. V nadaljnjem sedaj nadomestimo krivulje produkcijskih

^{35/} Prof. Hicks definicije sploh ne postavlja. /Primerjaj, HICKS, op. cit. pod 6/. Prof. Kuznets pa v polemiki z njim skuša modificirati njegov kriterij za družbeno blaginjo v kriterij za družbeno produktivnost. /Primerjaj, KUZNETS, op. cit. pod 21 str. 119/

^{36/} LITTLE, A Critique of Welfare Economics, str. 222

možnosti z bilančnimi premicami in delamo analizo aproksimativno na njihovi osnovi. $\sum p_2 q_2$ predstavlja premico II skozi točko B - $\sum p_1 q_1$ predstavlja premico I skozi točko A. $\sum p_2 q_1$ predstavlja paralelo III premici II skozi točko A in $\sum p_1 q_2$ predstavlja paralelo IV premici I skozi točko B. Če gre za porast produktivnosti, potem mora premica II

ležati desno od premice III in premica I levo od premice IV. To se pravi, če bi v situaciji A proizvedene dobrine $\sum q_1$ hoteli proizvesti ob pogojih situacije B /pri teh tehničnih transformacijskih stopnjah oziroma stroških/, bi jih lahko proizvedli in bi proizvodnja terjala manj angažiranih produkcijskih sredstev, kot pa proizvodnja kolekcije razdobja B. To se pravi, da bi šlo za neko kombinacijo na nižji produkcijski krivulji kot pa v razdobju B. Drugi test $\sum p_1 q_1 < \sum p_1 q_2$ nam pove kot rečeno, da leži premica I bolj levo kot premica IV, to se pravi, da uporabimo ob pogojih situacije A za proizvodnjo kolekcije dobrin B več produkcijskih sredstev kot jih imamo v situaciji A dejansko na razpolago, da gre torej za produkcijo na eni izmed višjih produkcijskih krivulj.

Kritika v zahodni literaturi je postavila na diskusijo predvsem predpostavke, ki jih zahteva taka medčasovna primerjava oziroma možnost interpretacije produktivnosti na temelju substitucijskih krivulj producenta.

Poleg diskusije glede obračunske cene kot izraza tehničnih stopenj transformacije oziroma poleg diskusije pojma "stroškov faktorjev", o čemer je bilo že govora, je kritika v zvezi z indeksom produktivnosti pokazala najprej na dejstvo, da v primeru substitucijskih krivulj ni mogoče kar tako predpostavljati oblike krivulje, kot je bil to primer pri indeksu blaginje oziroma pri indiferenčnih krivuljah. Pri slednjih je padajoča stopnja substitucije pomenila, da so krivulje nujno konkavne. Substitucijske krivulje so pa lahko konveksne, konkavne ali pa ravne črte, glede na to, ali gre za padajoči, rastoči ali pa konstantni donos. Krivulje oziroma njenega poteka ni mogoče predpostavljati, ampak ga je treba raziskati.

Primerjava dveh situacij oziroma aplikacija zgoraj formuliranih kriterijev za ugotovitev porasta produktivnosti je mogoča le, če se krivulji ne sekata. Osnovna zahteva analize je torej ta,

da gre za isti sistem substitucijskih krivulj. Z drugimi besedami, analiza je mogoča samo ob predpostavki nespremenjenih produkcijskih pogojev med obema periodama, ki ju primerjamo. Če je bilo še do neke mere realistično predpostavljati konstantnost individualnih želja-predpostavka, ki je zagotavljala operacijo na istem sistemu indiferenčnih krivulj - pa je po mnenju citiranih kritikov povsem nerealistična predpostavka, tudi za kratka razdobja, da ne bo prišlo do bistvenih tehničnih in organizacijskih sprememb ob pogojih proizvodnje, ki so pa povrh tega še zelo različne za posamezne produkte. In končno s to predpostavko izgubi sploh indeks produktivnosti svoj pravi smisel, ker je ravno sprememba v tehnični produktivnosti tista, ki nas prvenstveno zanima^{37/}.

Glede vpliva nerealnih predpostavk na vrednost dobljenih rezultatov so mnenja v zahodni teoriji različna. Glede na navedene predpostavke večina generalno odklanja pristop z uporabo substitucijskih krivulj kot smiselna za interpretacijo produktivnosti^{38/}. Nekateri pa so nasprotno mnenja, da ima indeks produktivnosti celo prednost pred indeksom blaginje. Menijo, da je vrednost rezultatov odvisna od disperzije v porastu različnih q elementov. Če je ta disperzija majhna, če gre torej za bolj ali manj enakomeren porast, potem so ponderji $/p/$ manj važni in tako seveda tudi ena od navedenih omejitev več ali manj odpade. Dalje menijo, da ima indeks produktivnosti neki smisel tudi s stališča tehnike ene od obeh period; dalje se tu ne pojavlja problem neprimerljivih področij narodnega gospodarstva, kot je to primer pri indeksu blaginje, ker veljajo bazične teoretske postavke za celotno gospodarstvo. Končno porast produktivnosti lahko izrazimo in je smiselna tudi v odstotkih^{39/}.

$/b/$ V zahodni literaturi je tudi kritično ocenjena trditev zagovornikov koncepta "factor cost", da daje družbeni produkt, obračunan na tej osnovi, dobro osnovo za strukturne analize, zlasti za študij alokacije produkcijskih faktorjev^{40/}. Analize a l o k a c i j e d e l a so namreč pokazale, da fizično merilo vodi do mnogo pravilnejših in razumnejših zaključkov kot pa podatki na osnovi "stroškov faktorjev".

^{37/} Prof. Hicks /Primerjaj, HICKS, op. cit. pod 20/ in tudi nekateri drugi avtorji /primerjaj OHLSSON, op. cit. pod 5, str. 95/ menijo, da bi predpostavka o konstantnem donosu, ko bi bile torej substitucijske krivulje ravne črte, rešila ta problem. Prof. Kuznets pa izrečno ugotavlja: "The problem exists regardless of the shape of the curves. It is not clear why Professor Hicks assumes the absence of the difficulty in the case of constant returns." /Primerjaj, KUZNETS, op. cit. pod 21 str. 118/

^{38/} KUZNETS, op. cit. pod 21

^{39/} OHLSSON, op. cit. pod 5, str. 104

^{40/} Kuhn je analiziral problem na konkretnem statističnem materi-

alu. Primerjava serij stroškov za delo po panogah in serij procenta delovne sile po panogah je pokazala, da se obe seriji različno gibljeta v posameznih letih. V kmetijstvu so delavci n.pr. stalno podplačani in fizično število zaposlenih pokaže boljše, za kakšen rezervoar delovne sile gre. Treba je upoštevati dalje, da na dejansko razporeditev delovne sile vplivajo tudi razne nedenarne vrednote, kot so varnost, ugodnost lokacije, podnebje, prestiž itd. Poleg tega s fizičnimi merili lahko zajamemo tudi nezaposlene. /KUHN, op. cit. pod 3o/

2. Sovjetska teorija in praksa o cenitvi družbenega produkta.

2.o Sovjetske metodologije oziroma sovjetska statistična praksa, in sicer cenitev na temelju faktične cene realizacije, to je na temelju cene, po kateri pridejo produkti v sfero proizvodne oziroma osebne potrošnje^{41/}.

Cene so v skladu s centralističnim planiranjem, ki ima izrazito direktiven značaj, določene po administrativnih organih^{42/} in se spreminjajo glede na postavljene planske naloge.

2.1 Postavljamo najprej vprašanje, kaj je vsebina cene, kaj je teoretska osnova takemu oblikovanju cen?

Sovjetske metodologije in teorija narodnega dohodka se v glavnem zadovoljujejo z enostavno in posplošeno ugotovitvijo, da je cena le denarni izraz vrednosti produkta. Agregiranje ustvarjenih produktov zahteva reduciranje vseh raznovrstnih produktov na skupni imenovalec. Produkti kot uporabne vrednosti niso soizmerljivi in njihova skupna označba ne glede na njihove prirodne, fizične lastnosti je v tem, da so rezultat človekovega dela. Družbeno potrebno delo kot abstraktno delo je tista soizmerljiva osnova, na katero je mogoče reducirati vse v družbenem produktu zajete dobrine. Ob pogojih blagovne produkcije /take ali drugačne oblike/ se količina dela, poročena v proizvodnji produktov, ne meri direktno s količino porabljenega časa, temveč z vrednostjo in njenimi oblikami metodologije pa kar enačijo oba pojma, vrednost in ceno^{43/}.

Problem cene oziroma politike cen je bil v Sovjetski zvezi predmet živahnih teoretskih razprav že v tridesetih letih^{44/}. Prehod na petletke in usvojitev koncepcije o planu kot vrhovnem zakonu socializma oziroma stališče, da razvoj socializma pomeni likvidacijo tržnega mehanizma, je seveda nujno pomenilo odstranitev z

^{41/} P.M.MOSKVIN, Voprosi statistiki nacionalnog dohoda SSSR, 1955. str. 44.

^{42/} KRASNOLOBOV /Primerjaj: Planirovanie i učet narodnogo dohoda str.49-55/ daje zgodovinski pregled in pregled najvažnejših problemov pri določanju obračunske cene v posameznih narodno-gospodarskih panogah. Primerjaj še C.KASER Estimating the Soviet National Income, Ec. J. 1957. str. 88-89.

^{43/} P.M.Moskvin, op.cit. pod 41
I.M. Krasnolobov, Planirovanie i učet narodnogo dohoda, Moskav 1940.

^{44/} M.Samardžija daje v svoji razpravi "Odnos vrednosti i cene" kratek zgodovinski pregled diskusije tega problema v Sovjetski zvezi. /Primerjaj: Ekonomist 1959/1-2, str. 1-2./

dnevnega reda tudi vprašanja teoretskega proučevanja cene. Ker pa je vprašanje cene danes gotovo eden najprominentnejših problemov neposredne gospodarske prakse in zato tudi problem prvorazrednega pomena s teoretskega vidika v vsakem ekonomskem sistemu, je tudi nujno v SZ v zadnjih letih postal ponovno predmet teoretskih razprav, in to na širokem planu^{45/}.

Ni naš namen na tem mestu prikazovati generalne diskusije tega problema: diskusije ekonomskih kategorij /interpretacije Marxove teorije vrednosti v sovjetski teoriji, pojmovanje ekonomske vsebine zakona vrednosti, diskusije o vlogi zakona vrednosti v socialističnem gospodarstvu/, problem odnosa teh kategorij do cene niti ni naš namen, prikazovati konkretne poizkuse oblikovanja "vrednostne cene" oziroma njenih modificiranih oblik^{46/}. Menimo, da na tem mestu zadostujejo naslednje sumarne ugotovitve:

Diskusija, ki je vsekakor zelo pestra in različnih mnenj, do sedaj še ni privedla do nekih več ali manj veljavnih teoretskih zaključkov in predvsem tudi ne do nekih konkretnih kriterijev za oblikovanje cen. Pravzaprav lahko govorimo o dveh glavnih stališčih, ki sta se izoblikovali v diskusiji. Po eni strani gre za tiste, ki branijo stališče, da so cene utemeljene takrat, kadar so v skladu z zakonom vrednosti; cene se morajo torej oblikovati le pod vplivom zakona vrednosti. Zagovorniki tega stališča napadajo predvsem konkretne cene produkcijskih sredstev. Druga skupina pa se sicer strinja, da v osnovi cene mora biti vrednost produkta, toda sodijo, da cene nikakor ne morejo biti rezultat s a m o delovanja zakona vrednosti, temveč še vrste drugih ekonomskih zakonov /n.pr. zakona dviga proizvodnosti družbenega dela, ki delujejo v socialističnem gospodarstvu/. Vskladitev cen z vrednostjo bi sicer zagotovila realno strukturo po dejavnostih in proporc med osnovnimi skupinami družbene potrošnje, toda cene bi odigrale v tem primeru le vlogo pasivnega regulatorja vrednosti in ne bi bile aktivni vzvod v rokah države. Cena mora odigrati določeno vlogo v zvezi z dviganjem produktivnosti družbenega dela, brez vloge cene kot instrumenta ponovne razdelitve narodnega dohodka ni po njihovem mnenju racionalnega in ekonomsko utemeljenega sistema cen, vloga cen pri vsklajevanju po-

^{45/} A.Kulikov daje pregled novejšje diskusije tega problema v sovjetski teoriji in analizira nekatere glavne trditve. /Primerjaj: A.Kulikov, O nekotarih voprosah ispolzovanija zakona stoimosti i cenoobrazovanii v SSSR, Voprosi ekonomiki 1958/8 str. 90-107./

^{46/} V Sovjetski zvezi so n.pr. iskali neko socialistično produkcijsko ceno, ki bi naj poleg produkcijskih stroškov vsebovala tudi povprečno akumulacijo. Primerjaj: O zakone stoimosti i voprosah cenoobrazovanija v SSSR. Obzor nekotarih statej i pisem postupavših v redakciju, Voprosi ekonomiki, 1958/2.

nudbe in povpraševanja naravnost predpostavlja odstopke cen od vrednosti pri posameznih produktih, ki so pa lahko zelo značilni itd. Zakon vrednosti, ki sam dopušča določene odstopke cen od vrednosti, igra tudi po njihovem mnenju določeno, vendar ne edino vlogo v oblikovanju cen in njegova vloga je med drugim tudi v tem, da določa ekonomsko upravičene meje odstopkov cen od vrednosti. Problem je po mnenju zagovornikov tega stališča v tem, da se izoblikuje mehanizem planskih cen, da se najde čimboljša denarna oblika vrednosti, da se pa upoštevajo praksa in potrebe razvoja socialističnega gospodarstva^{47/}.

Kar se pa tiče ocene veljavnih cen v SZ je v diskusiji obveljalo kot večinsko stališče kljub nekaterim ločenim mišljenjem, da glede na konkretno oblikovanje cen ni mogoče postaviti formule o enakosti vsote cen in vsote vrednosti za vso ustvarjeno produkcijo, temveč kvečjemu le za potrošne predmete /torej je izključen tisti del družbenega produkta, ki ga tvorijo produkcijska sredstva, ker se njihove cene planirajo ne glede na zakon vrednosti./ Seveda pa je še na področju potrošnega blaga mogoče enačiti le v s o t i cen in vrednosti, ker se pri tem računa z medsebojno kompenzatornimi odkloni cen in vrednosti pri posameznih produktih^{48/}.

2.2. Na tem mestu nas zanima predvsem ožje vprašanje, namreč vprašanje, kako interpretira oziroma za kakšne analize uporablja sovjetska gospodarska praksa družbeni produkt, obračunan na podlagi njihovih administrativno določenih prodajnih cen. Zanima nas vprašanje, ali so iskali glede na določen analitični namen specifično ponderacijo za agregiranje proizvedenih dobrin?

Glede obračuna družbenega produkta po faktičnih cenah realizacije menijo sovjetske metodologije, da ima tako izračunani pokazatelj družbene proizvodnje svojo upravičenost v vrsti analiz, katerim služi kot osnova^{49/}. Tu gre predvsem za analizo razdelitve in ponovne razdelitve družbenega produkta oziroma narodnega dohodka na osnovne elemente reprodukcijskega procesa /gre za proporc akumulacije in narodnega dohodka, plač in narodnega dohodka itd./ in za analizo dohodkov po posameznih družbenih skupinah. Tako obračunani družbeni produkt je primerno izhodišče za postavitev določenih narodnogospodarskih bilanc /n.pr. bilance blagovnodenarnih skladov/, tu gre dalje za probleme v zvezi s financiranjem narodnega gospodarstva itd.

Sovjetska teorija pa priznava, da obračun družbenega produkta po faktičnih cenah realizacije nikakor ne nudi zadovoljive osnove za vrsto strukturnih analiz. Tu je predvsem in prvenstveno problem strukture po dejavnostih oziroma možnosti ocene relativnega pomena posameznih proizvodnih panog v ustvarjeni družbeni proizvod-

^{47/} KULIKOV op.cit.pod 45

^{48/} KULIKOV op.cit.pod 45 str. 103-104

^{49/} KRASNOLOBOV, op.cit.pod 43 str.49-50
MOSKVIN, op.cit.pod 41 str.44-45

nji. Metodologije ugotavljajo^{50/}, da nikakor ni mogoče istovetiti znesek realizirane vrednosti v neki proizvodni panogi /s tem razume mo produkcijo zadevne panoge, obračunano na podlagi faktičnih cen realizacije/ z dejansko ustvarjeno vrednostjo v ustrezni proizvodni panogi. Kot razlog navajajo dejstvo, da opravlja cena v sovjetskih razmerah v dobri meri funkcijo ponovne razdelitve narodnega dohodka. Vprašanje je predvsem za industrijo oziroma njeno strukturo cene s prometnim davkom, ki pomeni po mnenju metodologij realizacijo določenega dela vrednosti, ustvarjenega v drugih narodnogospodarskih panogah^{51/}. Konkretna rešitve glede formiranja tovrstnih struktur in študija alokacije s tem v zvezi v sovjetskih metodologijah ne najdemo^{52/}, pač pa je postavljeno splošno stališče, da je poleg faktičnih cen realizacije mogoče obračunati družbeno proizvodnjo še na podlagi vrste drugih cen glede na določene analitične namene, kar seveda vodi do kvantitativno različnih obračunov^{53/}.

Družbeni produkt kot osnova za dinamične analize se obračunava na podlagi konstantnih cen. Na tem področju je bilo v SZ mnogo storjenega, vendar je zadevna problematika že izven okvira našega predmeta raziskave, zato jo na tem mestu puščamo ob strani.

2.3 Omenimo na tem mestu še cenitve družbenega produkta Sovjetske zveze po zahodnih ekonomistih. Te cenitve bi lahko razdelili v dve skupini, in sicer v cenitve na podlagi rubla, ki služijo predvsem študiju raznih struktur in ki nas na tem mestu zanimajo, in na cenitve v raznih tujih valutah, ki naj bi omogočile predvsem

50/ MOSKVIN op.cit. pod 41 str. 45
SAVINSKIJ, Kurs promišlenoj statistiki

51/ Zanimivo je na tem mestu ugotoviti še to, da posamezno proizvodno podjetje v svojem proizvodnem poročilu obračunava output po velikoprodajnih cenah brez prometnega davka in tega dodaja šele Statistični urad na globalni output panoge. /Primerjaj S.Urinson in I.Petrov, Kurs ekonomičeskoj statistiki, Moskva 1954/.

52/ V sovjetski teoriji pa najdemo mišljenje oziroma predlog, da bi prikaz kontribucije posameznih panog bil realnejši, če bi iz obračunske cene izpustili tako prometni davek kot tudi davek na dobiček, kajti oba vplivata izredno diskriminatorno na ceno potrošnih predmetov. /Primerjaj: M.Bor, Voprosi ekonomiki 1954/10 str. 82-83./

53/ MOSKVIN /op. cit. pod 41 str.46/ navaja problem primerjave akumulacije in individualne potrošnje in meni, da bi bilo kot ponder primernejše vzeti neko drugo ceno in ne faktično ceno realizacije.

primerjavo med deželami^{54/}.

Med cenitvami prve skupine zavzema najvidnejše in najpomembnejše mesto ocena družbenega produkta SZ, izvedena v Ruskem inštitutu Columbijske univerze^{55/}. Gre za cenitev družbenega produkta na podlagi tako imenovanega "adjusted factor cost standard", ki naj pomeni novo metodologijo izračunavanja narodnega dohodka Sovjetske zveze, metodologijo, kot je že v rabi v zahodnih deželah, in ki predstavlja "cenitev v takem ali drugačnem smislu v ozadju stoječih realnih fenomenov^{56/}.

V prikaz in kritiko tega koncepta glede njegove teoretske obrazložitve kakor tudi njegove aplikacije na sovjetsko ceno oziroma posamezne njene elemente se ne bomo spuščali. Omenimo le to, da je konkretna aplikacija "adjusted f.c. standarda" na sovjetsko ceno zahtevala kvantitativno malo pomembne adaptacije razen tistih, ki so potrebne v zvezi z uporabo konvencionalno pojmovanih stroškov faktorjev /to se pravi eliminiranje prometnega davka in subvencij/.

Gre za standard, ki je zelo verno izdelan po modelu US Department of Commerce in ki naj bi omogočil predvsem primerjavo struktur med tema dvema državama.

-
- 54/ KASER v svoji razpravi /op.cit.pod 42/ daje pregled enih in drugih cenitev v zapadnem svetu. Obširen pregled teh cenitev daje tudi BERGSON, Soviet National Income and Product 1937, New York 1953
- 55/ BERGSON, op.cit.pod 54
- 56/ BERGSON, op.cit.pod 54 str.3

3. Vprašanje cene za obračun družbenega produkta v naši statistični praksi in teoriji.

3.0 Naša metodologija predvideva tržno ceno oziroma tekočo prodajno ceno kot edino osnovo cenitve družbenega produkta^{57/} in v skladu s to metodologijo se delajo tudi dejanski izračuni tega glo-bala.

Kot znano, govorimo o dveh razdobjih v razvoju našega gospodarstva po vojni, in sicer o dobi administrativno vodenega gospodarstva v letih 1947-51 in o razdobju novega gospodarskega sistema od l. 1952 dalje. Kako so se oblikovale cene v enem in drugem razdobju?

Za vse prvo razdobje so značilne v bistvu administrativno določene, enotne cene za proizvode in storitve državnih gospodarskih podjetij vseh panog narodnega gospodarstva. Enotna cena produkta je bila določena glede na povprečno polno lastno ceno /to je na temelju povprečnih proizvodnih stroškov in normiranih elementov polne lastne cene/ in glede na povprečni planski dobiček. Razliko med tako dobljeno proizvodno ceno /povprečno polno lastno ceno in povprečnim dobičkom/ in prodajno ceno je tvoril davek od prometa proizvodov.

Čeprav so za to prvo razdobje značilne enotno določene cene, imamo istočasno tudi že vrsto ukrepov v smeri sproščanja delovanja tržnega mehanizma, kajti ekonomska politika tega razdobja je odprla vrsto problemov, ki so našli svoj izraz tudi v situaciji na trgu, v porušenih razmerjih med blagovnimi in kupnimi skladi.

V razdobju novega gospodarskega sistema, ki ga pogosto označujemo kot razdobje prostega delovanja tržnih zakonov, res ne določa cen več država direktno, vsaj v pretežni večini ne, vendar o nekem prostem oblikovanju cen seveda ni govora^{58/}. Država ure-sničuje določeno politiko cen v bistvu z akumulacijo in cenami do-ločenih osnovnih surovin, ki so v visokem odstotku zajete v materi-alnih stroških. Cene se tako oblikujejo ob delovanju obeh mehaniz-mov: plana in trga.

3.1 Postavljamo sedaj vprašanje, kaj izraža po mnenju me-todologij prodajna cena oziroma, z drugimi besedami, za kakšne ana-

57/ SZZS, Metodologija za obračun narodnog dohotka u 1954 godi-ni, Beograd 1955, Metodološki materiali br. 61 str. 20-21.

58/ B.Kidrič je opredelil svobodno formiranje cen v novem gospo-darskem sistemu približno takole: "Svobodna prodaja, to je cena kot rezultat ponudbe in povpraševanja. To pa pomeni tekmo med monopolom nad kmečkimi artikli z monopolom nad industrijskimi artikli in finančnim monopolom" /Zapisnik seje Privrednog saveta FNRJ 20.4.1951. št.202./

lize lahko služi na taki podlagi obračunani družbeni produkt?

Vse naše povojne metodologije predvsem enačijo prodajno ceno z vrednostjo dobrin, pravzaprav enostavno zamenjujejo oba pojma^{59/}. Kar se tiče analitične vrednosti tako obračunanega družbenega produkta sodijo naše metodologije, da "izraža stvarno stanje tistega leta, za katero smo napravili obračun". Pri tem mislijo na "global in pa na strukturo v zvezi z razdelitvijo narodnega dohodka^{60/}. Zaradi časovnih analiz je poudarjena nujnost obračunov po konstantnih cenah: gre za ugotovitev gibanja realnega in ne nominalnega narodnega dohodka, zaradi česar je treba izločiti vpliv spremembe v cenah na višino narodnega dohodka. Izračun po konstantnih cenah postavlja naše sedanje metodologije kot neogibno nalogo, ki se postavlja pred našo statistično teorijo in prakso^{61/}. Metodologije dalje priznavajo, da pušča na taki osnovi obračunani družbeni produkt odprto vprašanje vrste strukturnih analiz in navajajo predvsem dva izredno važna strukturna pokazatelja, ki jima na podlagi take obračunske cene ni mogoče pripisati neke realne vrednosti, in sicer družbeni produkt po panogah in družbeni produkt po republikah.

3.2 Prehod na novi gospodarski sistem je pri nas nujno postavil v ospredje teoretičnega zanimanja problem trga in cen kot mehanizma, ki naj v nekih določenih okvirih oziroma vzporedno s planom opravlja ekonomske funkcije v našem gospodarskem sistemu. Diskusijo tega problema na širokem planu je spodbudila predvsem izdelava

59/ Primerjaj Metodologijo 1949 in Metodologijo 1954

60/ METODOLOGIJA 1954, str. 20

61/ Kljub temu, da naša uradna statistika ne izračunava realnega narodnega dohodka pa imamo nekaj poizkusov takih izračunov tudi pri nas. Colin Clark je obenem za nekatere druge dežele računal tudi realni narodni dohodek za Jugoslavijo, za razdobje med obema svetovnjima vojnama. /Primerjaj Colin Clark, The Conditions of Economic Progress, London 1951. Dalje imamo še dva taka izračuna od strani naših ekonomistov. Dr. Vinski je izvršil tak izračun za področje Hrvatske. /Primerjaj I. Vinski, Nacionalni dohodek Hrvatske 1947-1951, Ekonomski pregled 1952/1-2/, Stajić pa za področje cele Jugoslavije. /Primerjaj Stajić, Jedan metod izračunavanja realnog narodnog dohotka, Ekonomist 1956/. G. Grdjić v svoji razpravi "Karakteristike i tendencije kretanja narodnog dohotka FNRJ" /Ekonomika politika FNRJ, knjiga druga, Beograd 1958 na str. 41/ operira z obračuni po konstantnih cenah, ki so bili opravljeni v Zveznem zavodu za gospodarsko planiranje.

perspektivnega plana narodnega gospodarstva za leta 1956-1961^{62/}.

Diskusija problema cen izhaja iz stališča, da gre v našem sistemu cen za vrsto disparitet, ki popolnoma zamegljujejo oziroma onemogočajo določene ekonomske analize. Gre predvsem po eni strani za dispariteto med cenami kmetijskih in industrijskih produktov, za dispariteto med cenami storitev in potrošnih produktov in po drugi strani za dispariteto med cenami opreme in reprodukcijskega materiala in cenami finalnih produktov ter za probleme razmerij cen znotraj samega reprodukcijskega materiala.

Na tem mestu se ne mislimo spuščati v prikaz razlogov in vzrokov za nastanek navedenih disparitet v cenah niti ne v analizo njihovih posledic. Želimo le navesti nekatere osnovne deformacije, ki se navajajo v naši literaturi kot posledica obstoječih disparitet^{63/}.

Obstoječe disparitete v cenah se kažejo predvsem v deformiranem prikazu strukture gospodarstva. Gre za nerealno sliko relativnega pomena posameznih gospodarskih panog, kar otežuje po eni strani analizo razvoja strukture gospodarstva, po drugi strani pa nimamo več realne osnove za bodočo alokacijo produkcijskih fak-

^{62/}Primerjaj, Savezni zavod za privredno planiranje, Stenografske beležke sa savetovanja o metodologiji perspektivnog planiranja, Bg. 1956.

Pri Zveznem zavodu za plan je bila v januarju 1957, v zvezi z izdelavo perspektivnega plana, formirana komisija za proučevanje poedinih problemov v zvezi s ceno /n.pr. vrednostnih cen, valutarnih odnosov z inozemstvom, osebne potrošnje, problemov cen v kmetijstvu in odnosov z industrijo, vprašanje cen reprodukcijskega materiala, investicijskega materiala in opreme/. Primerjaj: Program rada na problemima cena, Beograd 1957 Stenografske beležke sa 1. sastanka Komisije za probleme cena u perspektivnom programu, Bg.1957;

B.Horvat, Prolegomena teorije cena planske privrede, Ekonomist 1958/4;

M.Samardžija, Odnos vrednosti i cene, Ekonomist 1958/1-2; Referati na tretjem Kongresu Saveza ekonomista Jugoslavije /referati B.Jelića, J.Sirotkovića, B.Pilića/ Ekonomist 1958/1-2;

B.Šefer, O karakteristikama našeg unutrašnjeg tržišta, Naša stvarnost 1958;

M.Samardžija, Politika cena, zbornik "Ekonomska politika FNRJ", Beograd 1957;

I.Maksimović, O socijalističkom sistemu društvene proizvodnje, zbornik Problemi političke ekonomije socializma, Beograd 1958.

^{63/}Primerjaj: STENOGRAFSKE beležke op.cit.pod 62, str.2
EKONOMSKI INSTITUT SRBIJE, Disparitet cena u pri-
vredi FNRJ, Beograd 1956

torjev. Pri sedanjem sistemu cen se dohodki namreč prelivajo med panogami in ne dobimo pokazatelja stvarne rentabilnosti posameznih narodnogospodarskih panog; dolgoročna rentabilnost panog, veje itd. pa naj bi bila orientacija za bodoče investicije. Deformacija relativnega pomena panog ima nujno za posledico deformacijo v prikazu relativnega pomena posameznih republik, glede na tako ali drugačno strukturo gospodarstva neke določene republike. Navedene disparitete vodijo tudi do nerealne slike glede odnosov med osnovnimi elementi razdelitve družbenega produkta. Dalje se navaja deformacija v strukturi proizvodne potrošnje. Med osnovne karakteristike strukture cene spada podcenitev delovne sile kot produkcijskega stroška in prenizka amortizacija. Kar se tiče podcenitve delovne sile, gre ta v določeni meri na račun nizkih cen storitev, to ima za posledico po eni strani določeno nezanimanje za mehanizacijo delovnega procesa, po drugi strani pa se destimulira borba za dvig produktivnosti dela. Taka politika cen dalje zamegljuje račun rentabilnosti glede na lokacijo gospodarskih objektov zaradi nizkih cen transportnih storitev, dalje račun ekonomičnosti in rentabilnosti tekočega poslovanja gospodarskih podjetij. Disparitete v cenah onemogočajo tudi neko stvarnejšo presojo glede mednarodnih menjav itd.

Kritika obstoječega sistema cen je seveda nujno postavila vprašanje, kako ukiniti obstoječe disparitete oziroma pojavil se je problem določitve kriterijev za oblikovanje tako imenovane normalne cene.

V diskusiji se je pojavila vrsta mnenj, vendar se niso izoblikovali še neki sprejemljivi zaključki in predvsem tudi še ni prišlo do postavitve nekih konkretnih kriterijev za formiranje bodočega sistema cen. Zaradi tega tudi ne bomo šli v nadaljnjem v podrobnejši prikaz navedene diskusije^{64/}.

V diskusiji se je izoblikovalo mnenje nekaterih, da je treba cene vskladiti z vrednostjo oziroma z vrednostno ceno, in to bodisi s sprostitvijo tržnega mehanizma /sic!/, bodisi z zavestno akcijo družbe, to se pravi s planom^{65/}. Drugi so spet mnenja, da je treba iskati rešitev v smeri oblikovanja neke socialistične produkcijske cene, ki bi poleg normalnih produkcijskih stroškov vsebovala tudi neko povprečno družbeno akumulacijo. Dalje spet nekateri iščejo neko modificirano vrednostno ali produkcijsko ceno. In končno imamo opravka še s stališčem, ki meni, da niti vrednostna cena niti produkcijska cena ne moreta biti osnova politike cen v današnjem gospodarskem sistemu, temveč je "objektivne kriterije za oblikovanje normalnih cen treba iskati v okviru ciljev, ki so določeni z gospo-

^{64/} SAMARDŽIJA /op.cit.pod 44/ daje polemični pregled problemov, ki jih je navrgla diskusija.

^{65/} Primerjaj diskusijo prof.Dularja in dr.Kukoleće v komisiji za probleme cen v Zveznem zavodu za plan /op.cit. pod 62 str. 13-18, str.20-22/

darsko politiko nasploh"^{66/}.

Zagovorniki tega stališča branijo svojo tezo z dvema argumentoma: Po eni strani menijo, da ni mogoče kvantificirati vrednosti oziroma vrednostne cene na temelju konkretnih gospodarskih veličin. Poizkušalo se je dobiti s statističnimi metodami iz tekočih cen dolgoročne povprečne cene, vendar takih rezultatov ni mogoče po njihovem mnenju braniti niti metodološko niti teoretično kot vrednostne cene ali produkcijske cene. Drug ugovor proti uporabi vrednostnih cen kot osnove za normalno ceno je v tem, da mora politika cen biti eno izmed sredstev realiziranja splošnih ciljev ekonomske politike. Gre torej za normalne cene, normalne v smislu nalog in ciljev gospodarske politike. Ti cilji so pri nas izraženi v politiki hitrega gospodarskega razvoja in zato morajo cene po svoji strukturi in po svojem medsebojnem odnosu izražati take gospodarske tokove, še več, vplivati morajo aktivno na formiranje takih tokov, ki bodo v skladu s splošno gospodarsko politiko. Glede na sedanje stanje ekonomske teorije zagovorniki tega koncepta menijo, da je mogoče tako ceno ugotoviti le empirično in da teorija cen lahko služi le kot metodološki okvir.

3.3 In končno omenimo odmev, ki ga je imela uvedba "factor cost" koncepta v zahodnih cenitvah tudi pri nekih naših ekonomskih piscih.

Predvsem je treba podčrtati, da je diskusija tega problema pri nas dokaj skromna in da se sploh ni dotaknila teoretskega ozadja tega koncepta, temveč, da se je več ali manj omejila le na poizkus, kako na temelju naše strukture cene formirati osnovo "factor cost" kot obračunsko osnovo^{67/}. Z drugimi besedami, v diskusiji so poizkušali določiti tiste elemente v naši strukturi cene, ki naj bi glede na zahodno definicijo posrednih davkov le-te pri nas predstavljali in ki bi jih bilo treba zaradi tega izločiti iz obračunske osnove. Podčrtano je bilo tudi dejstvo, da je teoretska osnova tega koncepta nasploh šibka, da bi pa imeli taki obračuni tudi pri nas svoj praktičen smisel, ker bi s to obračunsko osnovo izgladili vrsto deformacij, odpravili vsaj nekatere obstoječe disparitete.

^{66/} SAMARDŽIJA, op.cit. pod 44, str. 22-23

^{67/} Ekonomski institut NR Srbije, Narodni dohodak Metodološka studija, Beograd 1955 /Napisal G.Grdjić/ str. 62-63.

I. Vinski, Valorizacija narodnog dohotka, Statistička revija 1954/5-4.

R.Radovanović, Uticaj poreza na formiranje cena, Ekonomist 1956/1.

V naši literaturi se je pojavila tudi trditev^{68/}, da vodi obračunavanje narodnega dohodka Jugoslavije po zahodnem konceptu na osnovi "stroškov faktorjev" do skoraj povsem enakega rezultata glede globala kot na podlagi našega koncepta po tržni ceni, da pa gre za pomembno razliko v dobljeni strukturi: naš koncept narodnega dohodka vodi v strukturo prve razdelitve, koncept OZN pa do strukture, ki nam kaže končno razdelitev. Odločitev za eno in drugo metodologijo je tako po njihovem mnenju spričo te ugotovitve lažja, ker odpade vsaka diskusija o realnosti oziroma nerealnosti globala, temveč je odločitev odvisna glede na boljšo uporabljivost ene ali druge dobljene strukture.

Na podlagi omenjenih obračunov po obeh metodologijah trdi prof. Grdjić, da je vrednost ustvarjene proizvodnje v neki dani periodi odvisna v manjši meri od koncepcije, po kateri jo obračunavamo, temveč je rezultat odvisen predvsem od veljavnega finančnega sistema. Iščemo agregat, ki nam bo predstavljal novoustvarjeno vrednost v danem obračunskem razdobju, novoustvarjeno vrednost, ki mora biti očiščena vseh prenesenih vrednosti in vsakršnih dvojnih obračunavanj. Za navedeno manipulacijo s posredniki mi davki je odločilen predvsem odstotek teh davkov v družbenem produktu. In po mnenju zagovornika te teze opravičuje naš sedanjí odstotek posrednih davkov tako proceduro, ker se giblje nekje med najnižjimi in najvišjimi zabeleženimi odstotki po deželah, ki obračunavajo narodni dohodek na podlagi "factor cost". Obračun narodnega dohodka po obeh metodologijah oziroma skladnost v nju-nih rezultatih samo potrjuje, da so naši posredni davki le čisti transferi. Sami zagovorniki tega stališča pa odpirajo problem oziroma nakazujejo posledice, ki jih bo v tem pogledu prinesla evolucija našega finančnega sistema finansiranja državne dejavnosti, ki gre zadnja leta v smeri večanja neposrednih davkov.

68/ Primerjaj: G. Grdjić, Uporedni proračun našeg dohotka po jugoslovenskoj i metodologiji Ujedinjenih nacija, Statistička Revija 1959/1-2. Prof. Grdjić v navedeni razpravi daje konkretni izračun narodnega dohodka Jugoslavije po obeh konceptih in navaja podrobneje določene modifikacije, ki jih je moral izvršiti glede na institucionalne okvire in karakter podatkov.

4. Analitski namen - odločilni faktor pri reševanju problema obračunske cene.

4.o Iz prikaza metodologij tako tistih, ki temelje na marksistični politični ekonomiji, kot tudi tistih, ki izhajajo iz osnovnih postavk meščanske politične ekonomije, izhaja, da je problem c e n i t v e družbenega produkta danes povsod vprašanje prvorazrednega pomena. Glede na današnje konkretno oblikovanje tržne cene se namreč postavlja vprašanje spoznavne vrednosti obračunanega agregata oziroma uporabnosti na tej podlagi obračunane družbene proizvodnje glede na analitske potrebe.

Oba sistema politične ekonomije, marksistični in meščanski, razvijata svojo teorijo vrednosti in cene na nekem določenem hipotetičnem modelu gospodarstva, ob določenih predpostavkah. Ni naš namen na tem mestu analizirati niti hipotetični model niti predpostavke^{69/}, ker menimo, da zadostuje ugotovitev, da je situacija danes povsod v narodnih gospodarstvih taka, da bi bilo nemogoče trditi, da tržne cene izražajo vrednost produkta oziroma njeno modificirano obliko^{70/}.

Nadalje izhaja iz predhodnega prikaza, da današnjih sistemov cen oziroma boljše, odmikov cen od vrednosti ni mogoče ocenjevati načelno kot neke deformacije, temveč obratno, da imajo te in take cene, ki se sicer ne krijejo z vrednostjo, svoj smisel in svoje ekonomsko opravičilo in da bi bilo oblikovanje nekih vrednostnih cen kot veljavnega operativnega sistema cen, neupravičeno. Sistem cen postaja danes vse važnejši instrument v uresničevanju ciljev splošne ekonomske politike države, in sicer tako v nerazvityh deželah, kjer nivo proizvodjalnih sil še ni dovolj razvit in

^{69/} Metodološka vprašanja v zvezi z Marxovo teorijo vrednosti, problem odnosa vrednosti in cene je obravnaval M.SAMARDŽIJA v svoji doktorski disertaciji, Cena proizvodnje, Metodološko - teoriska razmatranja, Beograd 1957.

Primerjaj dalje: SAMARDŽIJA, op.cit. pod 44

A.BAJT, Marxov zakon vrednosti, Ljubljana 1955

Za zapadno teorijo cene je kot novejše klasično delo treba omeniti:

J.R.HICKS, A Revision of Demand Theory, 1956

STIGLER, The Theory of Competitive Price.

^{70/} Navedimo le nerealnost predpostavke o strukturi trga, z drugimi besedami, pogoj popolne konkurence. Dalje nerealnost predpostavke o prostem trgu, predpostavke o uravnovešenosti ponudbe in povpraševanja, predpostavke o eliminiranju momentarnih vplivov itd. In končno ne pozabimo, da že Marx v svoji analizi za kapitalistično blagovno proizvodnjo uvaja kategorije produkcijske cene, ki pri poedinem produktu odstopa od vrednosti produkta in ki se krije le v vsoti z vsoto vrednosti vseh produktov.

kjer še nimamo neke potrebne proporcionalne strukture gospodarstva, kot tudi v razvitih socialističnih, plansko vodenih gospodarstvih, kjer naj med drugim ravno tudi sistem cen pospešuje nadaljnji hitri razvoj, zagotavlja predvideni tempo kot tudi smer gospodarskega razvoja. Taka vloga sistema cen pa je danes značilna tudi za tako imenovane "razvite, normalne /?/ ekonomije", ki načelno še vedno predstavljajo "free enterprise system". Vloga posrednih davkov in subvencij, ki so razporejeni diskriminatorno na posamezne produkte, je gotovo v tem, da spremeni alokacijo produkcijskih faktorjev glede na neke splošne družbene cilje.

Iz predhodnega prikaza pa smo tudi videli, da odnos vrednosti in cene ni niti teoretsko jasen in da bi zato redukcija konkretnih cen na vrednostne cene bila že načelno problematična in ne le glede na praktične probleme, ki bi se gotovo pri tem tudi postavili. Problem iz te plati nam osvetljujejo tako razprave v vrstah marksističnih teoretikov^{71/} kot tudi stanje v meščanski ekonomski teoriji. "Na oceno stanja v meščanski teoriji v zvezi s tem problemom se bomo vrnili malo kasneje v zvezi z analizo uporabljene "factor cost" koncepta/.

4.1 Glede na gornja dejstva neskladnosti vrednosti in cene se nam zdi najprej upravičeno trditi, da je tudi problem cennitve eden od momentov, ki daje prednost produktnemu aspektu na ustvarjeno proizvodnjo. Menimo, da je bolj smiselno govoriti o družbenem produktu, ocenjenem na taki in taki osnovi in o različnih možnih razčlenitvah tega totala, kot pa o narodnem dohodku, globalu denarnega vidika na ustvarjeno proizvodnjo.

Prednost produktnega aspekta je po našem v ločenosti dimenzij p in q . Kot ponder tako lahko figurira tržna cena, ki izraža vrednost ali pa tudi ne, kot bomo še kasneje ugotovili. Mislimo, da nam to stališče izrecno potrjuje stanje v zvezi z izračunavanjem realnega družbenega produkta, obračunanega po konstantnih cenah, kjer tudi zahodne metodologije izrečno priznavajo, da je obračun smiseln le po produkcijski ali pa po metodi finalnih produktov^{72/}.

Dohodkovni aspekt oziroma denarni aspekt na ustvarjeno proizvodnjo terja namreč samostojno klasifikacijo dohodkov glede na neki kriterij in smiseln je le tak kriterij, ki naj loči dohodke na take, ki pomenijo novoustvarjeno vrednost in na take, ki po-

^{71/} Primerjaj razpravo M. Samardžije op.cit. pod 44, ki jo zaključuje z naslednjo ugotovitvijo: "Za teorisku misao moglo bi se reći da se ona danas nalazi u ovoj oblasti još uvek daleko od rezultata koji bi nam dali za pravo da tvrdimo da je odnos vrednosti i cene naučno, kvalitativno i kvantitativno, saznat". /Ekonomist 1959 str. 24/.

^{72/} CENTRAL STATISTICAL OFFICE, op.cit. pod 12 str.37-44.

menijo transfere, kar seveda spričo še obstoječe teoretske nejasnosti glede na prehod iz hipotetičnega modela na pogoje neke dejanske ekonomije vodi do vseh mogočih špekulacij kot je n.pr. tudi Kuznetsova "nova verzija narodnega dohodka", do špekulacij, ki imajo lahko celo tudi svojo logiko, kjer se pa gotovo postavlja vprašanje praktične uporabljivosti takega totala v analitske namene^{73/}. Predvsem se pa s tem v zvezi postavlja tudi problem povezave, ki je absolutno nujna, med neto in bruto pokazateljem družbene dejavnosti oziroma, bolje, med neto in bruto totali, glede na različen nivo konsolidacije obračunov.

Ta moment navajamo ne zaradi metodologij, ki temelje na marksistični splošni ekonomski teoriji, kajti te že tako poznajo produkcijsko metodo kot edino obračunsko metodo, temveč navajamo ta moment zaradi prakse zahodnih dežel. Narodni dohodek je bil v metodologijah in teoriji zahodnih dežel osnovna kategorija, v središču pozornosti teorije in statistične prakse; tako je bila dohodkovna metoda osnovna obračunska metoda. Kot omenjeno, nam trideseta leta prinesejo določen premik v pomenu in vlogi obračunskih metod, in sicer v korist metode finalnih produktov. Ta preusmeritev gre po našem mišljenju v znatni meri na račun problematičnosti oziroma nezadostne teoretske utemeljenosti, kaj oziroma katere dohodke je treba šteti za elemente narodnega dohodka kot pokazatelja novoustvarjene vrednosti. V zahodni teoriji najdemo, kot smo že navedli, tudi izrečna stališča, ki odklanjajo upravičenost označbe tako izredno konvencionalno definiranih agregatov za "narodni dohodek" in predpostavljajo kot boljše rešitev izračun neto družbenega produkta po tržni ceni in agregata, ki naj zajema "razpoložljivi dohodek"^{74/}.

4.2 Na podlagi našega prikaza pa prihajamo, drugič, tudi do zaključka, da je problem obračunske cene družbenega produkta danes mogoče postavljati in študirati samo v zvezi z določenimi analitskimi nameni, katerim naj služi izračunani global: Menimo, da lahko postavljamo in tudi moramo načeloma postavljati vprašanje dveh ponderacij oziroma dveh različnih osnov cenitve družbenega produkta.

Na tem mestu puščamo ob strani problem konstantnih cen v zvezi z dinamičnimi analizami kot tudi mednarodne komparacije družbenega produkta, ker ti dve analizi odpirata novo, specifično problematiko. Zanima nas predvsem vprašanje obračunske cene v zvezi z dvema analitskima namenoma za katere izračunavamo družbeni produkt v neki določeni deželi: Gre za problem osnove cenitve v zvezi z analizo krožnega gibanja družbenega produkta /4.3/ in za družbeni produkt kot osnovo strukturnim analizam /4.4/.

^{73/} To je bil tudi prigovor prof. Hicksa na Kuznetsov koncept "realnih dohodkov". /Primerjaj, HICKSA, op.cit. pod 6/

^{74/} SAMUELSON, op.cit. pod 21

4.3 Problem osnove cenitve v zvezi z analizo krožnega gibanja družbenega produkta.

Kot smo ugotavljali že v prvem poglavju, za planiranje in ekonomsko politiko danes ne zadostujejo več samo globalni izračuni družbenega produkta, ampak je potrebna celovita, notranje povezana slika dogajanja v narodnem gospodarstvu, potreben je prikaz celotnega ekonomskega krožnega toka, potreben je prikaz določenih proporcev med kategorijami, povezanimi med seboj v reprodukcijskem procesu. To je danes naloga družbenih računov oziroma "bilance krožnega gibanja dohodka", kot jo tudi označujejo v literaturi. Eden od namenov, za katerega danes obračunavamo družbeno proizvodnjo, ki pa vse bolj stopa v ospredje in ki tako rekoč z vsakim dnevom pridobiva na pomenu, je tako družbeni produkt kot osnova sistemu družbenih računov.

Ker pa "bilanca nije drugo, nego sistematski opis procesa reprodukcije, izradjen sa nekog odredjenog aspekta i za odredjeno razdobje"^{75/}, z drugimi besedami, ker ta bilanca pomeni samo registracijo dejanskih ekonomskih tokov v narodnem gospodarstvu, prikazanih po določeni metodi, je povsem jasno, da so obračunske cene lahko le tekoče tržne cene, ker so za nas ravno tudi pomembne same spremembe v cenah. Družbeni produkt je treba zato v te analitične namene obračunati na osnovi tržnih cen, takih kot so, z vsemi njihovimi odstopanji od vrednosti.

V diskusiji pri nas se je pojavilo tudi stališče o upravičenosti in nujnosti uporabe širokega koncepta proizvodnje glede na problematiko obračunske cene in imajoč, kot se zdi, pred očmi tovrstne analize, o katerih je sedaj govora^{76/}. Stališče o smiselnosti širokega koncepta proizvodnje glede na obračunavanje po tržni ceni zagovarja dr. Samardžija po eni strani s teoretskimi argumenti, po drugi strani pa glede na potrebe praktične ekonomije.

Predvsem je treba podčrtati, da skušajo zagovorniki tega stališča vskladiti to svojo tezo z Marxovo teorijo vrednosti oziroma, da so izrečno zavrnilo meščansko stališče, da vsako delo v katerikoli sferi, če je plačano, ustvarja vrednost^{77/}. V naši

^{75/} A. ORTHABER, Predlog metodologije društvenih računa, Statistička revija 1958/2-3. str. 156.

^{76/} Primerjaj: M. SAMARDŽIJA, Teoriska razmatranja o izračunavanju društvenog proizvoda, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu 1955 str. 152-164.

^{77/} Samardžija se popolnoma strinja z Grdjićevim modificiranjem oziroma razširitvijo pojma proizvodnje glede na konkretne ekonomske potrebe; Zavrača pa Grdjićevo pojmovanje oziroma modificiranje pojma produktivnega dela. /Primerjaj zgoraj citirano razpravo str. 155-156./

metodologiji gre po njihovem mnenju za protislovje, ki obstoji v tem, da veže Metodologija področje družbenega produkta le na sfero, kjer se po Marxu ustvarja vrednost /materialna sfera/, da pa se kvantificiranje ekonomskih odnosov ne izvede na podlagi vrednosti, temveč na podlagi tržne cene; oziroma boljše rečeno, očita se Metodologiji, da enači oba pojma, vrednost in ceno, čeprav se po njegovem mnenju tržna cena razločuje od vrednosti v kvalitativnem in kvantitativnem pogledu, zaradi česar pride do določene napake v oceni družbenega produkta. To protislovje bi bilo po mnenju navedenega avtorja mogoče rešiti načelno na dva načina.

Ena alternativa je v tem, da bi ostali pri materialni sferi kot operativnem pojmu za izračunavanje družbenega produkta oziroma narodnega dohodka, da se pa kvantifikacija ekonomskih odnosov izvrši na podlagi vrednosti oziroma vrednostne cene. Usvojitve te alternative bi, potemtakem terjala reduciranje tržne cene na vrednostno ceno^{78/}.

Druga rešitev pa je, po mnenju navedenega avtorja, da ostanemo pri tržni ceni, kot osnovi agregiranja, kot kriteriju kvantificiranja ekonomskih odnosov. Če pa vzamemo tržno ceno kot kriterij, pa ni mogoče postavljati vprašanja o izvoru dohodkov, temveč gre za problem zajetja vseh s tržno ceno realiziranih dohodkov. Tržna cena je rezultat celega kompleksa vplivov, ki delujejo na njeno oblikovanje oziroma višino, vplivov, tako v proizvodnji kot razdelitvi, menjavi in potrošnji. Zato je po mnenju navedenega avtorja nemogoče omejiti družbeni produkt samo na produkt materialne sfere, temveč je obračun treba izvesti na temelju modificiranega koncepta proizvodnje: Zajeti je treba vsa področja, kjer se s tržno ceno realizirajo dohodki, in problem je ravno v tem, da se ti dohodki čimpopolneje zajamejo. Družbeni produkt oziroma narodni dohodek naj bi bil tako enak vsoti realiziranih dohodkov.

Materialna sfera ostaja po njih mnenju slej ko prej edini vir dohodka, kajti le ona predstavlja področje ustvarjanja vrednosti. Toda odgovor na vprašanje, kjer so viri dohodka, pomeni le kvalitativno stran rešitve problema. Materialna proizvodnja je po mnenju tega avtorja samo abstrakcija družbene proizvodnje, gre za teoretično konstruiran pojem z določenim ciljem: "s pomočjo tega pojma je bilo treba pokazati, kako bi se razvijal ekonomski kompleks, če bi se proizvodni odnosi izražali in razvijali v teoretično čistih kategorijah, če bi se n.pr. menjava blaga vršila po vrednosti, če bi se proizvedene in realizirane veličine ujemale, če bi v ekonomskem sistemu vladalo ravnotežje med proizvodnjo in potrošnjo, med ponudbo in povpraševanjem, če bi družbeno potrebno

^{78/} Kot že omenjeno, je M. Samardžija v eni svojih kasnejših razprav /primerjaj op.cit. pod 44/ zavzel stališče, da je tak postopek tudi praktično neizvedljiv.

delo predstavljalo edino ekonomsko aktivno silo, ki bi vplivala na kvantitativno izražanje danega ekonomskega odnosa^{79/}. Kvantitativna stran problema, izražanje ekonomske veličine dohodkov, pa terja razvijanje analize v smeri konkretnih oblik gospodarstva. Tu se najprej navajajo tisti elementi, ki jih aktivizira družbena razdelitev in ki se v materialni proizvodnji niso izražali kot samostojne ekonomske sile. Uključitev teh elementov, kot znano, modificira predvsem vrednost v produkcijsko ceno. Kot nadaljnjo fazo v razvijanju analize navaja osamosvojitve določenih neproizvodnih dejavnosti, ki so bile prej v sami materialni proizvodnji in ki predstavljajo panoge, kjer se realizirajo dohodki, katerih vir je v materialni proizvodnji. In končno je treba ugotoviti še elemente v menjavi /gre predvsem za eliminiranje predpostavke o ravnotežju ponudbe in povpraševanja in predpostavke o nevtralnem denarju/, ki vplivajo na veličino dohodkov. Iz navedenega prikaza nato zaključuje, da ni mogoče enačiti oziroma predpostavljati identičnosti in neposredne zveze med vsebinskim in pojavnim izrazom, da ni mogoče istovetiti vrednosti in tržne cene oziroma, da je tako enačenje mogoče le ob vrsti predpostavk.

Tržna cena kot pojavnost oblika terja torej modifikacijo pojma proizvodnje, terja obračun vseh družbenih dejavnosti /kot pojavnih oblik proizvodnje/, kjer se realizirajo dohodki po tržni ceni. "Praktično je jedino moguć obračun na bazi razvijene privrede u celini, sa uključivanjem i sfera nematerialne proizvodnje, pa čak i sfera koje se ne mogu obuhvatiti pojmom proizvodnje, u koliko se u tim sferama realizuju dohoci čije je prvo poreklo u materialnoj proizvodnji"^{80/}. Tak obračun bolje ustreza, po mnenju zagovornika te teze, konkretnim ekonomskim ciljem analize, ker bolje izražá družbeno aktivnost. Odločilni moment za opredelitev za drugo možno rešitev v Metodologiji obstoječega protislovja je torej v tem, da tako ekstenzivno pojmovanje proizvodnje obsega gospodarske fenomene v njihovem kompleksnem izrazu.

Glede navedene teoretske argumentacije menimo, da je še mnogo nejasnega v postavljenih stališčih in da so nekatera naravnost osnovna vprašanja le nakazana, in to v najbolj elementarni obliki. Tu mislimo predvsem na problem državnih storitev, ki danes, kot ugotovljeno, tvorijo ogromno večino vseh storitev. Zagovorniki obravnavane teze niti ne nakažejo vprašanja osnove cenitve teh storitev niti ne vse obširne problematike v zvezi z davki,

^{79/} SAMARDŽIJA, op.cit. pod 76 str. 159.

^{80/} SAMARDŽIJA, op.cit. pod 76, str.164.

njihovim morebitnim eliminiranjem itd.^{81/}.

Na tem mestu želimo obravnavati predvsem dvoje, in sicer najprej trditev, da je treba pojmovati materialno proizvodnjo samo kot abstrakcijo družbene proizvodnje /1/ in, drugič, želimo obravnavati metodološko načelo, po katerem vključujejo zagovorniki tega stališča neproizvodno sfero v enotni pokazatelj rezultatov družbene dejavnosti /2/.

/1/ Ne mislimo na tem mestu razvijati splošnega filozofskega razmišljanja o odnosih med pojmom "abstrakten" in "konkret", temveč želimo ponovno poudariti le smiselnost in upravičenost materialne sfere kot osnove zajemanja družbenega produkta v neki današnji ekonomiji.

To naše stališče temelji po eni strani na Marxovem pogledu na celotno družbeno proizvodnjo, ki se deli po njem na dve veliki sferi, na materialno in na nematerialno, na dve sferi, ki se med seboj kvalitativno razločujeta, kajti vsaka od obeh sfer je podvržena svojim lastnim zakonitostim; Marx proučuje le materialno sfero glede na pojmovanje problema gospodarjenja. O vsem tem smo že obširno razpravljali v prvem poglavju.

Po drugi strani pa naše stališče potrjuje tudi praksa tistih dežel, ki obračunavajo družbeni produkt na podlagi metodologij, temelječih na tako imenovanem širokem konceptu proizvodnje. Če kratko povzamemo probleme, ki smo jih analizirali že v prvem in drugem poglavju v zvezi s prikazom metodologij zahodnih dežel, ugotavljamo najprej, da je na zahodu danes enoglasno usvojeno stali-

^{81/} M. Samardžija v svoji razpravi v Ekonomistu 1959 /Primerjaj op.cit. pod 44/ ugotavlja, da so njegovi zaključki v razpravi /op.cit. pod 76/ našli določeno potrditev v obračunih narodnega dohodka, ki jih je izvršil prof. Grdjić /Primerjaj: G. GRDJIC, Uporedni proračun našeg dohotka po jugoslovenskoj i metodologiji Ujedinjenih nacija, Statistička revija 1959/ 1-2/. To se pravi, da se M. Samardžija strinja z eliminiranjem posrednih davkov. Klasifikacija davkov je na zapadu izvršena na osnovi meščanske teorije stroškov faktorjev in so posredni davki tudi na tej osnovi in glede na meščanski koncept proizvodnje eliminirani. V skladu z Grdjićevim teoretskim stališčem je postopek pri njem tudi razumljiv. /Seveda se pa nikakor ne moremo strinjati z njegovimi zaključki, da obračun po metodi OZN in po metodi naše statistične službe vodita do "frapantno" enakih rezultatov. Sicer pa avtor sam priznava da je ta enakost vezana na procent posrednih davkov, ki se giblje okrog procenta zapadnih dežel in sam nakazuje v navedeni razpravi nastajanje problema v zvezi s povečanjem deleža neposrednih davkov/. Za nas pa ostaja povsem odprto vprašanje, kako vskladiti ta postopek s "principom realizacije".

šče, da vnaša vključitev državnih storitev v obračun družbenega produkta nekonsistentnost v cenitev med posameznimi deli družbenega produkta; gre za to, da je za državne storitve usvojeno načelo stroškov kot najboljša, najrealnejša osnova cenitve, medtem ko pa je ostali del ocenjen na osnovi tržne cene. Kot smo videli, predlagajo za rešitev tega problema razne ukrepe, vse do uvedbe več pokazateljev o družbeni dejavnosti. Dalje, vključitev državnih storitev je nujno postavila vprašanje opredelitve značaja produkta državne dejavnosti - ali gre v celoti za finalni ali pa delno tudi za medfazni produkt, postavilo se je vprašanje, kako ločiti oba dela in kako oceniti vsakega od njiju. Podčrtujemo še enkrat: navedena problema sta po našem mnenju izraz tega, da je področje storitev načeloma področje lastnih zakonitosti.

Ko na zahodu postavljajo vprašanje področja proizvodnje v zvezi s konkretnimi nameni, za katere izračunavamo družbeni produkt, pa celo oni za vrsto uporab i z r e č n o priznavajo prednost koncepta materialne proizvodnje. Navajajo predvsem problem mednarodnih primerjav z vidika ekonomske moči določenih dežel, dalje vprašanje ugotavljanja vojnega potenciala neke dežele ter vprašanje študija alokacije produkcijskih faktorjev in končno je podčrtana prednost materialne sfere tudi v zvezi z izračunavanjem realnega družbenega produkta /pri obračunu družbenega produkta po konstantnih cenah/. Praksa zahodnih dežel je tako priznala samostojni pomen koncepta materialne proizvodnje celo ne glede na njihovo teorijo vrednosti. V luči potreb prakse je zato razumljiv tudi zahodni splošni pogled na danes obstoječe razlike v definiranju proizvodnega področja, o čemer je bilo že govora v prvem poglavju.

/2/ Prehajamo na drugi problem, na problem metodološkega načela, po katerem vključuje zagovornik tega stališča neproizvodno sfero v področje, ki ga je treba zajeti v obračun družbenega produkta glede na tržno ceno kot kvantifikacijski kriterij.

Kot izhodišče vzame trgovinsko dejavnost, ki jo obravnavajo kot neproizvodno, za katero pa menijo, da realizira del vrednosti družbenega produkta, ustvarjene v materialni proizvodnji. Izločitev trgovine v samostojno narodnogospodarsko panogo zahteva zanj tudi te dejavnosti v družbeni produkt, ker bi sicer obračun na temelju same materialne proizvodnje izkazal prenizko vrednost družbenega produkta. Ceno, po kateri trgovina kupuje produkt od materialne sfere, je nižja od vrednosti produkta; del vrednosti, ki ga realizira trgovina, se krije v razliki med nabavno in prodajno ceno. Potem ko po istem načelu analizira problematiko kreditnega sistema, ugotavlja: "Metodološki na istim principima se imajo vključiti u analizu i ostale delatnosti neproizvodne sfere u kojima se vrši realizacija dohodaka, a posebno delatnosti, vezane za lične usluge. Van svake sumnje da će one imati uticaja kako na raspo delu tako i na visinu cena"^{82/}.

^{82/} SAMARDŽIJA, op.cit. pod 76 str.162.

Kar se tiče same trgovinske dejavnosti, je Marx, kot smo videli, zelo jasno opredelil nekatere njene funkcije kot proizvodne in druge kot neproizvodne. V statistični praksi dežel, ki temelje na marksistični politični ekonomiji, smo imeli oziroma imamo glede trgovine naslednje operativne rešitve: Celotna trgovinska dejavnost se obravnava kot proizvodna panoga in s tem se pojasni vprašanje, po kateri ceni, nabavni ali prodajni, je treba ceniti družbeni produkt. Tako stališče je zastopala, kot smo videli, naša prva povojna metodologija in tudi v Sovjetski zvezi v nekem določenem razdobju. Druga možnost je, procentualno oceniti vrednost proizvodnega dela funkcij v trgovini in šteti le-ta del v družbeni produkt, kar je današnja praksa v Sovjetski zvezi. In tretja rešitev, ki jo je nakazal Marx in ki jo najdemo tudi v naših sedanjih metodologijah, je v tem, da se trgovinska dejavnost smatra za neproizvodno, da se pa razlika med nabavno in prodajno ceno pokaže kot tisti del v materialni proizvodnji ustvarjene vrednosti, ki se realizira šele v trgovini. Toliko glede same trgovine.

Postavlja se sedaj vprašanje, ali je mogoče isto načelo, ki je navedeno pod zadnjo rešitvijo za trgovino, prenesti tudi na druge neproizvodne dejavnosti oziroma, ali je utemeljena trditev, da zagotavlja zajetje družbenega produkta na podlagi širokega koncepta proizvodnje in ocenjenega na podlagi tržnih cen pravilnejši prikaz ekonomske vrednosti družbene proizvodnje? Po našem mnenju je odgovor na postavljeno vprašanje negativen.

Menimo, da je najprej nemogoče trditi, da je današnja družbena delitev dela oziroma, da so obstoječe neproizvodne dejavnosti posledica zgodovinskega izločevanja izključno iz materialne sfere proizvodnje. Vrsta danes obstoječih družbenih aktivnosti, tako materialne kot tudi nematerialne sfere, je rezultat izločitve teh dejavnosti iz sfere potrošnje. Tak način nastanka gotovo velja v znatni meri za osebne storitve /frizerji, kopališča, pralnice itd./.

Drugič mislimo, da je trgovinska dejavnost, kolikor jo smatramo za neproizvodno, v določenem smislu specifična nasproti drugim neproizvodnim vejam in da je "načelo realizacije" smiselno samo zanjo. Zveza med dejavnostmi materialne sfere in med trgovinsko dejavnostjo je povsem očitna: gre za funkcije, ki so d i - r e k t n o potrebne sami materialni proizvodnji. In dalje, trgovinska dejavnost obstoji skoraj izključno samo v manipulacijah takih ali drugačnih z materialnim produktom ali v zvezi z njim. Ta dva momenta se nam zdita važna. Pri drugih dejavnostih nematerialne sfere, ki so se sicer izločile iz materialne proizvodnje, ta zveza ni več ali vsaj ne dovolj vidna in se poleg tega te dejavnosti razvijajo tudi v neko samostojno smer, opravljajo neke funkcije, ki bi jih bilo težko vezati direktno z materialno proizvodnjo. Kot primer ponovno navajamo zahodno diskusijo o medfaznem oziroma finalnem produktu državne dejavnosti in navedeni pereči problem obračuna dejavnosti finančnih oziroma kreditnih ustanov.

Jasna in direktna povezava trgovinske dejavnosti z materialno sfero se najlepše izraža v tem, da imamo dve vrsti cen materialnih produktov, in sicer cene, po katerih trgovina nabavlja produkte od panog materialne sfere, in cene, po katerih produkte plasira na trgu. Zato je specifičnost trgovine nasproti neproizvodni dejavnosti in njeno izenačenje v določenem smislu s transportno dejavnostjo očitnejše, če si pogledamo metodo finalnih produktov za obračun družbene proizvodnje: trgovinske storitve niso nekje samostojno izkazane v tem agregatu, temveč so podobno kot transportne storitve skrite v ceni materialnega produkta, medtem ko pa je treba storitve drugih neproizvodnih dejavnosti po zahodnem konceptu in bi jih bilo treba po konceptu navedenih naših avtorjev, navesti kot samostojne postavke. Pri takem agregatu pa je nejasno, da je do njegovega formiranja, takšnega kot obstoji, prišlo iz "cenitvenih razlogov". Metoda finalnih produktov vzbuja zelo konkretno predstavo o nekem določenem zbiru dobrin, za katere pa se nujno predpostavlja, če so že v enem agregatu, da so v nekem smislu soizmerljive.

V prvem poglavju smo razpravljali o pojmu kolektivnega delavca, ki ga Marx uvaja v zvezi s pojavom delitve dela in kooperacije in ki ga on omejuje na podjetje. Da ponovimo, po našem mnenju bi bilo vsekakor vredno raziskave vprašanje o razširitvi meja kolektivnega delavca preko meja podjetja v današnjih ekonomijah, zlasti glede na dejstvo, da gre pri nas za podružbljenje produkcijskih sredstev in za plansko vodeno gospodarstvo. Menimo, da je teoretsko pravilneje iskati rešitev problema v tej smeri kot pa z nekimi konstrukcijami in nekimi "načeli realizacije".

Kot vzporeden argument za vključitev neproizvodne sfere v obračun pa se navaja še dejstvo, da vplivajo tudi storitve oziroma dohodki realizirani na tem področju, na razdelitev in na višino cen.

To dejstvo je vsekakor točno, toda to je samo eden od momentov, ki vplivajo na konkretno oblikovanje tržnih cen. Zagovorniki te teze sami navajajo vrsto zelo važnih momentov, poleg pogojev v produkciji, še vpliv stanja v razdelitvi, vpliv monetarnih faktorjev, ki se z obračunom po konstantnih cenah še vedno ne daje v celoti izločiti, vpliv strukture trga in končno tudi razmerje med ponudbo in povpraševanjem. Pri zadnjem navedenem momentu pa se, po našem mnenju, ne pojavijo kot aktivni faktor le realizirani dohodki v nematerialni sferi, ampak prav tako tudi dohodki, ki izvirajo iz transferov v smislu zahodnih metodologij /n.pr.pokojnine/ in predvsem tudi ni mogoče govoriti le o sumarni bilanci, temveč je velikega pomena tudi struktura ponudbe in povpraševanja.

Če kratko povzamemo svoje stališče do teoretskih argumentov predlagane teze, mislimo, da je stališče o nujnosti širokega koncepta proizvodnje glede na oblikovanje tržne cene kot obračunske cene nesprejemljivo. Po našem mnenju ni mogoče aplicirati metodološkega načela, ki je smiselno za trgovino, tudi na druge veje neproizvodne sfere, načelo namreč, da se v neki neproizvodni veji re-

alizira del v materialni sferi ustvarjene vrednosti. S tem seveda odpade glavni argument povezave tržne cene kot obračunske osnove in širokega koncepta proizvodnje, odpade argument, da bi tako izračunani agregat bolje izražal ekonomsko vrednost družbenega produkta kolikor se seveda vztraja na marksistični splošni ekonomski teoriji.

Dalje, kakorkoli se že strinjamo s trditvijo, da imajo dohodki, realizirani v neproizvodni sferi, svoj vpliv na višino cen, ostaja vendar dejstvo, da je to, prvič, le eden od mnogih faktorjev in drugič, da je to eden od momentov, ki kaže na vso kompliciranost problema v zvezi s formiranjem pokazatelja družbene proizvodnje, nikakor pa to ni moment, ki bi primarno odločal o takem ali drugačnem konceptu proizvodnje: agregiranje dobrin terja neko soizmerljivo osnovo, ki je, kot ugotovljeno, samo ekonomska vrednost produktov. Cena kot denarni izraz lahko in celo nujno odstopa od vrednosti v konkretni stvarnosti, kar pa ima za posledico zmanjšanje teoretske vrednosti globala, predvsem pa tudi reduciranje analitskih možnosti na osnovi družbenega produkta, obračunanega po tržni ceni.

Kar se pa tiče argumenta o upravičenosti širokega koncepta "glede na potrebe praktične ekonomije", pa smo problem obravnavali že v prvem poglavju in na tem mestu podčrtujemo še enkrat le-to, da so družbeni računi lahko le sredstvo analize, ne morejo pa reševati koncepcijskih vprašanj, vprašanja torej, kate-re dejavnosti gre zajeti v družbeni produkt. Družbene račune je tako načeloma mogoče formirati, bodisi na osnovi marksističnega kot tudi zahodnega, širokega koncepta proizvodnje.

4.4 Družbeni produkt kot osnova strukturnim analizam. Ekonomске funkcije opravljata danes v svetu, kot ugotovljeno, povsod, seveda v različnem razmerju, oba mehanizma, trg in plan in cene odigravajo pri tem aktivno vlogo v rokah države oziroma družbe. Kljub temu oziroma bolje, prav zaradi teh bodočih odločitev družbe, ki bodo ekonomski proces v določeni meri osvobodile pritiska oziroma posledic prostega delovanja zakona vrednosti, prav zaradi takega reševanja proizvodne problematike na makroplanu so potrebne predhodne analize, in sicer na podlagi družbenega produkta, ki bi bil obračunan po cenah, ki bi dejansko izražale relativni pomen zajetih produktov in tako zagotavljale realno pomožno in teritorialno strukturo globala in na to vezani študij realnih alokacij produkcijskih faktorjev.

Kot smo videli iz prikaza obravnavanih metodologij, so pa ravno tovrstne strukturne analize družbenega produkta, obračunanega po tržnih cenah glede na način oblikovanja teh cen, danes povsod v svetu problematične. Zato se naši in sovjetski statistiki v svojih metodologijah načeloma odpovedujejo tovrstnim analizam, avtorji zahodnih metodologij pa menijo, da so našli zadovoljivo rešitev v cenitvi družbenega produkta na temelju stroškov faktorjev.

Zahodni koncept stroškov faktorjev predstavlja tako za določene analitične namene poizkus redukcije tržne cene na ravnovesne cene, da se izrazimo v terminologiji meščanske teorije. Kot pa smo videli iz prikaza, je problem navedene redukcije po eni strani teoretsko še precej nerazčiščen, po drugi strani pa pomeni tudi določene praktične težave; v konceptu stroškov faktorjev so zato ostala nekatera vprašanja teoretsko nedognana, povsem konvencionalno in zato tudi aproksimativno rešena.

Za oceno smiselnosti navedenega postopka menimo, da je treba najprej ponovno podčrtati tiste probleme, ki jih je odkrila oziroma s svojega vidika postavila diskusija v zvezi s konceptom stroškov faktorjev, ki pa izhajajo že iz fundamentalne slabosti splošne ekonomske teorije in seveda hkrati puščajo svoj pečat tudi v teoretski nejasnosti koncepta stroškov faktorjev.

Najprej postavljamo vprašanje, kaj pravzaprav pomeni iskanje ekvivalence med dobrinami z dveh vidikov - z vidika potrošnje in z vidika proizvodnje - oziroma kaj pomeni današnja statistična praksa dveh kvantifikacijskih kriterijev?

Dejstvo dveh osnov cenitve družbenega produkta glede na dve izhodišči postavljanja ekvivalence je po našem mnenju izraz splošnega stanja v meščanski teoriji. Meščanska ekonomska teorija je v zadnjih desetletjih opustila proučevanje problema vrednosti in se usmerila le na analizo cene, pojavne oblike vrednosti^{83/}. Zadnja vojna in povojno razdobje je z vso silo tudi v zahodnem svetu postavilo v ospredje problem produkcije in s tem v zvezi pomen družbenega produkta kot podlage proizvodnim analizam in subjektivna teorija vrednosti ni mogla biti več teoretska osnova takemu agregatu. Kot smo videli, skušajo ekvivalenco med dobrinami postaviti na podlagi določenih pogojev v produkciji; v ospredje se postavlja koncept zamenljivosti v izrazu tehničnih stopenj transformacije. V hipotetičnem ekvilibriju, ko veljajo določeni marginalni proizvodni pogoji, izražajo cene tudi tehnične transformacijske stopnje, v stvarnosti pa ne in zato se išče a p r o k s i m a c i j a na strani stroškov faktorjev. Tržna cena, ki o s t a j a s l e j k o p r e j o d l o č i l n a za potrošnika in tako merilo ekonomske vrednosti dobrin v skladu z meščansko teorijo, odpove kot kvantifikacijski kriterij, ki naj bo odločujoč za stanje v proizvodnji. Dualizem v postavljanju ekvivalence in s tem dve kvantitativno različni osnovi agregiranja dobrin, so tako priznanje neuspeha subjektivne vrednostne teorije oziroma neuspeha v pojasnjevanju problema gospodarjenja na strani potrošnje.

^{83/} I. LAVRAČ, Marshallov zakon tražnje, doktorska disertacija, Ljubljana 1959

I. Lavrač analizira Marshallov poizkus dobiti odgovor na vprašanje, kaj je vrednost. Neuspeh Marshallove teorije, je po mnenju avtorja v znatni meri doprinesel k temu, da je problem proučevanja vrednosti odstranjen z dnevnega reda.

Koncept stroškov faktorjev je pokazal še na drug problem, ki prav tako predstavlja enega osnovnih problemov meščanske teorije, in sicer na problem teorije faktorjev. Današnja struktura cene, kot smo videli, vsebuje postavke, ki jih ni mogoče pojasniti z obstoječo teorijo produkcijskih faktorjev. V sami meščanski teoriji smo zato našli vrsto predlogov za rešitev tega problema; delitev cene na dva dela, in sicer na postavke, ki tvorijo stroške faktorjev in na "non factor charges", dalje predlog, da se uvede država kot nov produkcijski faktor, dalje stališče, ki ohranja stari koncept produkcijskih faktorjev, ki pa gleda v davkih transfer državi in končno Kuznetsov koncept, ki govori o "stroških faktorjev z družbenega stališča". Lahko ugotovimo, da nobeno stališče ni prodrlo in da je tudi prva rešitev, ki je osnova "factor cost" konceptu, podvržena danes ostri in resni kritiki.

Problem presežne vrednosti, ki ga postavljajo, čeprav na meščanski način, že klasiki meščanske politične ekonomije, je bilo kasneje treba v interesu kapitalistične družbene ureditve opustiti in zavreči: teorija faktorjev negira specifično vlogo dela v proizvodnji in v ustvarjanju presežne vrednosti in zbrise z dnevnega reda vprašanje nedelovnih dohodkov in eksploatacije dela. Teoreija faktorjev, ki ima svoj izvor že v ideji J.B. Sayerja in ki jo moderna meščanska teorija le prevzame in predstavi z novo marginalistično tehniko, je teorija dobe privatnega, liberalističnega kapitalizma, ki se je v dobi državnega kapitalizma, ko se država pojavlja kot nov, močan partner v razdelitvi družbenega produkta^{84/}, morala nujno pokazati kot nevzdržna oziroma zahteva vse mogoče modifikacije in izumetničene konstrukcije, da se vsaj formalno še obdrži.

In končno omenimo med problemi, ki izhajajo že iz splošne meščanske teorije, tudi dejstvo, da koncept stroškov faktorjev tudi ne odpravlja problema nekonsistentnosti v cenitvi med posameznimi deli družbenega produkta, o čemer smo obširno razpravljali že v prvem poglavju: Načelo stroškov v cenitvi produkta državne aktivnosti predstavlja povsem drugo osnovo cenitve..

Poleg navedenih teoretskih problemov, ki so, kot rečeno, izraz splošne ekonomske teorije, podčrtajmo sedaj še troje vprašanj, ki pa so vezana na uporabljeni koncept "stroškov faktorjev".

Mislimo, da je poglavitna slabost diskusije koncepta "stroškov faktorjev" v zahodni teoriji predvsem v tem, da ni jas-

^{84/} Vlada ZDA je n.pr. leta 1956 razpolagala s preko 26 % narodnega dohodka, v zahodni Nemčiji 33 %, v Veliki Britaniji s preko 28 %. /J.STANOVNIK, Državni kapitalizem v razvitih deželah, Vprašanja naših dni, april 1960.

no postavljeno razločevanje kratkoročnih in dolgoročnih problemov^{85/}. Kot smo ugotovili v prikazu, predstavlja obstoječi "factor cost" koncept sicer aproksimacijo, toda vsekakor aproksimacijo kratkoročnih stroškov. Če to dejstvo postavimo v luč analitskih namenov, med katerimi citirajo prvenstveno v metodologijah ugotavljanje relativnega pomena posameznih proizvodnih panog in na tej osnovi študij alokacije produkcijskih faktorjev, skratka, prvenstveno dolgoročne analize, potem moramo ugotoviti, da bi bilo treba iskati kot osnovo cenitve neko dolgoročno ceno.

Dalje smo videli, da naj bi bil smisel "factor cost" koncepta v tem, da bi s tem postopkom dobili tisto osnovo cenitve, ki bi bila izraz optimalne organizacije produkcije, z drugimi besedami, gre za cene, ki bi se oblikovale ob pogojih hipotetičnega ravnovesja. Kot pa ugotavljajo zahodni teoretiki sami, gre tudi ob pogojih njihovega gospodarstva za dva faktorja, ki povzročata odmike tržnih cen od ravnovesnih cen, in sicer sta to struktura trga oziroma dejstvo nepopolne konkurence in državna aktivnost oziroma dejstvo neprostelega trga.

Problem strukture trga oziroma vprašanje monopolističnega vpliva na oblikovanje cen pušča koncept stroškov faktorjev popolnoma ob strani, kar je seveda razumljivo, ker je taka redukcija cene praktično neizvedljiva. Toda za oceno smiselnosti uporabe navedenega koncepta je ta ugotovitev važna.

Koncept stroškov faktorjev pomeni določeno intervencijo glede državne aktivnosti. Sedaj puščamo ob strani teorijo faktorjev in s tem v zvezi analizo v zahodni teoriji postavljenih kriterijev za diskriminatorno obravnavanje posrednih in neposrednih davkov; o tem so sami izrekli resne kritike. Prav tako puščamo ob strani konkretno klasifikacijo davkov v eno oziroma drugo skupino. To, kar nas na tem mestu prvenstveno zanima, je smisel koncepta stroškov faktorjev, ki naj bi bil v tem, da eliminira davke, ki diskriminatorno vplivajo na cene produktov, glede na take ali drugačne motive države oziroma njene ekonomsko socialne politike. V tej luči je seveda tako obravnavanje posrednih in neposrednih davkov močno dvomljivo^{86/} glede na situacijo, ki vlada v zahodnem svetu.

^{85/} Nekateri zapadni avtorji sicer omenjajo dolgoročni in kratkoročni aspekt cenitve /Primerjaj HICKS op.cit. pod 6, OHLSSON, op.cit. pod 5 str.97/, toda ne s stališča kritike obstoječega koncepta.

^{86/} Davek na profit korporacij obravnava metodologija USA, kot neposredni davek, ki se torej pri obračunavanju ne izloči. Dočim so ameriške družbe še leta 1929 odvajale samo 11 % svojih dobičkov kot davek pa je ta delež do leta 1952 narastel že na 52 %. Progresivno obdavčenje osebnih dohodkov se zelo povečuje. Na največje dohodke se plačuje tudi davek, ki presega celo 90% /Podatki so vzeti po Stanovniku op.cit. pod 84 str. 13/.

Da zaključimo koncept stroškov faktorjev, kot smo videli, temelji na šibkem teoretskem ozadju glede na splošno meščansko ekonomsko teorijo in pušča nepojasnjeno celo vrsto osnovnih teoretskih vprašanj. Kar zadeva praktični, operativni smisel tega koncepta, lahko ugotovimo, da je izločil intervencionistični vpliv države na cene s posrednimi davki ali, bolje rečeno z določenimi davki, da pa pušča povsem odprto vprašanje tako vpliva privatnega monopola kot tudi vpliva države z neposrednimi davki, ali, bolje rečeno, z drugimi davki. Kljub vsemu temu in zavedajoč se v dobri meri vseh teh pomanjkljivosti pa sodijo zahodni ekonomski statistiki, da je tako izračunani agregat dovolj realistična osnova, da lahko zagotovi koristna ekonomska merjenja.

4.5 Postavlja se sedaj vprašanje, ali je v naših konkretnih razmerah pričakovati, da se najde neka določena ponderacija, ki bi zagotovila realnejši prikaz odnosov med posameznimi deli družbenega produkta, gledano s tega ali onega vidika? In še posebej, ali bi imela pri nas smisel operacija s posrednimi davki?

Odgovor na to vprašanje bi bilo mogoče dati seveda šele na podlagi nekih konkretnih izračunov oziroma na podlagi presoje rezultatov določenih analiz, ki bi bile izvedene na temelju tako obračunanega družbenega produkta. /To pa že presega okvir oziroma namen te razprave/. Verjetno se bo korektura s posrednimi davki pokazala tudi aproksimativno kot premalo učinkovita v današnji situaciji, čeprav so posredni davki gotovo najbolj diskriminatorni element v strukturi cene. Zato bo s tem v zvezi gotovo treba preanalizirati predvsem še kategorije dobička, obresti in tudi amortizacije. Morda se bo operacija izločenja nekih elementov iz strukture cene pokazala bolj smiselna v perspektivi, kajti mi lahko ugotavljamo dvoje, namreč, da smo po eni strani dosegli v razdobju novega gospodarskega sistema znaten napredek v razvijanju gospodarskih instrumentov /opozarjamo samo na spremenjeno vlogo prometnega davka/, da pa po drugi strani še vedno ne moremo trditi, da sedanji gospodarski instrumenti ustrezajo obstoječim produkcijskim odnosom. V tem pogledu bo bodočnost prinesla gotovo še mnogo sprememb: dejstvo okvirnega in usmerjevalnega značaja našega plana oziroma relativno visoka stopnja resnične blagovnosti naše proizvodnje terja gotovo take gospodarske instrumente, da so blagovni producenti ekonomsko prisiljeni delovati tako, kot je to potrebno za učinkovito delovanje trga^{87/}.

Morda je sploh bolj smiselno, iskati rešitev problema po drugi poti, po poti oblikovanja nekakšnih socialističnih produkcijskih cen za določene analitične namene oziroma po poti izračunavanja povprečne rentabilnosti^{88/}. Vse to so vprašanja, ki

^{87/} Primerjaj I. Lavrač op.cit. pod 83 str.15.

^{88/} S tem v zvezi ponovno opozarjamo na diskusijo, ki se je vodila pri nas v zvezi z vrednostnimi cenami.

se postavljajo. Naj bo kakorkoli, ponovno želimo podčrtati to, da je struktura družbenega produkta po dejavnostih in s tem v zvezi študij alokacije produkcijskih faktorjev za nas tako izredno pomemben^{89/}, da ne moremo ostati pri konstataciji Metodologije, namreč, da na podlagi tržne cene obračunani družbeni produkt ne more služiti kot osnova tovrstnim analizam. Ker je ta zaključek Metodologije utemeljen v dejanskem stanju, je treba iskati nekih aproksimativnih rešitev, bodisi z adaptacijami tržne cene ali kako drugače. Nujnost naše zahteve po iskanju še druge osnove cenoitve družbenega produkta se vidi tudi iz tega, ker se pri navedeni konstataciji Metodologije dejansko tudi ne ostaja: Gospodarska praksa potrebuje in zaradi tega tudi zahteva tovrstne analize; take analize se tudi delajo, in sicer na osnovi, ki ni realna, delajo se zaključki, ki niso utemeljeni^{90/}.

Pri vsem tem moramo že vnaprej računati, da bo izračunani global le neka aproksimativna rešitev in da ne bo verno izražal vrednosti družbenega produkta ter da bo predstavljal rezultat vrste konvencionalnih rešitev. Izračun družbenega produkta terja po eni strani statistično definicijo tega pokazatelja, ki gotovo pomeni v določeni meri aproksimacijo in konvencionalno rešitev glede na teoretsko opredelitev osnovnih vprašanj definicije, po drugi strani pa tudi rešitev vprašanj, ki so vezana predvsem na probleme konkretnih razpoložljivih virov in metod obračunavanja, kot smo navedli že v "Uvodu", kar pa pomeni seveda določen odmik celo od statistične definicije. In če so take aproksimacije nujne in opravičljive nasploh, so seveda tembolj razumljive v zvezi z obračunsko ceno glede na prikazano situacijo.

^{89/} Kot primer pomena strukturnih analiz, navedimo ponovno pannožno strukturo in na njo tesno vezano teritorialno strukturo družbenega produkta. Ti dve strukturi nam govorita o izredno pomembnih in odločilnih stvareh: Kažeta nam, kje je angažirana produkcijska sila ekonomije, govorita nam o razvitosti posameznih panog in republik, o karakterju ekonomije itd. Ravno ti dve strukturi sta direktna orientacija za bodoče investicije.

^{90/} G.GRDJIĆ, Karakteristike i tendencije kretanja narodnog dohotka FNRJ, Ekonomska Politika FNRJ - Knjiga druga, "RAD", Beograd 1958.

L I T E R A T U R A

- ACADEMY OF SCIENCES OF THE USSR, Report made by the Soviet Scientists to the 30th Session of the International Statistical Institute, Moscow 1957
- AKADEMIJA NAUKE SSSR, Narodni dohodak - njegovo stvaranje i izračunavanje, Moskva 1939
- A. BAJT, Marxove sheme reprodukcije društvenog kapitala i društveni bruto proizvod Ekonomist 1956/3
- A. BAJT, Marxov zakon vrednosti, Ljubljana, 1953
- V. BAKARIĆ, Sa drugih osnova, Ekonomska politika 1955/194
- T. BARNA, International Comparisons of National Accounts in Economic Analysis, Income and Wealth, Series III, 1953
- T. BARNA, Indirect Taxes, Subsidies and the Cost-of-Living Index, Review of Ec. Studies, VOL.X 1942-3
- A. BERGSON, Soviet National Income and Product in 1937, 1953
- A. BERGSON, The Structure of Soviet Wages, 1944
- K. BJERKE, The National Product of Denmark, 1870-1952, Income and Wealth V
- R. BLOUGH, Studies in Income and Wealth I
- A. L. BOWLEY, Studies in the National Income, 1942
- A. L. BOWLEY, The Measurement of Real Income, The Manchester School Vol XI, 1940
- A. L. BOWLEY, The Division of the Product of Industry 1919
- A. L. BOWLEY a. J. STAMP, The National Income 1924-1927
- R. BOWMAN and R. EASTERLIN, An Interpretation of the Kuznets and Department of Commerce Income Concepts, Review of Economic and Statistics, 1953

- M. BOR, Voprosi ekonomiki 1954/10
- N. BUHARIN, The Economic Theory of the Leisure Class, London
1927
- CENTRAL STATISTICAL OFFICE LONDON, National Income and
Expenditure 1946-1951
- CENTRAL STATISTICAL OFFICE LONDON, National Income Statistics
- Sources and Methods, 1956
- CENTRAL STATISTICAL OFFICE LONDON, An Analysis of the Sources
of War Finance and Estimates of the National
Income and Expenditure in the Years 1938-1944
- G. COLM, Public Revenue and Public Expenditure in National
Income, Studies in Income and Wealth I
- M. A. COPELAND, Concepts of National Income, Studies in Income
and Wealth I
- M. A. COPELAND, Studies in Income and Wealth Vol 6
- R. DAVIDOVIĆ, Bitne su razlike medju pojedinim granama, E-
konomska politika 1955/178
- E. DENISON, Report on Tripartite Discussions of National
Income Measurement, Studies in Income and Wealth,
Volume X
- DEPARTMENT OF COMMERCE USA, National Income 1954 Edition,
Washington 1954
- DEPARTMENT OF COMMERCE USA, National Income and Product
Statistics of the United States 1929 - 1946,
1947/July
- DERKSEN, Intertemporal Comparisons of Real National Income,
Income and Wealth I, 1950
- M. DOBB, Soviet Economic Development since 1917, 1948
- M. DOBB, Industrial Production 1928-1951 by D.R. Hodgman,
Ec.Journal 1955/Dec.
- M. DOBB, A Note on Income Distribution and the Measurement of
National Income at Market Price, The Ec.Journal
1956/June
- A. ECKSTEIN, National Income and Capital Formation in Hungary
1900-1950, Income and Wealth V

- F. ENGELS, Zbrana dela, XIV. zvezek, Ljubljana
- H. EZEKIEL, Prof. Kuznets and National Income, The Indian Ec. Review, 1955/Aug.
- EŽOV, Kurs promišlenoj statistiki, Moskva 1946
- A. W. FLUX, The National Income, Journal of the Royal Statistical Society, Vol. XCII, 1929
- H. FRANKEL, Concepts of Income and Welfare - in Advanced and Underdeveloped Societies - with Special Reference to the Intercomparability of National Income Aggregates, Income and Wealth, Series III, 1953
- R. FRISCH, Market Price versus Factor cost in National Income Statistics, Sankhya, The Indian Journal of Statistics, 1955
- I. FRIŠČIĆ, Jedno objašnjenje, Ekonomska politika 1955/177
- I. FRIŠČIĆ, Statistička interpretacija društvenog proizvoda. Ekonomska politika od 7. jula 1955, Beograd
- I. FRIŠČIĆ, Konceptcija društvenog proizvoda u Marxovim radovima i u statističkoj praksi, Ekonomski pregled 1955/12
- GERSCHENKRON, Soviet Heavy Industry: A Dollar Index of Output 1927/28 - 1937, RES 1955/May
- GILBERT, JASZI, DENISON, SCHWARTY, Objectives of National Income Measurement, RES 1948/3
- M. GILBERT, Statistical Sources and Methods in National Accounts Estimates and the Problem of Reliability, Income and Wealth III
- M. GILBERT and G. JASZI, National Product and Income Statistics as an Aid in Economic Problems, Readings in the Theory of Income Distribution, 1946
- M. GILBERT a. R. STONE, Recent Developments in National Income a. Social Accounting, 1954
- A. I. GOZULOV, Ekonomičeskaja statistika, Moskva 1953
- G. GRDJIĆ, Osnove ekonomske statistike sa uvodom u demografsku statistiku, Beograd, 1955

- G. GRDJIĆ, Narodni dohodak - Metodološka studija, Beograd 1955
- G. Grdjić, Uporedni proračun našeg dohotka po jugoslovenskoj i metodologiji Ujedinjenih nacija, Statistička revija 1959/1-2
- G. GRDJIĆ, Karakteristike i tendencije kretanja narodnog dohotka FNRJ, Ekonomska politika FNRJ - knjiga druga, "RAD", Beograd 1958
- G. GRDJIĆ, Društveni proizvod i narodni dohodak, Statistička revija, 1953, Beograd
- G. GRDJIĆ, Odgovor kritičarima, Ekonomska politika 1955/182
- H. HENDERSON, The Case for indirect Taxation, Ec. Journal, 1948
- J. R. HICKS, The Measurement of Real Income, Oxford Ec. Papers, 1958/June
- J. R. HICKS, The Valuation of the Social Income, Economica, 1940
- J. R. HICKS, The Valuation of the Social Income - A Comment on Professor Kuznets' Reflectins, Economica, 1948/August
- J. R. HICKS, Value and Capital, Oxford, 1939
- J. R. HICKS, A Revision of Demand Theory, 1956, Oxford
- D. HODGMAN, Soviet Industrial Production 1928 - 1951, Cambridge, 1954
- B. HORVAT, Prolegomena teorije cena planske privrede, Ekonomist 1958/4, Beograd
- B. HORVAT, Teoretske osnove društvenog proizvoda, Jug. statističko društvo, Beograd 1959
- F. JACKSON, Social Accounting in Eastern Europe, Income and Ewalth IV.
- N. JASNY, The Soviet Price System
- G. JASZI, The Statistical Foundations of the Gross National Product, Rev. of Ec.a.St. 1956
- P. JOSTOCK, The Long Term Growth of National Income in Germany, Income and Wealth V

- M. KASER, Estimating the Soviet National Income, The Economic Journal 1957/3
- KLEIN, National Income and Product of the United States 1929-1950, The Am.Ec.Rev. 1953/March
- C. KOOPMANS, Efficient Allocation of Resources, Econometrica, 1951
- G. KOSEL, Produktivkraftwissenschaft, Berlin, 1957
- I. KRASNOLOBOV, Planirovanie i učet narodnoga dohoda, Moskva 1940
- J. A. KRONROD, Osnovna pitanja marksističko - leninskoga učenja o proizvodnom radu u 'Kapitalizmu i socijalizmu', 1948
- J. KUHN, The Usefulness of the Factor Cost Concept In National Income Accounting, Rev.of Ec.and St. /RES/, 1954/Febr.
- A. KULIKOV, O nekotarih voprosah ispolzovanija zakona stoimosti i cenoobrazovanii v SSSR, Voprosi ekonomiki, 1958/8
- S. KUZNETS, National Income - A Summary of Findings
- S. KUZNETS, Economic Change, New York, 1953
- S. KUZNETS, National Income, Readings in the Theory of Income Distribution
- S. KUZNETS, National Income - a New Version, RES, 1948/3
- S. KUZNETS, On the Valuation of the Social Income - Reflections on Professor Hicks' Article I, Economica, 1948/Febr.
- S. KUZNETS, On the Valuation of the Social Income - Reflections on Professor Hicks' Article II, Economica, 1948/May
- S. KUZNETS, Government Product and National Income, Income and Wealth I, 1950
- S. KUZNETS, Long-Term Changes in the National Income of the United States of America since 1870, Income and Wealth II
- S. KUZNETS, National Income and its Composition, 1919-1938, New York 1954

- O. LANGE a. F. TAYLOR, On the Economic Theory of Socialism, 1948
- I. LAVRAČ, Marshallov zakon tražnje, doktorska disertacija, Ljubljana, 1959
- V. I. LENIN, Razvitie kapitalizma v Rossii, Soč.T.III, Ogis 1947
- W. LEONTIEF, The Structure of American Economy 1919-1939, New York 1953
- S. LEBERGOTT, The American Economic Review, 1955
- J. LINDEMAN, Income Measurement as Affected by Government Operations, Studies in Income and Wealth, Vol. 6, 1943
- J. LITTLE, A Critique of Welfare Economics
- K. MARX, Kapital I, Kultura 1947 /latinica/
- K. MARX, Kapital II, Kultura 1947 /latinica/
- K. MARX, Kapital III, Kultura 1948 /latinica/
- K. MARX, Kritika političke ekonomije. 'Predgovor i uvod', Kultura 1949
- K. MARX, Teorije o višku vrednosti I, Kultura 1953
- J. MAYER, Deficiencies in the Gross National Product Concept as a National Measure, Journal of Pol.Ec, 1945
- J. MAYER, Proposals for Improving Income and Product Concepts, RES, 1954
- J. E. MEADE a. R. STONE, National Income and Expenditure
- MEANS, CURRIE, NATHAN, Problems in Estimating National Income Arising from Production by Government, Studies in Income and Wealth, Vol.II
- K. MIHAJLOVIĆ, Ekonomska politika, Beograd, 1955/159
- K. MIHAJLOVIĆ, Ekonomska politika, Beograd, 1955/164
- P. MOSKVIN, Voprosi statistiki nacionalnogo dohoda SSSR, Moskva, 1955
- NARODNA BANKA FNRJ, Sredstva privrednih organizacija, Met.mat. 5, Beograd

- R. NELSON a. D. JACKSON, Allocation of Benefits from Government Expenditures, Studies in Income and Wealth, Vol. I
- V. S. NEMČINOV, Selskohozjajstvenaja statistika, Moskva 1945
- J. L. NICHOLSON, Some Problems in the Measurement of Real National Income, Income a. Wealth 4
- J. L. NICHOLSON, National Income at Factor Cost or Market Prices, Ec. Journal, 1955
- OEEC, Standardised System
- I. OHLSSON, On National Accounting, 1953
- I. OHLSSON, Treatment of Government Economic Activity in the National Accounts, Income and Wealth Series III, 1953
- A. ORTHABER, Predlog metodologije društvenih računa, Beograd 1958
- A. C. PIGOU, Income
- B. PILIĆ, Ekonomski razvoj i politika cena, Ekonomist 1958/1-2
- J. POKORN, Izračunavanje nacionalnog dohotka, Ekonomist 1956/1
- J. POKORN, Izračunavanje društvenog produkta, Finansije 1952
- J. POKORN, Družbeni donos, dohodki in naložbe, Ekonomska revija, Ljubljana 1956
- R. RADOVANOVIĆ, Dali utrošeni opredmećeni rad prenosi svoju vrednost na novi proizvod, Ekonomist, Beograd, 1955/2
- R. RADOVANOVIĆ, Utečaj poreza na formiranje cena, Ekonomist 1956/1
- R. RADOVANOVIĆ, Društveni proizvod i nacionalni dohodak, Ekonomska politika, 1955/160
- R. RADOVANOVIĆ, Prilog naučnoj koncepciji, Ekonomska politika 1955/170
- V. RAKIĆ, Društveni proizvod i nacionalni dohodak, Ekonomska politika, 1955/158
- V. RAKIĆ, Dohodak samo iz materijalne proizvodnje, Ekonomska politika 1955/162

- V. RAKIĆ, Prilog naučnoj koncepciji, Ekonomska politika 1955/168
- V. K. RAO, Some Reflections on the Comparability of Real National Income of Industrialized a. Underdeveloped Countries, Income and Wealth III
- N. RAY, A Note on Welfare Economics in Relation to Underdeveloped Economies, Indian Ec.Rev. 1954-1955
- W. B. REDDAWAY, Some Problems in the Measurement of Changes in the Real Geographical Product, Income and Wealth I
- D. H. ROBERTSON, Utility and All That, London, 1952
- ROLPH, The Concept of Transfers In National Income Estimates, The Quarterly Journal of Economics, 1948/May
- A. L. ROTSTEIN, Problemi promišlennoj statistiki SSSR, 1936
- R. RUGGLES, National Income and Income Analysis, New York 1956
- R. RUGGLES, National Income Accounting and its Relation to Economic Policy, 1949
- M. SAMARDŽIJA, Teoriska razmatranja o izračunavanju društvenog proizvoda, Anali pravnog fakulteta, Beograd 1955
- M. SAMARDŽIJA, Odnos vrednosti i cene, Ekonomist 1959
- M. SAMARDŽIJA, Cena proizvodnje, Metodološko-teoriska razmatranja, Beograd 1957
- P. SAMUELSON, Economics, New York, 1951
- P. SAMUELSON, Foundation of Economic Analysis, Cambridge Mass. 1948
- P. SAMUELSON, Evaluation of Real National Income, Ox.Ec.Papers, 1950
- SAVEZNA NARODNA SKUPŠTINA, Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije, 1957-1961, Kultura, Beograd, 1957
- SAVEZNA PLANSKA KOMISIJA, Opšta uputstva za planiranje narodnog dohotka u planskoj 1949 godini, Beograd 1948
- SAVEZNI ZAVOD ZA PRIVREDNO PLANIRANJE, Stenografske beleške sa prvog sastanka Komisije za probleme cena u perspektivnom programu, Beograd 1957

- SAVEZNI ZAVOD ZA PRIVREDNO PLANIRANJE, Stenografske beleške sa savetovanja o metodologiji perspektivnog planiranja, Beograd 1956
- SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU I EVIDENCIJU, Metodologija za obračun narodnog dohotka u 1952 godini, Beograd 1953, Met. materijali 23
- SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU I EVIDENCIJU, Metodologija za obračun narodnog dohotka u 1954 godini, Beograd, Met. mat. 61
- SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU, Medjusobni odnosi privrednih delatnosti Jugoslavije u 1955 godini, Beograd 1957
- D. V. SAVINSKIJ, Kurs, Promišlennoj statistiki, Moskva 1944
- D. SEERS, A Note on Current Marxist Definitions of the National Income, Ox.Ec: Papers, 1949
- G. STIGLER, The Theory of Competitive Price, New York, 1954
- R. STONE, Quantity and Price Indexes in National Accounts, OEEC, 1956
- R. STONE, The Measurement of National Income and Expenditure: A Review of the official Estimates of five Countries, Ec.J. 1947/Sept.
- S. G. STRUMILIN, Balans narodnogo hozjajstva kak orudie socialističeskogo planirovania, Voprosi ekonomiki, 1954/11
- N. SUZDALTSEV, Vestnik statistiki, No 1, 1954
- ŠOLZ, Kurs selkohozjajstvenoj statistiki, Moskva 1945
- S. TURETSKY, Planovoe hozjajstvo, 1940/1
- UN, A System of National Accounts, New York, 1953
- UN, National Income Statistics 1938-1947, New York
- I. VINSKI Valorizacija narodnog dohotka, Statistička revija 1954/3-4
- C. WARBURTON, Accounting Methodology in the Measurement of National Income, Studies in Income and Wealth I
- C. WARBURTON, Studies in Income and Wealth, Vol. 6, 1943

COBISS: 3842308

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000437897